

FORETAKSSTRAFF FOR MILJØKRIMINALITET

Om bruken av foretaksstraff for miljøkriminalitet, og drøfting av om miljøet har et særlig vern som gir utslag i ansvarsvurderinger og straffutmåling.

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 231

Leveringsfrist: 15. januar 2010

(* regelverk for masteroppgave på:
<http://www.jus.uio.no/studier/regelverk/master/eksamensforskrift/kap6.html>.)

Til sammen 35 796 ord

Innholdsfortegnelse

1.	Innledning	1
1.1	Problemstillinger og avgrensing	1
1.1.1	Problemstillinger	1
1.1.2	Avgrensinger og struktur	2
1.2	Definisjoner, historikk og bakgrunn	5
1.2.1	Hva er miljøkriminalitet?	5
1.2.2	Fremveksten av straff mot juridiske personer	7
1.2.3	Om skjæringspunktet mellom foretaksstraff og miljøkriminalitet	8
1.2.4	Påvirkning fra Norden og Europarådet	10
1.2.4.1	Kort om dansk og svensk rett	11
1.2.5	Foretaksstraff og miljøkriminalitet: En samtidig utvikling?	12
1.2.6	Hensynene bak foretaksstraffinstituttet	14
1.2.7	Betydningen av foretaksstraffinstituttets innføring og utforming	16
2.	Vilkår for straff	17
2.1	Innledende bemerkninger	17
2.2	Den fakultative adgangen til å ilegge foretaksstraff - virkninger for miljøkriminalitet	19
2.3	Subjektivt eller objektivt ansvar?	21
2.4	Skyldkravet	24
2.4.1	Må gjerningspersonen ha utvist skyld?	25
2.4.2	Må ledelsen ha utvist skyld?	27
2.4.3	Særlig om endret skyldkrav i ny straffelov	29
2.5	Tilknytningskravet - "på vegne av"	31
2.6	Anonyme og kumulative feil	32
2.6.1	Nærmere om anonyme feil	33
2.6.2	Nærmere om kumulative feil	34
2.7	Momentene i § 48 b	35
2.7.1	§ 48 b, bokstav a - allmennpreventive hensyn	35
2.7.2	§ 48 b, bokstav b - overtredelsens grovhet	37
2.7.3	§ 48 b, bokstav c – forebyggingskravet	37
2.7.4	§ 48 b, bokstav d - fremming av foretakets interesser som motivasjon	41
2.7.5	§48 b, bokstav e - foretakets faktiske eller mulige fordel som følge av overtredelse	42
2.7.6	§ 48 b, bokstav f - foretakets økonomiske evne	42
2.7.7	§ 48 b, bokstav g - andre reaksjoner ilagt foretaket, eller andre relevante personer	43
2.7.8	Nærmere om vilkårene i ny § 28 kontra gjeldende § 48 b	44
2.7.8.1	Ny bokstav h	44
2.8	Kritikk av gjeldende rett	45
2.8.1	Leder ansvarets valgfrie karakter til en uklar rettstilstand?	45
2.8.2	Er foretaksstraffinstituttets generelle utforming til hinder for å synliggjøre miljøets egenart og spesielle hensyn?	46
2.8.3	Er det forskjellige vilkår for foretaksstraff for de forskjellige områdene av miljøkriminalitet?	48
2.8.4	Bør foretaksstraff utgjøre en supplerende reaksjon også for miljøkriminalitet?	49
3.	Straffereaksjoner mot foretak	51
3.1	Videre om bøter	52
3.1.1	Særlig om forelegg, og gjennomgåelse av foreleggspraksis for miljøkriminalitet	53

3.2	Rettighetstap	55
3.2.1	Gjelder det særlige vilkår for rettighetstap for foretak?	56
3.2.2	Kritikk av rettighetstap som reaksjon	57
3.3	Andre reaksjoner	60
3.3.1	Inndragning av vinning	60
3.3.1.1	Hensynene bak inndragning av vinning	61
3.3.1.2	Utmåling av inndragningen av vinning	62
3.3.1.3	Kan vinning både inndras og utgjøre et straffutmålingsmoment?	64
3.3.2	Tilbakekallelse av konsesjon eller tillatelse	65
3.4	Kritikk av gjeldende rett	67
3.4.1	Er gjeldende foreleggspraksis uheldig?	67
3.4.2	Tjener rettighetstap som reaksjon andre hensyn enn bøter?	69
4.	Straffutmåling	72
4.1	Utviklingen av straffenivået innen foretaksstraff for miljøkriminalitet	72
4.2	Straffutmålingsmomentene i § 48 b	73
4.2.1	Bokstav a, allmennpreventive hensyn	74
4.2.2	Bokstav b, overtredelsens grovhet	75
4.2.3	Bokstav c, forebyggingskravet	76
4.2.4	Bokstav d & e, foretakets interesser og eventuelle fordeler	77
4.2.5	Bokstav f, økonomisk evne	78
4.2.6	Bokstav g, andre reaksjoner	82
4.3	Andre momenter for straffutmåling	82
4.3.1	Oppdagelsesrisiko	82
4.3.2	Hensyn til foretaket og berørte tredjeparter	84
4.3.3	Gjentakelse	85
4.3.4	Konkurransesperspektivet	86
4.4	Nærmere om straffutmålingsmomentene i ny § 28 kontra gjeldende § 48 b	87
4.5	Kritikk av gjeldende rett	88
4.5.1	I hvor stor grad skal straffens indirekte virkning tillegges vekt? Særlig om tap av arbeidsplasser som følge av bøter eller rettighetstap for miljøkriminalitet.	88
4.5.2	Er straffutmåling innen foretaksstraff for miljøkriminalitet for mild?	91
5	Særlig om grunnlovens § 110 b som tolkningsmoment	94
5.1	§ 110 Bakgrunn og anvendelse	94
5.2	Rettspraksis rundt grunnloven § 110 b	96
5.3	Bør § 110 b ha betydning for hensiktsmessighetsvurderingen og straffutmåling?	97
6	Avslutning	100
6.1	Er foretaksstraff særlig egnet ved miljøkriminalitet?	100
7	Litteraturliste	103
8	Vedlegg	108

1. Innledning

1.1 Problemstillinger og avgrensning

1.1.1 Problemstillinger

Siden § 48 a og § 48 b ble tilføyd straffeloven ved lov av 20. juli 1991 har det vært en generell adgang til å straffe foretak, på visse vilkår. Etter det har vi sett en rettsutvikling der foretaksstraffinstituttet har blitt anvendt på en rekke områder, og dens vide utforming har vært gjenstand for drøftelse i så vel litteratur som rettspraksis. Mange spørsmål er dog helt eller delvis ubesvarte, og denne avhandlingen søker å drøfte og gi svar på noen av disse innen foretaksstraffinstituttets anvendelse ved miljøkriminelle handlinger.

Foretaksstraffens generelle utforming gjør at lovteksten ikke gir noen veiledning om hvordan forskjellige overtredelser skal behandles. Til tross for at vilkårene og straffutmålingsmomentene er felles for foretaksstraff generelt, må også et straffebed være overtrådt, enten i straffeloven eller særlovgivningen. Dette gir oss et foretaksstraffinstitutt som kan straffe foretak for en rekke forskjellige overtredelser innen vidt forskjellige rettsområder, deriblant for rettsområdet miljøkriminalitet. Hovedproblemstillingen i denne avhandlingen er spørsmålet om miljøet har et særlig vern som gir utslag i ansvarsvurderinger og straffutmåling for foretaksstraff. Innunder denne vurderingen tilhører flere underproblemstillinger.

For det første stilles det spørsmål ved om det eksisterer, og bør eksistere, særlige hensyn når påtalemyndighet og domstol skal vurdere om foretaksstraff er hensiktsmessig. Den fakultative adgangen til å reise påtale og ilegge straff der straffen rettes mot foretak gjør at det må foretas en hensiktsmessighetsvurdering, og det vil her drøftes om vilkårene for straff og hensiktsmessigheten ved straffen er annerledes når overtredelser skjer innen miljøkriminalitetens område. Herunder behandles momentene som taler for og imot ileggelse av straff, og hvilken betydning de har innen foretaksstraff for miljøkriminalitet.

For det andre drøftes det om valget av reaksjon berøres, og bør berøres, av at miljølovgivningen brytes. Straffereaksjonene bøter og rettighetstap ilagt foretak drøftes i

lys av deres egnethet innen miljøkriminalitetens område, samt de ikke-strafferettslige reaksjonene inndragning og tap av tillatelse/konsesjon.

For det tredje stilles det spørsmål ved om miljøkriminalitetens karakter taler for at straffutmålingen er, og bør være, annerledes i denne typen saker. Straffutmålingsmomentene gjennomgås, og det drøftes om de taler for strengere eller mildere straff for foretak ved miljøkriminalitet. I tillegg til momentene som fremgår av straffelovens kapittel 3 a, drøftes det om miljøets grunnlovsværn, gjennomført ved grunnlovens § 110 b, er et relevant tolkningsmoment innen foretaksstraff for miljøkriminalitet, og om den bør være det.

1.1.2 Avgrensinger og struktur

Avhandlingen kan nødvendigvis ikke bli en fullstendig gjennomgang av alle sidene ved foretaksstraffinstituttet og miljøkriminaliteten, men vil hovedsaklig være en drøftelse av de angitte problemstillingene med utgangspunkt i lovteksten i straffelovens kapittel 3 a, forarbeidene, rettspraksis og teori. Dette preger også strukturen på oppgaven, der straffereaksjonene, vilkårene for straff, og momenter til vurdering ved straffeutmåling blir behandlet separat. Visse elementer er overlappende ved flere vurderinger, men det forsøkes å unngå gjentakelse så langt dette er mulig.

Rettskildemessig vil det ikke bli foretatt en grundig vurdering av hvert eneste straffebed som ved overtredelse kan kategoriseres som "miljøkriminalitet", da dette utvalget er for stort, men en kort oversikt over hva som menes med "miljøkriminalitet" omtales i et eget delkapittel. Likeledes vil bakgrunnen for foretaksstraffinstituttet omtales, men kun i korthet. Rettspraksis gjennomgås og trekkes inn der det synes relevant. På grunn av det nokså sparsommelige utvalget av rettsavgjørelser der foretaksstraff for miljøkriminalitet er vurdert, er det nødvendig også å se til annen rettspraksis, hovedsaklig for foretaksstraff forøvrig og miljøkriminalitet utført av fysiske personer.

Hva litteratur angår, er listen over kilder ikke veldig omfattende da foretaksstraff i mindre grad er gjenstand for oppmerksomhet i de vanligste bøker om strafferett, og strafferetten i liten grad er omtalt i miljørettslige verk. Det eksisterer et utvalg av artikler

som fremstår som relevante, og disse trekkes inn der det passer.

Ny straffelov trekkes inn der det eksisterer forskjeller mellom gjeldende rett og ny rett etter lovens ikrafttredelse. Ettersom det ikke ligger mange og store endringer i ny straffelov, vil de endringer som foreligger bli omtalt fortløpende i teksten der det passer, heller enn å bli trukket ut i et eget kapittel.

I avhandlingen er det nødvendig å omtale så vel foretaksstraffinstituttet generelt, og miljøkriminalitet i sin alminnelighet, men kun kortfattet utover avhandlingens problemstillinger. Dette for sammenhengens skyld. Fremstillingen er ingen uttømmende gjennomgang eller sammenlikning av alle typer overtredelser som kan belegges med foretaksstraff, men trekker opp noen forskjeller der hvor miljøet og miljøkriminalitet kan tenkes å være i en særstilling.

Ved foretaksstraff for miljøkriminalitet vil overtredelser være hjemlet i straffeloven eller særlovgivningen. Selve foretaksstraffen er hjemlet i straffelovens kapittel 3a. I særlovgivningen er foretaksstraff i liten eller ingen grad omtalt, og i straffelovens kapittel 3a gis det ingen eksplisitt veiledning for hvordan overtredelser av forskjellige typer rettsområder skal behandles. For sammenhengens skyld, nødvendiggjør dette en omtale av de generelle reglene for foretaksstraff. Hovedvekten av avhandlingen legges dog på de områder av foretaksstraffen der miljøkriminalitet har en særlig stilling og der generelle regler for foretaksstraff er av særlig viktighet for miljøkriminaliteten.

Straffereaksjonene blir gjennomgått, men da først og fremst de som listes opp som anvendelige, nemlig bøter og rettighetstap. Andre administrative reaksjoner vil bli behandlet i lys av straffereaksjonene, men ikke selvstendig.

Straffutmålingsmomenter blir gjennomgått, både de som er trukket opp i strl. § 48 b, og andre som hevdes i teori og rettspraksis. Da visse momenter er interessante i vurderingen av hvorvidt straffeansvar skal ilegges, samt straffutmålingen, er noe dobbeltbehandling av momenter nødvendig.

Prosessuelle spørsmål blir i liten grad berørt i oppgaven. Ei heller selskapsrettslige problemstillinger, som for eksempel spørsmål om morselskapets økonomi ved utmåling av bøter eller spørsmål om selskapsendringer.¹

---

¹ For mer om sistnevnte, se Carl Graff Hartmann, "Foretaksstraff og selskapsendringer", Tidsskrift for Strafferett 03/2009, s. 331-353.

Fremmed rett blir i liten grad omtalt. Det vil i begrenset grad bli trukket inn noen få internasjonale kilder der de er særlig interessante, da særlig dansk og svensk rett, ettersom deres rettsystemer ligger norsk rett nær, og endringer av foretaksstraffinstituttet har skjedd rimelig nært i tid i de tre land. Oppgaven pretenderer ikke å være en komparativ analyse av rettstilstanden i de nordiske landene på dette området.

I avhandlingen behandles rettsområdet "miljøkriminalitet", slik definert i avhandlingens delkapittel 1.2.1. Det vil, når det fremstår nyttig og riktig, skjeles til andre rettsområder. Flere rettsområder som tidvis omtales som miljøkriminalitet vil i denne avhandlingen ikke behandles som sådane. Dette arbeidsmiljøkriminalitet, da det faller utenfor definisjonen. Det gjelder også fiskerikriminalitet og/eller spørsmål som reises rundt oppdrettsfisks flukt fra anlegg, selv om dette har blitt trukket frem som et miljøproblem. Andre temaer som ikke vil bli behandlet som miljøkriminalitet innebefatter plan- og bygningsrett, helse- og sosialrett, dyrevern, og liknende. Grensene kan være uklare, og mange rettsområder og regler søker i bred forstand å beskytte mer eller mindre de samme verdiene, men i det videre vil begrepet "miljøkriminalitet" defineres i tråd med det overnevnte.²

Termen "foretaksstraff" er betydelig klarere. Definisjonene i straffeloven kapittel 3a legges til grunn, slik den fremgår i lovteksten og forarbeidene til denne³. Hva som utgjør et foretak, og hvilke virkninger de forskjellige foretaksstrukturene kan ha for straffen drøftes ikke, herunder konsekvensene ved joint ventures, forholdet mor-/datterselskap, særlige hensyn ved foretaksstraff for enkeltpersonforetak, etc. Problematisering av disse spørsmål har ikke særskilt interesse innen miljøkriminaliteten kontra foretaksstraff for andre rettsområder.⁴

Ny straffelov påvirker også foretaksstraffinstituttet, selv om det ikke ligger an til noen store endringer. Endringene fremgår av Ot.prp. nr. 90 (2003-2004), "Om lov om straff (straffeloven)" s. 239-245 og s. 431-434. I avhandlingen omtales kun endringer av betydning for temaer omtalt i oppgaven forøvrig. Reglene om foretaksstraff har fått en litt

---

² For en fullstendig definisjon, se delkapittel 1.2.1.

³ Ot.prp. nr. 27 (1990-91), "Om lov om endringer i straffeloven m.m. (straffansvar for foretak)." (Heretter omtalt som "Ot.prp. nr. 27 (1990-91)")

annen form og plassering i den nye straffeloven (2005-05-20) enn den gamle, og utgjør der kapittel 4 i ny straffelov, § 27 og § 28, som avløser nåværende § 48 a og b. Ordlyden og innholdet er nokså likt som dagens, men noen justeringer er gjort, i struktur og innhold. Relevante endringer omtales i de delkapitler de passer inn i.

1.2 Definisjoner, historikk og bakgrunn

1.2.1 Hva er miljøkriminalitet?

Det er mange forskjellige definisjoner av miljøkriminalitet. I generalklausulen for miljø-kriminalitet, straffeloven § 152 b, listes det opp hvilke handlinger som rammes av bestemmelsen, og som dermed får karakter av å definere hva som utgjør miljøkriminelle handlinger. Nærmere bestemt omfatter det forurensning av luft, vann og grunn; minskning av fredede eller truede organismer; påføring av betydelig skade på fredet område; eller påføring av betydelig skade på kulturminner eller kulturmiljø. I hovedtrekk skisserer bestemmelsen at miljøkriminalitet rammer forurensningskriminalitet, naturfaunakriminalitet og kulturminnekriminalitet.

Kulturkriminalitet faller derimot utenfor definisjonen til Georg Fr. Rieber-Mohn.⁵ Han beskriver "miljøkriminalitet" som "overtredelsen av straffebud som har til formål å verne om det ytre miljø", og dette avgrenses mot arbeidsmiljø (indre miljø) og mot overtredelser av lovgivningen som verner fornminner og andre kulturminner. Det "ytre miljø" beskriver han som "naturmiljøet som omgir oss: luft, vann, dyr, fugler, insekter, planteliv, skog, dyrket mark, parkanlegg og bymiljø forøvrig.", og han fremhever tre områder som påkaller særlig interesse hos påtalemyndigheten, nemlig forurensning, truede dyre- og fuglearter og ulovlig omsetning av produkter som kan true naturmiljøet.⁶

Rune B. Hansen ser også bort fra arbeidsmiljøkriminalitet i sin definisjon,⁷ men

---

⁴ For en oversikt over hvilke rettssubjekter som kan ilegges foretaksstraff, se for eksempel Matningsdal, Magnus, "Straffeansvar for foretak", Jussens Venner 1998, s. 98-116 (særlig s. 106-108) og videre henvisninger.

⁵ Georg Fr. Rieber-Mohn, "Miljøkriminalitet - med særlig vekt på straffbar forurensning", Lov og Rett 1988, side 343. (Heretter omtalt som "Rieber-Mohn 1988").

⁶ Rieber-Mohn 1988, s. 344-345.

⁷ Rune B. Hansen, "Miljøkriminalitet - utviklingen i lovgivning og rettspraksis 1990-2005", "Praktisk Miljørett", Fagbokforlaget, 2006. (Heretter omtalt som "Hansen 2006").

inkluderer kulturminnekriminalitet. Han deler opp miljøkriminaliteten i tre hovedgrupper, nærmere bestemt "forurensingskriminalitet", "faunakriminalitet og annen naturkriminalitet" og "kulturminnekriminalitet".⁸ I utdypningen av de tre kategoriene miljøkriminalitet beskriver han forurensningskriminalitet som overtredelser av bestemmelser som beskytter mennesker og natur mot spredning av miljøskadelige stoffer eller organismer, som rammes av forurensningsloven, produktkontrollloven og sjødyktighetsloven. Faunakriminalitet og annen naturkriminalitet gjelder overtredelser av bestemmelser til vern av naturen og artene (det biologiske mangfold), som rammes av viltloven, lakse- og innenlandsfiskloven, vannressursloven, plan- og bygningsloven, friluftsløven og naturmangfoldsloven. Kulturminnekriminalitet gjelder overtredelser av bestemmelsene som beskytter fredede kulturminner (fornminner), vedtaksfredede områder og anlegg, marine kulturminner (skipsfunn) og løse kulturminner. Sentrale lover innen dette området er kulturminneloven, og plan- og bygningsloven.

I Riksadvokatens rundskriv⁹ listes "alvorlig miljøkriminalitet" opp som et av prioriteringsområdene, og det utdypes at det gjelder overtredelser som rammer så vel det indre miljø (arbeidsmiljøet) som det ytre miljø (natur og kulturminner).

I denne avhandlingen vil definisjonen av "miljøkriminalitet" være overtredelser av bestemmelser som rammer forurensningskriminalitet, natur-faunakriminalitet og kulturminnekriminalitet. Det synes riktigst å ta utgangspunkt i rettsområdene som vernes av straffeloven § 152 b, da denne bestemmelsen i forarbeidene¹⁰ omtales som "generalklausul om miljøkriminalitet", hvilket indikerer at rettsområdene omtalt i bestemmelsen kan anses som lovgivers avgrensning av miljøkriminalitet. En slik tilnærming er også sammenfallende med utgangspunktet i Økokrims "Håndbok i bekjempelse av miljøkriminalitet"¹¹.

Arbeidsmiljøkriminalitet faller dermed utenfor definisjonen i denne avhandlingen, selv om det finnes argumenter for at også dette rettsområdet burde inkluderes. Forbrytelser mot miljøet har det til felles at det rammer fellesgoder, noe arbeidsmiljøet

---

⁸ Hansen 2006, s. 54-56.

⁹ RA-2009-1, "Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i politiet – 2009." (Heretter omtalt som "RA-2009-1")

¹⁰ Ot.prp.nr.92 (1992-1993), "Om lov om endringer i straffeloven (generalklausul om miljøkriminalitet)" s. 22. (Heretter omtalt som "Ot.prp.nr.92 (1992-1993)")

kan sies å være, og at det miljøet som omgir oss, enten det er naturlandskap eller kontorlandskap, ikke bør skades. Likevel blir en slik tilnærming for generell, og hensynene bak rettsreglene til vern av disse verdier skiller seg tydelig ut med miljøkriminalitet på den ene siden og arbeidsmiljøkriminalitet på den andre. De viktigste årsakene til bekjempelsen av arbeidsmiljøkriminalitet ligger i å sikre arbeidsmiljøet for den enkelte, jf. arbeidsmiljølovens formålsparagraf, § 1-1. Dette skiller seg klart fra forurensningskriminalitet, kulturminnekriminalitet og natur-faunakriminalitet, som søker å verne verdier samfunnet setter høyt, nemlig naturen, kulturarven og våre fysiske omgivelser. Selv om enkeltpersoner kan lide skade som følge av overtredelser mot de tre sistnevnte rettsområdene, skiller arbeidsmiljøkriminaliteten seg såpass mye ut i karakter og form at det er naturlig å la denne falle utenfor definisjonen.

Det kan være spørsmål om kulturminnekriminalitet også faller utenfor, slik Rieber-Mohn tar til orde for¹². Kulturminnekriminaliteten rammer ikke levende vesener, slik tilfelle kan være med forurensningskriminalitet og natur-faunakriminalitet, men det er likevel en type kriminalitet som rammer våre omgivelser og samfunnsgoder. De tre rettsområdene som denne avhandlingen definerer til å utgjøre "miljøkriminalitet" har også det til felles at verdiene de skal verne kan utsettes for uopprettelig fysisk skade.

1.2.2 Fremveksten av straff mot juridiske personer

Den generelle adgangen til å straffe foretak fikk sin hjemmel i strl. § 48 a og b i 1991. Før dette var foretaksstraffen hjemlet i en rekke særlover som langsomt vokste frem i etterkrigstiden, og utover på 70-tallet fikk stadig flere lover hjemler for foretaksstraff. Rettstilstanden før denne utviklingen tok utgangspunkt i at foretak ikke kunne straffes, slik Høyesterett uttalte i Rt. 1938 s. 411¹³, der det ble slått fast at det var en "... helt sikker rettssetning at en juridisk person ikke kan straffes"¹⁴. Begrunnelsen for dette standpunktet var at det som hovedregel krevdes skyld for å ilegge straff, noe som innebærer et personlig ansvar. Ettersom det ble lagt til grunn at foretak ikke kan utvise

---

¹¹ Høviskeland, Hans Tore (Red.). Hansen, Rune B. Holme, Jørn "Hva er miljøkriminalitet? Håndbok i bekjempelse av miljøkriminalitet", ØKOKRIMs skriftserie nr 17, 2005. (Heretter omtalt som "Høviskeland m.fl.").

¹² Rieber-Mohn 1988, s. 343.

¹³ Saken handlet om straff ved brudd på reindriftsloven, og om foretaket kunne ilegges straff for overtredelsen.

skyld som sådan, men at en eller flere enkeltpersoner måtte ha handlet på vegne av foretaket, ble konklusjonen at det kun var enkeltpersonene som kunne rammes av straff¹⁵.

Unntakene fra hovedregelen om at foretak ikke kan straffes kom for første gang ved prisreguleringene under den andre verdenskrig, og etter andre verdenskrig ble det vedtatt enkelte bestemmelser som ga hjemmel for å straffe foretak, særlig på området prisregulering (prisloven).

Fra slutten av 70-tallet ble foretaksstraff diskutert i videre utstrekning¹⁶. I NOU 1983: 57 fremholdes mulig foretaksstraff som et "nyttig tillegg til ansvaret for enkeltpersoner"¹⁷. Mot slutten av 1980-tallet drøftet Straffelovkommisjonen¹⁸ om det burde innføres en generell hjemmel i straffeloven for å straffe foretak, eller om hjemmelen skulle ligge i særlovgivningen. Mindretallet i kommisjonen anbefalte førstnevnte løsning, mens flertallet ønsket sistnevnte. Mindretallets forslag ble tatt til følge i loven av 20. juli 1991 nr 66. På dette tidspunktet var foretaksstraff hjemlet i et sekstitalls særlover, og innen miljøkriminaliteten var foretaksstraff hjemlet i produktkontrollen og forurensningsloven, men ikke naturvernloven, viltloven, friluftsløven, motorferdselloven, lakse- og innlandsfiskekloven, kulturminneløven, plan- og bygningsloven og sjødyktighetsloven.^{19 20}

1.2.3 Om skjæringspunktet mellom foretaksstraff og miljøkriminalitet

Foretaksstraffinstituttet har som nevnt eksistert i forskjellige former både før og etter

---

¹⁴ Rt. 1938 s. 411 (s. 414).

¹⁵ Se også Matningsdal, Magnus og Bratholm, Anders (Red.). "Straffeloven kommentarutgave, Første del. Almindelige Bestemmelser". 2. utgave, Universitetsforlaget, 2003. s. 391 fl. (Heretter omtalt som "Matningsdal & Bratholm")

¹⁶ Blant annet i St.meld. Nr. 104 (1977-78), "Kriminalmeldingen", og i NOU 1983: 57, "Straffelovgivningen under omforming. Straffelovkommisjonens delutredning I". (Heretter omtalt som henholdsvis "St. meld. Nr. 104 (1977-78)" og "NOU 1983: 57")

¹⁷ NOU 1983: 57, s. 159.

¹⁸ NOU 1989: 11, "Straffansvar for foretak. Straffelovkommisjonens delutredning III", s. 11-14 (Heretter omtalt som "NOU 1989: 11")

¹⁹ Se også Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 7.

²⁰ For mer om foretaksstraffinstituttets historie, se for eksempel Matningsdal & Bratholm eller Slettan, Svein. "Straffansvaret for handlinger som blir begått på vegne av bedrifter som er organisert som juridiske personer - noen hovedtrekk", Lov og Rett 1980, s. 449. (Heretter omtalt som "Slettan").

innføringen av straffeloven § 48 a og b, som hjemler den generelle adgangen til å ilegge foretaksstraff. Likeså har miljøretten, både generelt og med et strafferettslig perspektiv, vokst frem som et rettsområde som har fått en økt oppmerksomhet gjennom senere år. Skjæringspunktet mellom foretaksstraff og miljørett er interessant av flere årsaker. Begge rettsområder er relativt nye²¹ i norsk rett, og begge er inne i en nokså hurtig utvikling. Som en følge av dette eksisterer det ikke store mengder teori og rettspraksis, noe som i seg selv er en motivasjon til å se nærmere på materien. Adgangen til å ilegge foretaksstraff er for så vidt mye eldre enn straffelovens § 48 a og b, men foretaksstraffens "gjennombrudd" må anses å være tidspunktet da den generelle hjemmelen for foretaksstraff ble innført. Likeledes er kriminalitet som rammer miljøet ikke en fullstendig nyvinning i senere tid, men det er like fullt et område som har utviklet seg svært mye de siste tiårene.²²

Videre er skjæringspunktet mellom miljøkriminalitet og foretaksstraff relevant ettersom det gjerne vil være foretakene som står for den mest alvorlige miljøkriminaliteten, enten en kan bebreide kun enkeltpersoner eller foretaket som sådan. Foretaksstraffen skal være en supplerende reaksjon til straffen av fysiske personer, noe som innebærer at det om mulig skal finnes frem til den eller de personer som er straffansvarlige, og at det i tillegg skal avgjøres om også foretaket skal straffes.²³ Foretaksstraff skal som utgangspunkt altså ikke erstatte straff mot fysiske personer, men komme i tillegg til dette. Men i miljøkriminalitetssaker vil dette synet måtte tåle noen justeringer.²⁴

Det fremstår også slik at skadelige handlinger påført miljøet er i en særstilling ettersom skadene kan være store og uopprettelige. Dette gir grobunn for å spørre om miljøet har, og bør ha, et særskilt vern foran andre områder der samfunnet må skånes fra uønskede handlinger. Det at miljøet har et eget rettsvern, uavhengig av skade på person eller eiendom, gjør dette spørsmålet særlig interessant. Fremveksten av foretaksstraff synes også å være til dels sterkt motivert av ønsket om å hindre miljøkriminelle handlinger, og fremveksten av de to rettsområdene er da også dels

---

²¹ Bruken av foretaksstraff er dog ikke så ny, se delkapittel 1.2.2, men foretaksstraffens generelle utforming må kunne karakteriseres som relativt ny.

²² Se delkapittel 1.2.5.

²³ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 6.

samtidig og knyttet til hverandre. I samme periode har miljøet fått et grunnlovsværn gjennom grunnloven § 110 b. Denne paragrafen har i svært liten grad blitt drøftet som moment innen strafferetten, hverken i teori eller rettspraksis.

Siden foretaksstraffinstituttets innføring gjennom straffelovens kapittel 3 a har det kommet utkast til ny straffelov²⁵, noe som også berører foretaksstraffinstituttet og dermed dens betydning for miljøkriminaliteten.

1.2.4 Påvirkning fra Norden og Europarådet

Drøftelsene av om juridiske personer kunne straffes, og hvordan, gikk utenfor landets grenser samtidig som vi hadde vår debatt. En felles utredning der både datidens gjeldende rett og forslag til rettsutvikling av foretakstraff ble utarbeidet av Den nordiske strafferettskomité, som i 1986 kom med sin utredning "Företagsböter".²⁶ Utredningen består av en gjennomgang av rettstilstanden i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige, og tegner så opp mulige løsninger for hvordan foretaksstraff kan hjemles i lovgivningen. Utredningen konkluderer i liten grad hva angår foretrukne løsninger, men den trekker opp en del prinsipper, og argumenterer for fordeler og ulemper med de forskjellige løsningene. Rettsutviklingen på området foretaksstraff har da også gått i noe forskjellige retninger i de nordiske landene.

Mer eller mindre samtidig, i 1988, vedtok Europarådets Ministerkomité en rekommandasjon om straff for juridiske personer.²⁷ Av rekommandasjonen følger det at medlemslandene anbefales å innføre regler som hjemler straff for juridiske personer. Rekommandasjonen, som blant annet bygger på en europarådsresolusjon²⁸, tegner opp en rekke momenter som likner på utformingen av straffeloven § 48 a 48 b. Rekommandasjonen er ikke ment som et forpliktende pålegg til medlemslandenes

---

²⁴ Se delkapittel 2.8.4.

²⁵ Lov om straff, LOV-2005-05-20-28. (Heretter omtalt som "ny straffelov")

²⁶ NU 1986:2, "Företagsböter", Den nordiske strafferettskomité. (Heretter omtalt som "NU 1986:2")

²⁷ Recommendation No. R (88) 18", "Liability of Enterprises", vedtatt av Europarådets Ministerkomité den 20. oktober 1988. Publisert på engelsk og fransk i Strasbourg 1990. (Heretter omtalt som "Recommendation No. R (88) 18")

²⁸ Resolution (77) 28, "On the contribution of criminal law to the protection of the environment", vedtatt av Europarådets Ministerkomité den 28. september 1977. (Heretter omtalt som "Resolution (77) 28")

lovverk, men som en veiledende anbefaling.²⁹

1.2.4.1 Kort om dansk og svensk rett

Dansk rett har lang tradisjon for illeggelse av foretaksstraff, men en lovfesting av en generelle bestemmelser på området skjedde ikke før 1996. Dansk straffelov § 25 lyder nå at en "juridisk person kan straffes med bøde, når det er bestemt ved eller i medfør av lov". Nærmere bestemmelser gis i §§ 26 og 27. Dansk straffelov inneholder generelle bestemmelser som bare kommer til anvendelse i den utstrekning særlovgivningen gir hjemmel for det. Videre ligger det i bestemmelsen at det ikke er generell hjemmel for å straffe overtredelser av straffeloven, men i 2000 fikk straffeloven en tilføyelse, § 306, som bestemmer at foretaksstraff kan ilegges ved overtredelse av enkelte bestemmelser i straffeloven. Etter 25. april 2001 lyder den: "Stk. 1. Der kan pålægges selskaper m.v. (juridiske personer) strafansvar efter reglene i 5. Kapitel for overtredelser af denne lov, der er begået for at skaffe den juridiske person vinding. Stk. 2. Forsøg på forbrydelse, der er omfattet af stk. 1, er straffbart."

De danske reglene for foretaksstraff skiller seg fra norsk rett ved at hjemmelen for straff ikke er generell. Det er heller ingen regulering av felles vilkår for foretaksstraff. Fordelen med et slikt system ligger i at en kan ha lokale tilpassninger i hver enkelt særlov. Mens det i Norge vil være nødvendig å dyrke frem slike forskjeller fra område til område gjennom rettspraksis, har man i Danmark muligheten til å fastsette disse ved lov, i det enkelte tilfelle. Anonyme og kumulative feil rammes i flere særlover, men ikke alle.³⁰

I Sverige hjemler Brottsbalken kapittel 36 §§ 7 - 10, fra 1986. Reaksjonene er ikke "straff", men en "særskilt rettsvirkning av brott", jf. § 7 nr 1. Reaksjonen forutsetter at det er tale om "brott som har begått i utøvelsen av næringsvirksomhet", jf. § 7 første ledd, og kan ilegges "næringsidkaren". Bestemmelsen kan anvendes ved brudd på såvel brottsbalken eller særlovgivningen, noe som er sammenfallende med norsk

---

²⁹ Skissert opp på side 1: "[the Committee of Ministers] [r]ecommends that the governments of member states be guided in their law and practice by the principles set out in the appendix to this recommendation."

³⁰ For mer om bakgrunnen for foretaksstraffinstituttet i Danmark, se Straffelovrådets betænkning, "om juridiske personers bødeansvar", Statens Information, Betænkning nr 1289, København, 1995.

rett.

Bøtene kan ikke overstige ti millioner kroner, og ikke være lavere enn 5000 kroner, jf. §8. Ansvar er som utgangspunkt obligatorisk, dog med noen betingelser som i praksis gjør forskjellene fra norsk rett små. Forøvrig likner mange av vilkårene på de norske, som for eksempel at det legges vekt på om overtredelsen er begått av person i ledende stilling eller med særskilt ansvar for tilsyn og kontroll, det legges vekt på faren overtredelsen utgjør, om det foreligger gjentakelse, og om overtredelsen kunne ha blitt forebygget.

1.2.5 Foretaksstraff og miljøkriminalitet: En samtidig utvikling?

Interessen for foretaksstraff, både i utredninger og litteratur, skjøt fart gjennom åttitallet og munnet ut i NOU 1989: 11. Veien dit går som nevnt blant annet gjennom Kriminalmeldingen,³¹ Straffelovkommisjonens delutredning I,³² Den nordiske strafferettskomité's betenkning fra 1986,³³ og europarådsrekommendasjonen fra 1988.³⁴ Dette, samt interessen for temaet i juridisk litteratur, tyder på en stor interesse for foretaksinstituttet og hvilke veivalg som var mulige og ønskelige innen dette rettsområdet.

Åttitallet var også decenniet for en stigende interesse for miljøet generelt, og miljørett spesielt. På det politiske området var Brundtlandkommisjonen³⁵ og Brundtlandkommisjonens sluttrapport "Vår felles framtid"³⁶ gjenstand for mye oppmerksomhet, både nasjonalt og internasjonalt. Samtidig høstet rettsområdet miljøkriminalitet større interesse og anerkjennelse. I en beskrivelse av rettsutviklingen skrev Inge Lorange Backer³⁷ i 1993 at "Alvoret i de miljøproblemer som vi står overfor, og den stigende vekt som blir lagt på miljøverdiene, gir all grunn til å hilse velkommen

---

³¹ St.meld. Nr. 104 (1977-78).

³² NOU 1983: 57.

³³ NU 1986:2.

³⁴ Recommendation No. R (88) 18.

³⁵ FNs Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, opprettet i 1983.

³⁶ "Our common future", presentert i 1987.

³⁷ Backer, Inge Lorange. "Domstolene og miljøet", Lov og Rett 1993 s. 451 - 468. (Heretter omtalt som "Backer 1993")

en mer aktiv rolle for domstolene i miljøsaker."³⁸ Også Rune B. Hansen fremhever denne perioden som et vendepunkt når han skriver: "Miljøkriminalitet' som begrep dukker opp i juridisk terminologi mot slutten av 80-tallet, samtidig som området ble høyere prioritert i strafferetten. Inntil dette ble sakene nedprioritert, og straffene var lave."³⁹

Et annet moment som har hatt betydning i denne perioden er Riksadvokatens rundskriv om mål og prioriteringer i straffesaksbehandling i politiet, som har fremhevet miljøkriminalitet som et prioritert område siden 1989. Få år etter kom innføringen av straffeloven § 152 b, generalklausulen om miljøkriminalitet, der Departementet i forarbeidene fremholdt at bestemmelsen er ment som et generelt signal til strafferettslige myndigheter om en opprioritering av innsatsen mot miljøkriminalitet.⁴⁰ Grunnlovsfestingen av miljørettigheter var naturligvis også et uttrykk for opprioriteringen av miljøet, så vel politisk som juridisk, da § 110 b ble vedtatt i 1992. Bestemmelsen ble vedtatt etter at flere storting over flere år hadde forkastet diverse utkast til grunnlovsbestemmelser til beskyttelse av miljøet.⁴¹

Sammenhengen mellom utviklingen av foretaksstraffinstituttets generelle utforming og den økende interessen rundt miljøkriminaliteten skal ikke overdrives, og det var flere drivkrefter bak utviklingen av dem begge. Men det er likevel interessant å se hvor hyppig miljøkriminalitet fremheves i eksemplene som anvendes i så vel forarbeider som litteratur om foretaksstraff, og både Straffelovkommisjonen⁴², Departementet⁴³, og Stortingets justiskomite⁴⁴ trekker frem miljøkriminalitet som et av hovedområdene der foretaksstraff vil være nyttig. Dette kan dels også være et uttrykk for at foretaksstraff for miljøkriminalitet allerede var mulig gjennom forurensingsloven § 80 frem til straffeloven § 48 a og b trådte i kraft, men det kan også sees som et tegn på at miljøkriminalitet som område ble ansett som særlig egnet for å anvende foretaksstraff.

---

³⁸ Backer 1993, s. 453.

³⁹ Hansen s. 56.

⁴⁰ Ot.prp.nr.92 (1992-1993), s. 3.

⁴¹ Fauchald, Ole Kristian. "Forfatning og miljøvern – en analyse av Grunnloven § 110 B", Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2007 Nr 01-02. (Heretter omtalt som "Fauchald") s. 6.

⁴² NOU 1989: 11.

⁴³ Ot.prp. nr. 27 (1990-91).

⁴⁴ Innst. O. nr. 55 (1990-91), "Innstilling fra Justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.m. (straffansvar for foretak)." (Heretter omtalt som "Innst. O. nr. 55 (1990-91)")

Kort tid etter at foretaksstraffinstituttet fikk sin nåværende form, ble straffeloven § 152 b, generalklausulen om miljøkriminalitet, vedtatt. Denne gir strenge signaler om reaksjoner mot miljøkriminelle handlinger. I forarbeidene⁴⁵ til denne fremgår det at bestemmelsen er utformet for å fange opp de alvorligste tilfellene av miljøkriminalitet, og og for vesentlig å skjerpe straffen for slike forbrytelser. Det fremgår også at bestemmelsen er ment å sende signal om opprioritering av innsatsen mot miljøkriminalitet hos strafferettslige myndigheter. At bestemmelsen og dens intensjoner også skal ramme foretak, kommer tydelig frem av forarbeidene.⁴⁶

1.2.6 Hensynene bak foretaksstraffinstituttet

Et av de viktigste hensynene for at juridiske personer skal kunne straffes, er hensynet til allmennprevensjonen. Som i strafferetten generelt er det ønskelig at tilstedeværelsen av straff i seg selv skal hindre uønskede handlinger, noe som krever en presisjon hva angår hvem som straffes, samt at straffen er streng nok til å virke avskrekkende for andre. Blant de viktigste momentene for å skape den nevnte allmennpreventive effekten, er å plassere ansvaret for kriminelle handlinger på rett subjekt. En rettstilstand hvor kun enkeltpersoner kan straffes vil i mindre grad virke allmennpreventivt enn der et foretak, i foretakets interesse, forsettlig eller uaktsomt, aktivt eller passivt, bidrar til at et straffebed overtredes.

Gjennom foretakstraffinstituttet tvinges foretaket til å ta ansvar for gjerninger foretatt på egne vegne av sine ansatte, og til fremme for dets interesser. Dette gir en mer presis angivelse av ansvaret enn om hver enkelt ansatt alene skulle stå ansvarlig for tjenestehandlinger der arbeids- eller oppdragsgiver har utøvet, eller hatt mulighet til å utøve, kontroll og instruks for handlingen. Et fravær av foretakstraff som mulig straffreaksjon ville også ha vært et incentiv for å ha uklare kommandolinjer og ansvarsplassering internt i foretaket, for slik bevisst å skape en uklar situasjon om hvem som vil kunne bebreides dersom et lovbrudd inntreffer. Tilstedeværelsen av foretakstraff vil således motvirke ansvarspulverisering.

---

⁴⁵ Ot.prp.nr.92 (1992-1993), s. 3.

⁴⁶ Ot.prp.nr.92 (1992-1993), s. 16.

Straffansvar ved anonyme og kumulative feil styrker det preventive hensynet ved at det ikke er nødvendig å identifisere den enkelte gjerningsperson for å etablere om feil er gjort. Det er tilstrekkelig å fastslå om den nødvendige jobben for å forebygge handlingen har blitt gjort, uavhengig av om en eller flere identifiserte personer har gjort denne feilen eller ikke. Samme tilnærming anvendes ved konstatering av kumulative feil, som inntreffer dersom ingen enkeltperson kan bebreides for handlingen, men den snarere er en konsekvens av totalen av flere enkeltpersoners handlinger eller unnlatelser. Denne typen ansvar virker som et incentiv for arbeidsgiver til å føre kontroll med sin virksomhet og ansatte, eller som det sies i forarbeidene: "Foretaket vil dermed ha en sterkest mulig oppfordring – strafferettslig sett – til å etterleve de reglene som gjelder for virksomheten."⁴⁷

Foretakstraffinstituttet gjør også at selve straffen rammer mer presist ettersom en kriminell handling vil gi en straff som griper inn i foretakets virksomhet, som regel dets økonomi. En straff som rammer foretakets økonomi vil utvilsomt være mer følbart enn om en eller flere av de ansatte idømmes bøter eller fengsles. En kan også se for seg at bøter idømt ansatte, som arbeidsgiveren så dekker, i vesentlig mindre grad vil virke følbart ettersom bøter til privatpersoner er gjennomgående svært mye lavere enn foretaksbøter. At bøkene idømt foretak må være høyere enn bøter idømt fysiske personer, følger av at foretak stort sett alltid vil ha bedre økonomi enn fysiske personer. Dette krever en utmålingspraksis som gir høye nok bøter til at straffen ikke oppleves som bagatellmessig.

Det preventive aspektet er særlig viktig innen miljøkriminaliteten, der uønskede handlinger kan ha uopprettelige virkninger. Uansett størrelse på bot og inndragning kan det være umulig gjenopprette den tidligere tilstanden dersom et kulturminne rases, en dyreart desimeres eller utrykkes, eller et naturområde mister sine egenskaper. Disse momentene er blant annet fremme i forurensningsloven, som i § 7 også forbyr handlinger som kan medføre fare for forurensning, slik at loven kan anvendes på et tidlig stadium, noe som støtter opp om formålet om forebygging.⁴⁸

---

⁴⁷ Ot.prp. nr. 27 (1990-91), s. 17.

⁴⁸ Næss, Stein. "Straff for industriforurensning. Om håndhevelse av den alminnelige straffebestemmelsen i forurensningsloven", Miljørettslige studier nr. 7, Institutt for offentlig retts skriftserie nr 7./1993, s. 10.. (Heretter omtalt som "Næss")

1.2.7 Betydningen av foretaksstraffinstituttets innføring og utforming

Det er varierende hvor stor innvirkning den generelle utformingen av straffeloven § 48 a og b har hatt på de forskjellige rettsområdene, særlig ettersom det har vært noe tilfeldig om foretaksstraff har vært hjemlet i en særlov eller ikke. Mindretallet i Straffelovkommisjonen ønsket modellen med en generell bestemmelse, mens flertallet ønsket å fortsette å ha en modell der særlovgivningen ga selvstendige hjemler.⁴⁹ Et av motivene ved å ha en generelt utformet bestemmelse for foretaksstraff var da også å sørge for en opprydding i lovgivningen, som ble betegnet som "Uoversiktlig og lite konsekvent".⁵⁰ For eksempel påpekte Miljøverndepartementet i sin høring at det på det daværende tidspunkt ikke var hjemmel for foretaksstraff i følgende lover: Naturvernloven, viltloven, friluftsløven, motorferdselloven, lakse- og innlandsfiskekloven, kulturminneløven og sjødyktighetsloven, noe som var antatt å være rene forglemmelser. En opprydding og samordning innen foretaksstraffen var med andre ord klart nødvendig. Samtidig ble frykten for at en generell utforming av bestemmelsen ville kunne ramme uheldig og uforutsett, stilnet ved å gjøre straffen fakultativ, og dermed overlatt påtalemyndighetens og domstolenes skjønn, dog innen visse rammer.⁵¹

Innen miljøretten ledet innføringen av straffeloven § 48 a og b til at det ble mulig å reagere med foretaksstraff for flere typer lovbrudd,⁵² og til at straffansvaret ble generelt utvidet også der foretaksstraff tidligere var hjemlet. Et eksempel på dette er hjemmelen for foretaksstraff i forurensningsaker. Jamfør den tidligere straffehjemmelen, i forurensningsloven § 80, kunne et selskap ikke ilegges straff uten at det subjektive straffansvaret var oppfylt overfor en bestemt person i selskapet. Bestemmelsen ble med støtte i forarbeidene tolket til å omfatte anonyme feil, men ikke kumulative feil.⁵³

---

⁴⁹ Se NOU 1989: 11, blant annet kapittel 2.

⁵⁰ Ot.prp. nr. 27 (1990-91), s. 7.

⁵¹ Se delkapittel 2.2.

⁵² Se blant annet MDs opprømsing i avsnittet over.

⁵³ Se også Næss s. 18.

2. Vilkår for straff

2.1 Innledende bemerkninger

Vilkårene for straff av foretak er annerledes enn de alminnelige straffbarhetsvilkårene for straff av fysiske personer. Dette skyldes dels praktiske årsaker, som at en juridisk person ikke har fri vilje og kan utøve skyld på samme måte som en fysisk person, og andre forskjeller mellom foretak og fysiske personer. Dels er det også forskjeller i straffbarhetsvilkårene som eksisterer for å forhindre urimelige og utilsiktede virkninger av foretaksstraffinstituttets generelle utforming, og da særlig den fakultative adgangen til å ilegge straff, ofte omtalt som "ansvarets valgfrie karakter". Ved vurderingen av om straff skal ilegges må det altså vurderes både om grunnvilkårene for straff er oppfylt, og deretter om det ansees hensiktsmessig å ilegge straff med bakgrunn i en hensiktsmessighetsvurdering. I det videre vil både vilkår som må være oppfylt, og momenter det skal legges vekt på i hensiktsmessighetsvurderingen, bli omtalt og drøftet.

Ved vurderingen av om straff skal ilegges et foretak, er det rettslige grunnlaget det enkelte straffebed som er overtrådt, samt straffeloven § 48 a og § 48 b. Bokstavene i § 48 b gir videre en veiledning til om det bør anses som hensiktsmessig å ilegge straff, og i så fall hvor streng utmålingen bør bli.

Det første straffbarhetsvilkåret en bør merke seg er at et straffebed må være overtrådt, jf. § 48 a, første ledd. Dette vilkåret krever altså at gjerningen er straffesanksjonert i straffeloven eller særlovgivningen for at foretaksstraff kan komme til anvendelse. Hjemmelen for straff er utformet generelt, slik at enhver straffesanksjonert overtredelse i prinsippet gir grunnlag for straff dersom vilkårene i § 48 a er oppfylt.

Det neste vilkåret krever at handlingen er utført av noen som har handlet på vegne av foretaket, et vilkår som i det videre vil omtales som "tilknytningskravet".

Jf. ordet "kan" i første punktum, kan det utledes at straffansvaret er fakultativt. Det innebærer at det er opp til påtalemyndigheten om tiltale skal tas ut, og opp til domstolene om dom skal avsies, dersom grunnvilkårene for straff er oppfylt. Straffansvar for foretak er altså ikke obligatorisk, til motsetning fra fysiske personer der

påtalemyndigheten ikke har anledning til å henlegge når vilkårene for straff er oppfylt, med unntak av for påtaleunntatelse.⁵⁴

Det er ikke et vilkår at gjerningspersonen kan straffes, jf. § 48 a, første ledd, annet punktum. Dette innebærer at anonyme og kumulative feil rammes.

Hva som menes med "foretak" fremgår av annet ledd. Det er et vilkår at rettssubjektet må falle innenfor definisjonen av hva som menes å være et foretak for at foretaksstraff skal kunne ilegges.⁵⁵ § 48 b oppstiller momenter som kommer i betraktning både når det gjelder vurderingen av om straff skal ilegges, og ved utmåling av straffen. Momentene i bestemmelsene er ikke uttømmende, jf. ordet "særlig", men de må naturlig nok vekte tyngre enn eventuelle andre momenter. Momentene i § 48 b listes ikke opp i prioritert rekkefølge, og er ikke uttømmende.

Bokstav a fremhever foretaksstraffens eksistensberettigelse nummer én, nemlig den allmennpreventive effekten. Dersom et foretak ikke har hatt mulighet til å forhindre den kriminelle handlingen, har foretaksstraff som hovedregel ingen hensikt. Bestemmelsen er relevant i så vel vurderingen av om straff bør ilegges, og som moment i straffeutmålingen.

Bokstav b gjelder overtredelses grovhet. Om en handling ansees grov eller ikke vil bidra til å avgjøre om det foreligger skjerpende eller formildende omstendigheter, hvilket har betydning for straffeutmålingen. Momentet kan også få betydning for om straff skal ilegges, da en bagatellmessig overtredelse kan tale for at det har liten hensikt å ilegge straff.

Bokstav c adresserer foretakets "kontrollansvar", og er et sentralt moment ved vurderingen av så vel ileggelse av straff som straffeutmålingen. I dette ligger det en overveielse av om foretaket kunne forhindre overtredelsen på en eller flere måter, noe som dermed også henger sammen med vurderingen av om straff vil ha en allmennpreventiv effekt, og dermed om det er hensiktsmessig å ilegge straff. Om et foretak har opptrådt mer eller mindre skjodesløst vil også kunne ha betydning for straffeutmålingen.

Bokstav d går på foretakets motivasjon: om overtredelsen har inntruffet som en

---

⁵⁴ Dette krever "særlige forhold", jf. strpl. § 69, eller at "sammenstøt av flere forbrytelser eller forseelser medfører at ingen eller bare en ubetydelig straff ville komme til anvendelse" jf. strpl. § 70.

følge av et ønske om å fremme foretakets interesser. Dette trenger ikke nødvendigvis å være direkte økonomiske interesser. Et foretaks interesser kan være alt fra genererte inntekter, innsparing av utgifter, fremming av merkenavn, indirekte gevinster og besparelser etc.

Bokstav e er en nærmere presisering av bokstav d, som understreker at selv om overtredelsen ikke er motivert av å fremme foretakets interesse, så kan det likevel tale for straff, eller påvirke straffutmålingen, om foretaket har oppnådd noen fordel som følge av overtredelsen. En kan se for seg at et foretak er ansvarlig for en overtredelse som oppfyller vilkårene til foretaksstraff der fordelen har tilflytt dem uaktsomt, noe som altså kan være skjerpene for straffen, og trekke i retning av å ilegge straff.

Bokstav f er det nærmeste vi kommer et rent straffutmålingsmoment i § 48 b. For at straffen skal ha den ønskede effekten, må den tilpasses økonomien i foretaket. God økonomi krever altså en strengere straff for å kunne betegnes som følbare, mens dårlig økonomi taler for en mildere reaksjon, rent utmålingsmessig. Dette gjelder særlig ved ileggelse av bøter.

Bokstav g fremhever at eventuell foretaksstraff skal sees i sammenheng med andre reaksjoner, slik at straffen ikke får karakter av dobbeltstraff, eller ramme feil eller urimelig. Dette er en naturlig konsekvens av å anse foretaksstraff som et supplement til straff mot fysisk person, men også å se hen til reaksjoner som ikke kan betegnes som straff, for eksempel inndragning, tap av konsesjon, straffeskatt, etc.

2.2 Den fakultative adgangen til å ilegge foretaksstraff - virkninger for miljøkriminalitet

Den fakultative adgangen til å straffe foretak avhenger av "et skjønns hos påtalemyndigheten og domstolene",⁵⁵ og skal gjøres ut fra en hensiktsmessighetsvurdering. Beveggrunnene for dette illustreres blant annet av Høyesteretts uttalelser i Rt. 1998, s. 652,⁵⁷ der det understrekes at "behovet for foretaksstraff varierer for de ulike typer lovbrudd, og også fra lovbrudd til lovbrudd innenfor den enkelte kategori slik at det

---

⁵⁵ For mer om hvilke foretak som kan straffes, se blant annet Ot.prp. nr. 27 (1990-91), s. 24-31.

⁵⁶ Ot.prp. nr. 27 (1990-91), s. 22.

⁵⁷ En fotograf i en avis ble funnet i ulovlig besittelse av en politiradio, som han hadde mottatt fra en av sine foresatte i avisen. Fotografen ble straffet, mens foretaket ikke ble ilagt straff.

ikke kan oppstilles noen generell presumsjon om at foretaket bør straffes når vilkårene i § 48a er oppfylt."⁵⁸ Dette er et utgangspunkt som gjelder med visse modifikasjoner. Jensen finner i sin artikkel⁵⁹ rettens generelle uttalelse diskutabel da det i visse typer saker må være en presumsjon for foretaksstraff, særlig ved forurensningsovertredelser. Dette bygger på forarbeidene til forurensingsloven⁶⁰ der det fremgår at det i forurensningssaker som hovedregel skal ilegges foretaksstraff når grunnvilkårene for straff er oppfylt. Dette er støttet i Rt. 2008 s. 996⁶¹ avsnitt 25, og taler for at dette rettsområdet rammer en type lovbrudd der behovet for foretaksstraff er stort. Liknende unntak fra nevnte hovedregel finnes dog ikke i lov eller forarbeider innen andre rettsområder, selv om en kan se for seg en overføringsverdi til andre typer miljøkriminalitet. Høyesterett har sjelden tatt stilling til overføringsverdien til andre rettsområder. Unntakene er regnskapsloven og revisorloven, i nevnte Rt. 2008 s. 996, og kulturminneloven, Rt. 2000 s. 2023⁶², og da med negativt resultat. Som vist i blant annet delkapittel 2.8.3 utgjør miljøkriminalitet en type lovbrudd som gjør at foretaksstraff er særlig aktuelt.

Uttalelsene fra Høyesterett om dette har dog spriket i forskjellige saker. I Rt. 1998 s. 2011⁶³ fremhever retten dens skjønsmessige kompetanse til å vurdere om straff skal ilegges, og at denne vurderingens utgangspunkt må være at foretaksstraff som hovedregel idømmes når det først foreligger en overtredelse av loven.⁶⁴ I Rt. 2000 s. 2023 avviser retten aktors påstand om at brudd på miljølovgivning på vegne av foretak som hovedregel må ende med foretaksstraff som reaksjon, og det uttales at "man ikke kan operere med noen hovedregel i den ene eller andre retningen."⁶⁵ Retten nevner ikke at en slik hovedregel skal gjelde ved forurensningskriminalitet, og kun ved denne. Likevel sier retten at brudd på kulturminnelovgivningen klart faller innenfor området for

---

⁵⁸ Rt. 1998, s. 652 (s. 655).

⁵⁹ Jensen, Pål. "Når er foretaksstraff hensiktsmessig? - Noen bemerkninger til Rt. 1998 s. 652", Lov og Rett 1999, s. 216 - 230. (Heretter omtalt som "Jensen")

⁶⁰ "Utkast til lov om vern mot forurensning og forspøpling med motiver", utredning fra Miljøverndepartementet, mai 1977, side 99. (Heretter omtalt som "MDs utredning 1977")

⁶¹ Et revisjonsfirma ble idømt foretaksstraff i form av en bot på 5 millioner kroner for overtredelser av revisorloven og regnskapsloven.

⁶² En losje ble ilagt foretaksstraff og inndragning etter ulovlig riving av en fredet losjebygning.

⁶³ Et foretak ble idømt straff etter ukontrollert utslipp av ca. 70 kubikkmeter fenolholdig lut.

⁶⁴ Jf. MDs utredning 1977, s. 99.

⁶⁵ Rt. 2000 s. 2023 (s. 2027).

foretaksstraff,⁶⁶ tross forsvarers påstand om at foretaksstraff er mest aktuelt i næringsforhold.

Om en skal forsøke å trekke en klar konklusjon ut fra rettspraksis, må det være at brudd på miljølovgivningen er en type lovbrudd der foretaksstraff er særlig egnet, og hvor behovet for denne formen for reaksjon er stor, men at det kun er brudd på forurensningsloven som gjør at det kan oppstilles en hovedregel for foretaksstraff. Det sondres altså mellom forskjellige typer miljøkriminalitet, der vernet mot forurensing er større enn vernet mot annen natur- og kulturminnekriminalitet, innen foretaksstraffens virkeområde. En kan stille spørsmålstegn ved hvor bevisst denne grensedragningen er fra lovgivers side. Nevnte forarbeider til forurensningsloven er fra 1977, mens foretaksstraffinstituttet fikk sin utforming 14 år senere. Der ble det også lagt til grunn at utformingen av foretaksstraff i særlovgivningen bar preg av vilkårlighet med hensyn til om foretaksstraff var hjemlet, og i hvilken form. Likevel må det, de lege lata, være klart ut fra forarbeider og rettspraksis at forurensingskriminalitet utløser en hovedregel om at foretaksstraff skal anvendes, men at dette ikke er tilfellet for andre typer miljøkriminalitet. I praksis vil det likevel være slik at miljøkriminalitet normal utløser foretaksstraff etter en hensiktsmessighetsvurdering, når øvrige vilkår er oppfylt.

2.3 Subjektivt eller objektivt ansvar?

Selv om ordlyden i § 48 a, første ledd, første punktum, gir inntrykk av et objektivt ansvar, er ikke det helt riktig jf. forarbeidene.⁶⁷ Straffelovkommisjonen gjør det der klart at hendelige uhell ikke skal straffes, altså handlinger som ikke kan bebreides noen, selv om det i ettertid viser seg at handlingen ikke skulle vært gjennomført. Et slikt straffansvar ville i så fall gått lenger enn erstatningsansvaret, noe som ville vært urimelig, argumenterer kommisjonen, og det påpekes at det heller ikke er behov for et så vidt straffansvar. Når et foretak har foretatt seg alt som er praktisk mulig for å unngå uhell, bør foretaket ikke straffes dersom det har skjedd et uhell på grunn av ekstraordinære forhold. Dette innebærer at uhell som følge av force majeure heller ikke

---

⁶⁶ Rt. 2000 s. 2023 (s. 2028).

⁶⁷ NOU 1989: 11 s. 16.

rammes.

Departementet sluttet seg til disse fremstillinger.⁶⁸ Blant annet heter det at "straffansvaret er ikke i denne forstand rent objektivt". Dette innebærer ikke at hendelige uhell og force majeure er de eneste unntakene fra et objektivt ansvar; skyldkravet i vedkommende straffebed må også være oppfylt, slik Høyesterett også legger til grunn i blant annet Rt. 2002 s. 1312.⁶⁹ Det er altså sikker rett at det ikke foreligger et rent objektivt ansvar, da force majeure og hendelige uhell ikke rammes av straff, noe som innebærer at det eksisterer en nedre grense for straffansvar. Hvor lavt denne grensen ligger er noe usikkert.

I Miljøverndepartementets høring⁷⁰ til NOU 1989: 11 tas det til orde for et objektivt ansvar, både av preventive årsaker og "for å unngå eventuell tolkningstvil i det enkelte tilfellet om hvorvidt det foreligger et hendelig uhell eller ikke." Det presiseres dog at ansvarets valgfrie karakter vil åpne for at det unnlates å ta ut tiltale i de tilfeller hvor et slikt ansvar vil være urimelig. Om Miljøverndepartementets forslag hadde blitt gjeldende rett, ville det altså likevel nødvendiggjort den samme vurderingen av om hendelige uhell er årsaken, men uten at vurderingen blir underlagt de alminnelige beviskrav i straffesaker. Forslaget er ikke uten interesse de lege ferenda, og det finnes nok tilfeller der et hendelig uhell hos en eller flere ansatte vil kunne utløse foretaksstraff etter gjeldende rett fordi foretaket ikke har gjort nok for å forebygge muligheten for feil. Hvis en eller flere ansatte ved et uhell slipper ut giftige stoffer, vil ikke det kunne karakteriseres som et hendelig uhell som virker straffritt for foretaket med mindre alle kontrollrutiner og liknende er i orden. Det må være på det rene at et foretaks manglende "retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak"⁷¹ i seg selv ikke kan være et hendelig uhell.

En kan saktens spørre hvor stort rommet er for hendelig uhell som kan lede til en objektivt straffbar gjerning, uten at foretaket kunne foretatt seg noe for å hindre eller forebygge utfallet. Det er ikke sikkert rettstilstanden ville blitt vesentlig annerledes dersom Miljøverndepartementets forslag hadde blitt gjeldende rett i og med at ansvarets

---

⁶⁸ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 17.

⁶⁹ Saken gjaldt bruk av foretaksstraff ved unnlatt flagging etter verdipapirlovgivningen. Høyesterett kom til at også subjektive straffbarhetsvilkår må være oppfylt for at foretaksstraff skal kunne ilegges.

⁷⁰ Omfatter også kommentarer fra Statens forurensningstilsyn og Direktoratet for naturforvaltning.

valgfrie karakter uansett ville åpnet for en vurdering av straffrihet med bakgrunn i manglende hensiktsmessighet i å ilegge straff. Forøvrig kan det bemerkes at Statens forurensningstilsyn uttaler i samme høring at de ikke ser behov for et rent objektivt ansvar, og at hendelige uhell ikke bør rammes.

Det fremgår altså at Miljøverndepartementet i høringen ikke ønsker et rent objektivt straffeansvar, noe de tidligere også har argumentert mot. I Miljøverndepartementets utkast til forurensningslov⁷² gjengis et eksempel til støtte for synet om at et rent objektivt ansvar ikke er heldig: En bedrift har fått installert renseutstyr som viser seg å lide av en mangel som skyldes leverandøren, og dette fører til ulovlig utslipp. En vesentlig del av lovgrunnen for det rent objektive ansvar er ikke lenger til stede i dette eksempelet. På den annen side er ikke et objektivt straffansvar uten fordeler. Slettan påpeker blant annet at et objektivt straffeansvar er et incitament for aksjonærene å skaffe seg en kompetent ledelse,⁷³ en tankegang som også er fremme i noen senere dommer fra Høyesterett. For eksempel i Rt. 2007 s. 1684⁷⁴ blir det ilagt foretaksstraff tross instruksbrudd fra en ansatt, da det legges til grunn at ledelsen kunne gjort mer for å forhindre overtredelsen. Og i Rt. 2008 s. 996 ble foretaksstraff idømt i et tilfelle der retten også legger til grunn at det ikke var mulig å påvise noe konkret som foretaket kunne bebreides for. Det synes altså som om straffeloven § 48 b bokstav c driver ansvaret langt i retning av å være objektivt, uten at det er rent objektivt i den forstand at det ikke gjøres en aktsomhetsvurdering som kan ende i straffritak.⁷⁵

Objektive straffevilkår er forøvrig ikke helt ukjent i norsk strafferett, for eksempel hva angår straffeloven § 195, som i realiteten oppstiller et objektivt straffansvar for utuktig omgang med barn under 14 år.⁷⁶ Et annet eksempel er veitrafikkloven § 22, første ledd, siste punktum, som fastslår at det ikke er en straffrihetsgrunn at en er i villfarelse hva angår alkoholkonsentrasjonens størrelse. Årsaken til objektivt straffansvar er at samfunnet, ved lovgiver, vil visse handlinger til livs, og det ekstremt strenge

---

⁷¹ Som nevnt i § 48 b, bokstav c.

⁷² MDs utredning 1977, s. 99.

⁷³ Slettan s. 539.

⁷⁴ Et foretak ble idømt 1,2 millioner kroner i bot etter at en ansatt forårsaket omfattende fiskedød i elv ved at han tømte ut et fat med ammoniakkholdig vann. Foretaksstraff ble idømt i det Høyesterett fant at det forelå manglende retningslinjer, opplæring og internkontroll jf. strl. § 48 b bokstav c.

⁷⁵ Mer om § 48 b bokstav c i delkapittel 2.7.3 og 4.2.3.

⁷⁶ Se dog justerende uttalelser i Rt. 2005 s. 833.

ansvaret er også ment å påtvinge et særlig aktsomhetsansvar. En viss subjektivitet vil det naturligvis alltid ligge i vurderingen, som Straffelovkommisjonen er inne på når de påpeker at det ikke engang er objektivt hvilke handlinger som er samfunnsskadelige eller rettferdige, da dette vil avhenge av verdisyn som skifter med tid og sted.⁷⁷

Men ved foretaksstraff synes ansvaret å være nær-objektivt, men ikke rent objektivt ettersom force majeure og hendelige uhell ikke rammes, samt at domstolene vil gjøre aktsomhetsvurderinger ved beslutningen av om straff skal ilegges. Oppfatningen om at det kreves et reelt handlingsalternativ for foretaket for å kunne ilegges straff er muligens i endring sett i lys av Rt. 2008 s. 996, der foretaksstraff ble idømt selv om retten ikke fant at foretaket kunne konkret bebreides for noe. Når dette ble lagt til grunn i en sak der den skadede samfunnsinteressen var den generelle tillitten til revisjonen, er det all grunn til å tro at et såpass vidt ansvar vil legges til grunn ved miljøkriminalitet av samme alvorlighetsgrad. Dog er det vanskelig å konkludere før det foreligger mer høyesterettspraksis rundt dette spørsmålet.

2.4 Skyldkravet

Straffeloven § 48 a nevner intet om krav til skyld. Straff kan anvendes også om ingen enkeltperson kan straffes, så lenge straffebudet er overtrådt. Det nevnes heller ikke om skyldkravet må være oppfylt i straffebudet som overtredes. § 48 b bokstav c utgjør et moment som likner en skyldvurdering, da det gjøres en vurdering av om overtredelsen kunne vært forebygget. Likeså vil den fakultative adgangen til å ilegges straff og motivasjonen om allmennprevensjon gjøre det naturlig å drøfte tilstedeværelsen av skyld. NU 1986: 2 s. 46 nevner skyldspørsmålet når de skriver at det er aktuelt "... från bestraffning undanta de fall då företaget kan visa att det är utan skuld...". Hva som ligger i dette, og hvem i foretaket som i så fall skal ha utvist skylden, fremgår ikke.

Graden av skyld er for så vidt ikke videre relevant ved vurderingen av om straff skal ilegges, ifølge Rieber-Mohn, som omtaler foretaksstraff etter daværende forurensningslovs foretaksstraffbestemmelse.⁷⁸ "Det er tilstrekkelig til fellelse for

---

⁷⁷ NOU 1983: 57 s. 51.

⁷⁸ "Forurensningsloven §§ 78 og 79, 1988.

overtredelse av forurensningsloven at det er utvist simpel uaktsomhet. Fra et ansvarssynspunkt er det for så vidt uinteressant om forsett er utvist. Det blir utelukkende et straffutmålingsspørsmål.⁷⁹ Dette er skrevet ut fra rettstilstanden før innføringen av straffelovens kapittel 3a, men bør ha gyldighet også i dagens rettstilstand.

Likevel kan graden av utvist skyld ha betydning i en totalvurdering der retten anvender sin skjønnsmessige adgang til å ilegge foretaksstraff. Dette synes gjort i en nyere dom, Rt. 2009 s. 1079.⁸⁰ Foretaket ble her frifunnet fordi retten ikke anså forholdet som særlig graverende da de mente primæransvaret lå hos en enkeltperson (piloten, som forøvrig ble dømt for forholdet), og at det dermed ikke forelå en slik grad av skyld at foretaksstraff ville være formålstjenlig. Begrunnelsen kunne ha vært klarere hva vilkårene for straff angår, men det synes som om retten legger til grunn at forholdet ikke er særlig grovt og at ansvaret for overtredelsen primært faller på flyveren, til tross for konklusjonen om at overtredelsen er foretatt "på vegne av" foretaket. Rettens konklusjon ble frifinnelse av foretaket med bakgrunn i utilstrekkelig grad av utvist skyld fra foretakets side, en vurdering som retten synes å gjøre under hensiktsmessighetsvurderingen av om straff bør ilegges.

Altså er ikke graden av utvist skyld kun et straffeutmålingsmoment, men kan også få betydning ved vurderingen av om foretaksstraff er hensiktsmessig, selv om utvist skyld ikke er et krav for å ilegge straff. Det finnes ikke holdepunkter for å si at det eksisterer andre rene skyldkrav ved overtredelse av miljølovgivningen enn annen lovgivning, selv om det kan ligge visse forskjeller i vurderingen hvor langt foretaket kan forventes å gå i å forebygge overtredelser jfr. § 48 b, bokstav c.⁸¹

2.4.1 Må gjerningspersonen ha utvist skyld?

Andenæs⁸² mener at det i utgangspunktet er tilstrekkelig at det foreligger en objektiv lovovertrødelse, tross uklare forarbeider, og at subjektiv skyld dermed ikke er et krav. I

---

⁷⁹ Rieber-Mohn 1988 s. 349.

⁸⁰ Saken gjaldt om det forelå unnskyldelig rettsvillfarelse ved landing av helikopter i landskapsvernområde, jf. straffeloven § 57, og om foretaket hadde medvirket til dette, og dermed skulle ilegges foretaksstraff. Piloten ble dømt, mens foretaket ikke ble ilagt straff.

⁸¹ For mer om § 48 b bokstav c, se delkapittel 2.7.3 og 4.2.3.

⁸² Andenæs, Johs. "Alminnelig strafferett", 4. utgave ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, Universitetsforlaget 2004. (Heretter omtalt som "Andenæs 2004") s. 256.

forarbeidene står det riktignok at "Det skal fortsatt gjelde et skyldkrav for den som har handlet, men da slik at også anonym og kumulativ skyld rammes..."⁸³ Spørsmålet blir da hva slags grad av skyld som kreves. I Rt. 2002 s. 1312 drøfter Høyesterett også spørsmålet om skyldkravet, og retten legger til grunn at det gjelder et skyldkrav også når foretaksstaff anvendes. Det uttales at "En ren konstatering av at det foreligger en objektiv overtredelse av det aktuelle straffebudet, er ikke tilstrekkelig."⁸⁴ § 48 a, første ledd, annet punktum, om at foretaket kan straffes selv om ingen enkeltperson kan straffes, tolkes dit hen at anonyme og kumulative feil rammes, men ikke at straff kan ilegges når gjerningspersonen selv ikke har utvist skyld for handlingen. Retten legger altså til grunn at det enten må foreligge skyld, i form av forsett eller uaktsomhet, hos en enkeltperson som handler på vegne av foretaket, *eller* at det foreligger anonyme og/eller kumulative feil.

Dette standpunktet er en begrensning av foretakets ansvar, og er ikke uten videre forenlig med foretaksstraffinstituttets allmennpreventive formål. Det er fullt mulig å se for seg situasjoner der foretaket er å bebreide selv om gjerningspersonen ikke har utvist skyld. Hvis for eksempel et foretak ansetter ukvalifisert personale for å håndtere farlig materiale, kan det oppstå det som for gjerningspersonen er et hendelig uhell, da denne ikke visste eller utfra sine forutsetninger ikke kunne ha visst at uhellet ville inntreffe, men der foretaket gjennom sin mangel på kvalifikasjonskrav har opptrådt klanderverdig og bør kunne straffes, blant annet med henvisning til § 48 b, bokstav c.

Skyldkravet etablert i Rt. 2002 s. 1312 er reversert i ny straffelov jf. ny § 27, der det heter at foretaket kan straffes "selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet", og i forarbeidene står det eksplisitt at rettstilstanden etablert i nevnte dom ikke videreføres.⁸⁵ Dette vil naturligvis gjelde også i saker om miljøkriminalitet.

---

⁸³ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 14.

⁸⁴ Rt. 2002 s. 1312 (s. 1318).

⁸⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) "Om lov om straff (straffeloven)", s. 432 (Heretter omtalt som "Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)")

2.4.2 Må ledelsen ha utvist skyld?

Axelsen stiller spørsmålet om ledelsen i et foretak må ha utvist skyld for at foretaksstraff ilegges. Forarbeidene sier at en begrunnelse for å innføre foretaksstraff er å "bidra til å skjerpe bedriftsledelsens aktsomhet".⁸⁶ Axelsen stiller spørsmålsteget ved om dette bør utløse et krav om at ledelsen også må ha utvist skyld for at foretaket straffes, og begrunner dette med at "Hvis ikke bedriftsledelsen har vært uaktsom, så gir det mindre mening å ilegge foretaksstraff (de kan jo da ikke skjerpe sin aktsomhet!)."⁸⁷ Problemstillingen er generell for foretaksstraffinstituttet, men har betydning også ved miljøkriminalitet.

Synspunktet til Axelsen finner ikke noen direkte støtte i rettspraksis, som har besvart spørsmålet om skyldkrav hos ledelsen benektende, blant annet i Rt. 2007, s. 1684, avsnitt 37. I rettsteorien har det eksistert en uenighet om det eksisterer et skyldkrav til ledelsen eller ikke. Eskeland hevder at "det er det vilkår at ledelsen for foretaket alltid må kunne bebreides".⁸⁸ Reaksjonen fra Matningsdal & Bratholm er at "Dette standpunktet er ikke riktig".⁸⁹ Axelsen mener likevel at Høyesterett i praksis oppstiller et slikt krav ettersom ledelsens skyld drøftes, men da under vurderingen av § 48 b litera c.

Matningsdal & Bratholm argumenterer for at lovtekstens taushet rundt ledelsens skyld må tas til inntekt for at et skyldkrav til ledelsen ikke eksisterer.⁹⁰ Axelsen kritiserer dette standpunktet med bakgrunn i at §§ 48 a og 48 b ikke beskriver skyldkravet, og at lovtekstens taushet dermed ikke bør forstås som annet enn at det foreligger rom for tolkning av de øvrige rettskildene.⁹¹ Problemstillingen drøftes ikke eksplisitt i forarbeidene.⁹²

Axelsens konklusjon, med bakgrunn i uttalelsene i Rt. 2007, s. 1684, som igjen

---

⁸⁶ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991), side 6.

⁸⁷ Axelsen, Nils Kristian. "Skyldkrav til ledelsen i foretak som vilkår for foretaksstraff", Lov og Rett 2009, s. 195 - 213. (s. 204) (Heretter omtalt som "Axelsen")

⁸⁸ Eskeland, Ståle. "Strafferett", 2. utgave, Cappelen Akademisk Forlag, 2006, s. 307. (Heretter omtalt som "Eskeland")

⁸⁹ Matningsdal & Bratholm s. 400.

⁹⁰ Matningsdal & Bratholm s. 400.

⁹¹ Axelsen s. 203.

støttes i Rt. 2008 s. 996, synes å være at gjeldende rett er at det ikke eksisterer et skyldkrav til ledelsen, men at dens atferd vil kunne tillegges vekt med hensyn til om andre vilkår er oppfylt. Med andre ord er ledelsens skyld ikke et vilkår for straff, men et moment i vurderingen av om det ble handlet på vegne av foretaket. Axelsen hevder de lege ferenda at det *burde* eksistere et slikt vilkår, og at det i praksis ligger til grunn da et foretak som er ansvarlig for overtredelsen av et straffebed, normalt ikke vil bli ilagt foretaksstraff hvis ikke foretakets ledelse er å bebreide på et eller annet vis.⁹³ Axelsens konklusjon er at kravet om bebreidelse av foretakets ledelse ligger et sted mellom hendelige uhell og uaktsomhet, ved at det må foreligge et avvik fra en optimal handlemåte, og at det må ligge et forbedringspotensial for ledelsen.

Det kan synes som om Axelsen kompliserer spørsmålet unødige. At det er relevant om foretaket kan bebreides fremgår jo av § 48 b litera c, og det er naturlig da å tolke det dit hen at det må være noen i ledelsen, eller andre med en viss form for myndighet, som kunne forhindre lovovertrædelsen på en eller annen måte. Asbjørnsen anfører at det er personene med formell innflytelse som har størst mulighet til å påvirke forhold som er avgjørende for om overtredelsen begås eller ikke, for eksempel i saker om miljøkriminalitet der sammenhengen mellom tilretteleggingen av rutiner og sikkerhetsopplegg vil høre inn under ledelsesoppgaver.⁹⁴ Men dette er ikke det samme som et skyldkrav til ledelsen, og skulle et slikt vilkår bli gjennomført ville det fått konsekvenser for adgangen til å straffe foretak.

Axelsen innrømmer selv at hans standpunkt, om det skulle bli gjeldende rett, vil gjøre det vanskeligere å ansvarliggjøre foretak strafferettslig, og videre at manglende krav om skyld til ledelsen gjør at påtalemyndigheten slipper å bære bevisbyrden for at ledelsen er å bebreide.⁹⁵ Axelsen argumenterer i så måte for en begrensning av straffansvar for foretak. Etter gjeldende rett synes det som om en eventuell bebreidelse av ledelsen følger tilnærmingen ved anonyme feil: man oppstiller hva som ville vært en akseptabel handlemåte, og ved avvik fra dette vil en finne grunnlaget for bebreidelse.

---

⁹² Temaet behandles mer generelt i Ot.prp. nr. 27 (1990-1991), s. 13-17.

⁹³ Axelsen s. 208.

⁹⁴ Asbjørnsen, Rasmus. "Straffansvar for foretak - str. paragraf 48 a", Forskning om økonomisk kriminalitet, Research on Economic Crime, Rapport nr 21, Norges Forskningsråd, 1995, s. 26. (Heretter omtalt som "Asbjørnsen")

⁹⁵ Axelsen s. 209.

Men dette er noe ganske annet enn om det hadde eksistert et vilkår der ledelsens handlemåte må bevises, sammenholdt med et klart potensial for en annen handling.

Motivasjonen for å tilrettelegge for ansvarspulverisering i foretaket stiger betraktelig dersom retten må demonstrere at ledelsen i et foretak har utvist skyld. Dersom en heller ser på ledelsens skyld som et moment for straff heller enn et vilkår, åpner det for at graden av avvik fra den optimale handlemåte kan vurderes i lys av for eksempel potensielle konsekvenser av feil - handlingens farlighet - og dermed beholde sin preventive virkning uten å oppstille krav som kan bidra til at ansvarspulverisering blir lettere å iscenesette.

Skyldgraden må forøvrig vurderes i sammenheng med skadefølgen, da større fare for skade gir større krav til aktsomhet. Det er vanskelig å se at ledelsen ikke har utvist skyld i Rt. 1998, s. 652, likesom ledelsen har utvist lite eller ingen skyld i Rt. 2008 s. 996. Gjeldende rett må altså være at det ikke eksisterer noe skyldkrav for ledelsen, selv om det utgjør et moment både ved vurderingen av om straff skal ilegges, og ved straffutmålingen. Et fast skyldkrav vil forøvrig slå beina under momentet om den objektive skadefølge, som er viktig innen miljøkriminaliteten. Et slikt skyldkrav må antas å ha den følge at det blir vanskeligere å ilegge straffansvar for foretak med farlige egenskaper, der den objektive skadefølge vekker så tungt at et krav om å demonstrere klare handlingsalternativer vil heve terskelen for straffansvar. Det er sentralt i blant annet Rt. 2007 s. 1684 at ledelsens atferd kritiseres, ved at de ikke har gjort nok for å sikre at miljøet ikke skades, men det er ingen klar konklusjon at de har utvist skyld.

2.4.3 Særlig om endret skyldkrav i ny straffelov

I ny straffelov gjøres det endringer som har betydning for skyldkravet. Ny § 27 første ledd, annet punktum, presiserer at ingen enkeltperson trenger å ha "utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet", en formulering som avløser "kan straffes for overtredelsen", slik det står i dagens § 48 a, første ledd, annet punktum. § 48 b bokstav b har fått tilføyelsen "og om noen som handler på vegne av foretaket, har utvist skyld".

Endringen i ny straffelov § 27, første ledd, er en direkte reversering av krav om skyld hos den som handler på vegne av foretaket. Forarbeidene sier følgende: "Har én

bestemt person handlet på vegne av foretaket, kreves det - i motsetning til etter gjeldende rett - ikke at vedkommende har utvist skyld. Rettstilstanden som ble lagt til grunn i Rt. 2002 s. 1312 videreføres dermed ikke i den nye straffeloven. Heller ikke ved anonyme eller kumulative feil skal det gjelde noe slikt skyldkrav. Hvilket skyldkrav som er fastlagt i det aktuelle straffebudet, har følgelig ingen betydning for *adgangen* til å straffe et foretak. Derimot kan skyldkravet og graden av skyld hos dem som har handlet på vegne av foretaket, ha betydning for om foretaket *bør* straffes, jf utkastet § 28. Foretaksstraff skal - som nå - ikke kunne ilegges dersom overtredelsen er et hendelig uhell eller utslag av force majeure."⁹⁶

Endringen i § 27, første ledd, må altså sees i sammenheng med tilføyelsen i § 28 bokstav b, der utvist skyld fra den som handler på vegne av foretaket oppstilles som moment ved vurderingen av om straff skal ilegges, og som straffeutmålingsmoment. Dette må regnes som en utvidelse av ansvaret innen foretaksstraffinstituttet kontra gjeldende rett, men ettersom retten fremdeles kan finne fravær av skyld hos den som handler på vegne av foretaket diskulperende under vurderingen av om straff er hensiktsmessig, gjenstår det å se om ny rettspraksis vil gjøre at lovendringen utløser en endret rettstilstand.

Ellers kan det bemerkes at det i forarbeidene til § 27 også for tilregnelighet fastslås at dette ikke er et krav, men kan være et diskulperende moment: "Videre er det gjort unntak for kravet til tilregnelighet. Foretakets straffansvar beror ikke på at lovbryteren(e) er tilregnelig(e) i handlingsøyeblikket. Likevel kan det tenkes at foretaket ikke bør straffes dersom handlingen ble begått av en utilregnelig person og foretaket ikke kan klandres, jf utkastet §28."⁹⁷ At de objektive vilkårene for straff, herunder at nødverge hos gjerningsperson kan utløse straffrihet for foretaket, fremgår: "De objektive straffbarhetsvilkårene - at handlingen må være lovstridig og at det ikke må foreligge noen straffrihetsgrunn - må fremdeles være oppfylt for at et foretak skal kunne straffes. Dersom en ansatt for eksempel handler i nødverge, vil ikke foretaket kunne straffes."⁹⁸

Forøvrig slås det fast at instruksbrudd ikke utelukker foretaksstraff,⁹⁹ noe som er i

---

⁹⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 432.

⁹⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 432.

⁹⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 432.

⁹⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431.

tråd med gjeldende rett, tross uenighet i eldre teori.

Det etableres ikke noe skyldkrav til ledelsen for at et foretak skal kunne idømmes straff, men det fastslås at "Videre kan lovbrysterens stilling i foretaket ha betydning for om handlingen anses for å være foretatt på vegne av foretaket. Har vedkommende en ledende stilling i foretaket eller har handlingen grunnlag i en styrebeslutning, vil handlingen normalt regnes for å være utført på vegne av foretaket."¹⁰⁰

2.5 Tilknytningskravet - "på vegne av"

Blant særegenhetene som preger foretaksstraff er det at et foretak naturlig nok ikke kan handle og bryte loven som sådan. Altså må en fysisk person stå for selve handlingen som gjør at et straffebud er overtrådt, og for at foretaket skal kunne straffes for denne overtredelsen er det vilkår om at gjerningspersonen må ha handlet "på vegne av" foretaket, jf. § 48 a. Tilknytningskravets to vilkår er at gjerningspersonen både må ha en tilstrekkelig tilknytning til foretaket, som ansatt, representant, under oppdrag eller liknende, og at handlingen må være utført mens gjerningspersonen opptrådte i egenskap av å være tilknyttet foretaket, altså det som kan betegnes som tjenestehandlingen. Handlingen må funksjonsmessig og saklig falle innenfor hva som kan sies å være foretakets virksomhet.¹⁰¹ Dette er en mer omfattende begrensning for straffansvar enn erstatningsansvar, da straff blant annet er preventivt begrunnet, mens erstatning begrunnes i reparasjonshensyn. Det er likevel på det rene at den handlende må ha positiv hjemmel for å handle for den representerte, gjennom avtale, sedvane eller lov. Handlinger som er foretatt av en utenforstående, men til fordel for foretaket, omfattes ikke.

Det utkrystalliserer seg ikke noen særlige forskjeller for miljøkriminaliteten hva tilknytningskravet angår, men noen momenter er verdt å fremheve. Det ene er at likesom det erstatningsrettslige arbeidsgiveransvaret, er foretaksstraff ikke betinget av at den konkrete oppgaven er underlagt en instruksjonsrett av foretaket, jf. blant annet Rt.

---

¹⁰⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431-432.

¹⁰¹ Se NOU 1989: 11 s. 16-18 og Ot.prp. nr 27 (1990-91) s. 18 for mer om vilkår som følger av tilknytningskravet.

1998 s. 652, og støttet i Rt. 2001 s. 1379¹⁰². Som beskrevet i sistnevnte dom er det mange bransjer der arbeid utføres av personer som ikke er direkte ansatte i foretaket, men handler på oppdrag, uten at dette utgjør en begrensning av tilknytningskravet, tross større vanskeligheter med å drive kontroll.¹⁰³ Dette standpunktet kan også utledes fra det allmennpreventive hensynet ved å unngå å gi foretak et incentiv til ansvarspulverisering for å unngå straff.

Den positive hjemmelen gjerningspersonen trenger for å utføre tjenestehandlingen trenger heller ikke å være helt eksplisitt. I Rt. 2000 s. 2023 behandles en sak om kulturminnekriminalitet der en sentral tillitsmann i foretaket opptrådte klanderverdig i foretakets interesser, uten at foretakets besluttede organer kunne bebreides, men tilknytningskravet ble likevel funnet oppfylt.¹⁰⁴ Det er altså ikke et krav at foretakets formelt korrekte beslutningsorgan har medvirket til handlingen, så lenge gjerningspersonen handler innenfor et område der han kan identifiseres med foretaket i tilstrekkelig grad. Videre har det også vekt i denne vurderingen om handlingen kan sies å ha tjent foretakets interesser, noe som var tilfelle i denne dommen.

Forholdet mellom gjerning og besluttede organ var motsatt i Rt. 2004 s. 1457,¹⁰⁵ som dog gjaldt overtredelse av åndsverksloven, der overtredelsen ble vedtatt utført av organisasjonens landsstyre og gjennomført med det som omtales om et «fast og iherdig forsett». En så til de grader sterk tilknytning mellom foretaket og handlingen er dog ikke nødvendig for at "på vegne av"-vilkåret må være oppfylt.

2.6 Anonyme og kumulative feil

Anonyme og kumulative feil rammes også av foretaksstraff, jf. formuleringen i § 48 a, annet punktum, som sier at straff kan ilegges "selv om ingen enkeltpersoner kan straffes

---

¹⁰² Saken gjaldt spørsmål om foretaksstraff for eierne av en avis, hvis journalister hadde kjøpt ecstasytabletter i forbindelse med en serie artikler om narkotikaproblemer i Stavanger. Høyesterett kom til at selv om et straffebud var overtrådt, var det ikke formålstjenlig å benytte foretaksstraff mot avisen, bl.a under henvisning til den særlige stillingen media har i samfunnet.

¹⁰³ Rt. 2001 s. 1379 (s. 1381).

¹⁰⁴ Rt. 2000 s. 2023 (s. 2028).

¹⁰⁵ En politisk ungdomsorganisasjon ble idømt foretaksstraff etter at de la ut 13 skolebøker for elever i den videregående skole på Internett.

for overtredelsen". Dette innebærer at foretaksstraff kan ilegges også ved anonyme og kumulative feil. Anonyme feil er de feil der gjerningspersonen ikke er mulig å identifisere, mens kumulative feil omfatter de tilfeller der ingen enkeltpersoner alene har utvist tilstrekkelig skyld til å statuere uaktsomhet; karakteristikken uaktsomhet forutsetter dermed at man summerer feil begått av flere.

I lovgivningen før straffeloven § 48 a og b var det varierende om anonyme og/eller kumulative feil utløste straffeansvar eller ikke. For eksempel omfattet forurensningsloven anonyme feil, men ikke kumulative feil.¹⁰⁶ Allmennprevensjon og korrekt plassering av ansvar er sentrale motivasjoner for at også anonyme og kumulative feil i foretaket skal rammes, noe som er svært aktuelt ved miljøkriminalitet. Blant annet uttaler Økokrim i høringen til NOU 1989: 11 at de har "sett tendenser til at bedrifter tenker i retning av å gjemme seg bak anonyme og kumulative feil, for eksempel i forurensningssaker." At anonyme og kumulative feil rammes er altså av stor betydning i miljøkriminalitetssaker.

Forøvrig er det verdt å merke seg at tilknytningskravet "på vegne av" innebærer en avgrensning av hvilke handlinger foretaket bør hefte for også ved anonyme og kumulative feil.

2.6.1 Nærmere om anonyme feil

Anonyme feil gjør det mulig å straffe et foretak der gjerningspersonen har overtrådt et straffebed, og handlet på vegne av foretaket, men ikke er mulig å identifisere. Hensikten er å unngå at et foretak går fri fra straff kun fordi gjerningspersonen(e) ikke kan identifiseres, noe som vil kunne virke som et incentiv til å skjule gjerningspersonens identitet. De anonyme feil må ikke påvises i konkret detalj, da det er tilstrekkelig å etablere hva en gjerningsperson burde ha gjort heller enn hvordan en ukjent person har handlet. Rettspraksis rundt anonyme feil i miljøkriminalitetssaker rettet mot foretak finnes blant annet i Rt. 1988 s. 1356,¹⁰⁷ der foretaket ble straffet etter at retten gjorde en

---

¹⁰⁶ Ot. prp. nr. 1 (1982-83), "Om lov om endringer i lov 13. mars 1981 nr. 6 om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven)" (Heretter omtalt som "Ot. Prp. Nr. 1 (1982-83)") s. 9.

¹⁰⁷ En større industribedrift ble idømt en bot på 250 000 kroner for et betydelig utslipp av nitrogendioksydgass.

aktsomhetsbedømmelse med et "objektivt preg".¹⁰⁸ Det ble ikke brakt på det rene hvilken kunnskap gjerningspersonen(e) hadde, men det ble stilt spørsmål ved hva vedkommende burde vite eller bringe på det rene. I denne vurderingen uttales det at "Nå blir nok forskjellen fra andre saker likevel ikke så stor, idet enhver aktsomhetsvurdering har en objektiv kjerne."¹⁰⁹

Saken illustrerer betydningen av at anonyme feil (og strengt tatt anonyme kumulative feil, som også rammes når de opptrer samtidig) omfattes. Selv om ingen av de enkelte ansatte kunne bebreides for at det ikke var utarbeidet en instruks for transporter av den typen saken dreide seg om, og at personen som hadde ansvaret for dette ikke kunne utpekes i saken, ble det etablert som underordnet all den tid det var mulig å oppstille hva som burde vært gjort: Utarbeiding av instruks, som burde vært utarbeidet av noen i foretaket, det vil si på vegne av foretaket. Det ble også etablert en direkte sammenheng mellom gjerningen og mangelen på instruks.

2.6.2 Nærmere om kumulative feil

Muligheten til å straffe på grunn av kumulative feil i foretaket gir et omfattende ansvar som er grunnet i den preventive effekten det har at et foretak må etterleve reglene som gjelder for hele foretaket. Dersom kumulative feil ikke var omfattet, ville dette kunne lede til at et foretak så seg tjent med uklare ansvarlinjer og organisasjonsforhold for å unngå straff. Dette straffansvaret kan altså motvirke uaktsomme eller forsettlig ansvarspulveriseringer innad i foretaket. Ansvar for kumulative feil forutsetter at straffebudet har uaktsomhet som skyldform ettersom forsett ikke kan utøves av foretaket, men kun av individer i foretaket. I miljølovgivningen er det dog gjennomgående slik at overtredelser er straffbare også i uaktsom form.¹¹⁰ Kumulative feil kan deles inn i underkategoriene handlingsdelikter og følgedelikter. Et handlingsdelikt er en gjerningsbeskrivelse i form av handling eller unnlattelse til å handle, for eksempel det å kjøre med promille. Et følgedelikt er en gjerningsbeskrivelse i form av

---

¹⁰⁸ Rt. 1988 s. 1356 (s. 1360).

¹⁰⁹ Rt. 1988 s. 1356 (s. 1360).

¹¹⁰ Bugge, Hans Chr., "«Bærekraftig utvikling» og andre aktuelle perspektiver i miljøretten", Lov og Rett 1993, s 485-499 (s. 494). (Heretter omtalt som "Bugge 1993")

et resultat, for eksempel at forurensning har skjedd, eller at det har oppstått fare for forurensning. Ved vurderingen av om det foreligger kumulative feil, må man vurdere handlingsmønsteret til gjerningspersonene for å etablere om deres handlinger og/eller unnlatelser til sammen er av en slik art at kumulative feil foreligger. Dette vil gjerne gjelde følgedelikter.

Ansvar for kumulative feil er et aksessorisk ansvar der vilkårssubjektet og ansvarssubjektet er to forskjellige subjekter, i form av at personene som står for gjerningen hver for seg ikke kan lastes, men foretaket som sådan kan ilegges ansvar for summen av handlingene, dersom vilkårene er oppfylt. Dette til motsetning fra anonyme feil, der personen, om det hadde latt seg gjøre å identifisere vedkommende, ville vært å bebreide, sammen med foretaket.

2.7 Momentene i § 48 b

I vurderingen av om straff skal ilegges skal det "særlig tas hensyn til" momentene i § 48 b, jf. bestemmelsens første ledd. Det at disse momentene skal tas hensyn til, innebærer altså ikke at alle, eller for så vidt noen, av momentene berøres i saken. Bokstav a-g er altså ikke vilkår for å ilegge straff, men utgjør de viktigste momentene (jf ordet "særlig") ved vurdering av om straff skal ilegges, og i tillegg ved utmålingen av straffen.

Momentene i § 48 b er ikke oppstilt i prioritert rekkefølge, og er ikke uttømmende. I praksis viser det seg dog at bokstav a-c er de viktigste ved vurderingen av om straff skal ilegges, ved hensiktsmessighetsvurderingen som gjøres etter etableringen av om straffbarhetsvilkårene forøvrig foreligger.

2.7.1 § 48 b, bokstav a - allmennpreventive hensyn

Det allmennpreventive hensynet er den overordnede motivasjonen for foretaksstraffinstituttet. Det trekkes svært ofte frem som en av begrunnelsene for straff i rettspraksis, både i miljøkriminalitetssaker og andre saker, og i juridisk litteratur. Hensynet til allmennprevensjonen har betydning både for vurderingen av om straff skal ilegges, og for straffeutmålingen. Om straffen virker preventivt er gjerne også en

vurdering som ligger mellom linjene i flere av de andre momentene som skal vurderes under § 48 b. Hvis et foretak ikke kunne forebygget en overtredelse, jf. bokstav c, vil straff ha mindre preventiv effekt. Det samme vil være tilfellet dersom en overtredelse ikke er egnet til å fremme foretakets interesser, eller det kun vil gi foretaket ulemper, jf. bokstav d og e. Når prevensjonshensynet er trukket ut som eget moment, bidrar det til å synliggjøre viktigheten av prevensjonen, og at det er et selvstendig moment selv om det også dels kan infortolkes i andre momenter. Det er først og fremst den allmennpreventive effekten som søkes oppnådd gjennom foretaksstraffinstituttet, selv om individprevensjonen også spiller en rolle.

Prevensjonshensynet er sentralt i foretaksstraffen, og for så vidt strafferetten generelt, uavhengig av rettsområde forøvrig. Innen miljøkriminaliteten er det likevel grunn til å påpeke at hensynet til straffens preventive effekt må ha en særlig gjennomslagskraft. Dette fordi det innen miljøkriminaliteten er særlig viktig å hindre og å forebygge overtredelser ettersom virkningene kan bli såpass store og uopprettelige at straffen i mindre grad virker kompensierende. Naturligvis er prevensjonshensynets formål innen strafferetten generelt å forebygge lovbrudd, men det vil være lettere for eksempel å gjenopprette tillitten til revisjonen, som er trukket frem som skadelidende i Rt. 2008 s. 996, eller å erstatte et rent økonomisk tap som følge av en overtredelse, enn å rette en miljøskade. For eksempel å gjenopprette utryddet eller desimert liv i naturen, rense opp skadene etter utslipp eller å gjenoppbygge et rasert kulturminne kan være så vanskelig, eller umulig, at allmennpreventive hensyn må få en særskilt viktig stilling ved overtredelser av miljølovgivningen. Dette innebærer i så fall at prevensjonshensynet begrunner et skjerpet aktsomhetskrav ved overtredelser av miljølovgivningen sammenliknet med overtredelser av lovgivning satt til å verne mindre utsatte verdier. Denne tilnærmingen finner ingen eksplisitt støtte i lovverk eller forarbeider til foretaksstraffinstituttet, men kan dels leses utfra rettspraksis.

Hensynet til straffens preventive virkning kan også begrunne straff ved at andre momenter i § 48 b tolkes i lys av bokstav a. Dette synes å være tilfellet i Rt. 2008 s. 996, der utgangspunktet for å ilegge straff finnes i bokstav c, men uten at retten finner konkrete handlingsalternativer for foretaket. Når retten likevel velger å straffe, springer det ut av prevensjonshensynets motiver om stadig å skjerpe og oppstramme rutiner,

instruksjer og retningslinjer. Retten legger til grunn antakelsen om at bevisstheten om mulig straff skjerper oppfølgingen i foretaket, og bidrar til å identifisere risikosituasjoner.¹¹¹ Prevensjonshensynet strekker seg altså her langt for å begrunne straff også der retten ikke peker på konkrete handlingsalternativer som kunne forhindre overtredelsen, slik som har vært vanlig i dommer tidligere.

2.7.2 § 48 b, bokstav b - overtredelsens grovhet

Grovheten avhenger av skadens størrelse eller skademulighet.¹¹² Dette vilkåret har stor betydning ved hensiktsmessighetsvurderingen av om straff bør ilegges, og for straffeutmålingen. Skademulighetens betydning fremheves særlig i Rt. 1988 s. 1356 der det blant annet uttales at skadene var beskjedne, men at det må tas hensyn til risikoen hendelsen medførte, og engstelsen til de berørte parter.¹¹³ I vurderingen av hva som er grovt er det altså både faktisk skade og risiko for skade som vurderes, og hvordan berørte opplever situasjonen. Miljøkriminalitet vil gjennom sin karakter og skadepotensial ofte kunne kategoriseres som grov, i det minste i så stor grad at straff bør ilegges. Hvilken skyld som er utvist har også betydning for gjerningens grovhet, for eksempel om den er uaktsom eller forsettlig. Hva som ligger i "grovt" kan for eksempel være at gjerningen truer liv og helse.¹¹⁴

2.7.3 § 48 b, bokstav c - forebyggingskravet

Om en overtredelse kunne vært forebygget av foretaket, er et viktig moment ved vurderingen av hvorvidt straff skal ilegges, og er et moment som ofte drøftes i rettssaker om foretaksstraff for miljøkriminalitet. Hvis foretaket ikke hadde mulighet til å forebygge overtredelsen, er det jo liten grunn til å straffe, og den preventive effekten vil være fraværende. Følgelig henger vurderingen nært sammen med § 48 b, bokstav a. Spørsmålet er hvor langt foretaket må gå i forebyggingen, og hvor konkret den

---

¹¹¹ Rt. 2008 s. 996, avsnitt 36.

¹¹² NOU 1989: 11 s. 19 annen spalte.

¹¹³ Rt. 1988 s. 1356 (s. 1361).

manglende forebyggingen må være. Dette er momenter som har vært utførlig diskutert også før § 48 a og b ble innført. Rieber-Mohn¹¹⁵ skriver at "Et viktig moment ved vurderingen vil ellers være om noen på høyere nivå i virksomheten har unnlatt å gi instruksjoner, direktiver eller retningslinjer til ansatte lenger ned i systemet. Likeledes om overordnede har sviktet med hensyn til oppfølging og kontroll".¹¹⁶

Slettan deler denne typen aktsomhetsnorm inn i tre underkategorier,¹¹⁷ nærmere bestemt "culpa in eligendo", som er kritikkverdig utvelgelse av de personer som skal forestå gjennomføringen av et forehavende; "culpa in instruendo", som er for dårlig instruksjon av den underordnede; og "culpa in inspiciendo", som er mangelfullt tilsyn og sviktende kontroll. De tre kategoriene henger åpenbart sammen, men inndelingen kan være nyttig for å få frem de forskjellige artene av svikt når en overtredelse skjer på vegne av foretaket.

Culpa in eligendo retter seg mot tilfeller der tjenestehandlingen legges til personer som ikke er egnet til å gjennomføre den på en tilfredsstillende måte. Under dette punktet kan en altså se for seg at personen(e) som utfører handlingen ikke selv utviser skyld, ved at de handler i god tro eller er ofre for en villfarelse, og således ikke er i en situasjon der det er rimelig å laste dem for deres handling. Dette kan likevel ikke være diskulperende for foretaket som sådan, da det vil være et incentiv til å sette inkompetente ansatte til å håndtere risikofylte arbeidsoppgaver for å oppnå straffrihet for foretaket. At foretaket må ta ansvar for sine farlige egenskaper gjennom å sikre at arbeidsoppgavene utføres av kompetent personell, må være klart.

Culpa in instruendo taler til tilfeller der instruksjonen av den underordnede ikke er tilstrekkelig til å sikre et tilfredsstillende resultat. Dette kan materialisere seg indirekte gjennom for dårlig opplæring, slik at det ikke er tydelig for den ansatte hva som er korrekt handlemåte i det konkrete tilfellet, eller direkte ved at en overtredelse følger som resultat av at vedkommende har fått mangelfull eller feil instruks for håndteringen av en bestemt situasjon. I teorien har det vært antatt at et instruksbrudd fra den

---

¹¹⁴ Jf. Rt. 1982 s. 1022 (s. 1025) og Rieber-Mohn 1988 s. 352. Se også den grundige drøftelsen i Rt. 2002 s. 1312 (1319-1321).

¹¹⁵ Rieber-Mohn 1988 s. 351.

¹¹⁶ Se også Ot. prp. nr. 11 (1979-80), "Om lov om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven).", s. 175. (Heretter omtalt som "Ot. prp. nr. 11 (1979-80)")

¹¹⁷ Slettan s. 521.

underordnetes side vil være diskulperende for foretaket, ved at kravet om at handlingen skal være "på vegne av" foretaket da ikke er oppfylt. Dette hevdes blant annet i Matningsdal & Schneider, som skriver "Lovovertridelser som har et klart preg av illojalitet mot den juridiske person, kan ikke begrunne straffansvar"¹¹⁸ Matningsdal & Schneider skriver videre pliktforsømmelse taler mot at handlingen er utført "på vegne" av foretaket.¹¹⁹ Dette kan gjelde en ansatt som nekter å etterkomme pålegg, etc.

Grensedragningen mellom culpa in instruendo og culpa in inspiciendo ble utførlig drøftet i Rt. 2007 s. 1684, en dom som på mange måter fremstår som et lærebokeksempel da en ansatt i et firma forårsaket omfattende fiskedød i en elv, ved at han tømte ut et fat med ammoniakkholdig vann til tross for at han mottok instruks om ikke å gjøre dette. Høyesterett fant at det forelå manglende retningslinjer, opplæring og internkontroll og dømte firmaet til foretaksstraff for overtridelser av forurensningsloven § 78, jf straffeloven § 48 a og § 48 b. En bot på 1,2 millioner kroner ble ansett som passende straff. Foretaket anførte at den ansatte ikke handlet "på vegne av" foretaket, og at det kreves subjektiv skyld fra ledelsen i foretaket.¹²⁰ Retten påpeker at handlingen skjedde som ledd i utførelsen av hans ordinære arbeidsoppgaver, og at han handlet i strid med muntlig instruks om ikke å tømme ut ammoniakkblanding.¹²¹ Retten frifant likevel ikke foretaket, og påpeker at instruksbrudd bare fritar for ansvar hvis foretaket ikke kunne ha forutsett at instruksene ville bli brutt.¹²²

Realitetene i denne saken er langt på vei behandlet som et eksempel i forarbeidene, og viser tydelig at det ved instruksbrudd skal vektlegges om "foretaket ikke kunne ha forutsett at instruksene ville bli brutt". Det krever en inngående gransking av foretakets rutiner og ansattes forutsetninger for å etterleve dem. I en gjennomgang av det skriftlige materialet den ansatte hadde tilgjengelig, uttaler retten at "Dokumentene gir visse opplysninger om faremomenter, men har ingen angivelse av konkrete håndteringsrutiner."¹²³, noe som oppstiller meget strenge krav til detaljerte instruks

---

¹¹⁸ Matningsdal, Magnus og Schneider, Gudrun. "Juridiske personers straffansvar", Jussens Venner 1989, s. 49-104 (s. 68.). (Heretter omtalt som "Matningsdal & Schneider") Se også Ot. prp. nr 11. (1979-80) s. 73-74 der instruksoverskridelser diskuteres.

¹¹⁹ Matningsdal & Schneider s. 83.

¹²⁰ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 13).

¹²¹ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 17).

¹²² Jf. Ot.prp.nr.11 (1979-1980) s. 73-74.

¹²³ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 25).

rundt utføringen av arbeidsoppgaver. Retten går deretter svært detaljert gjennom hva ledelsen i foretaket kunne gjort annerledes for å forhindre utslippet¹²⁴ og trekker også frem at forurensning er et område der foretaksstraff er særlig egnet, fordi utslippene ofte skjer fra økonomisk virksomhet som drives ut fra rasjonelle motiver.¹²⁵

Med andre ord kan instruksbrudd tale mot at et foretak ilegges straff, ved at handlingen på grunn av instruksbruddet ikke ansees for å være foretatt på vegne av foretaket. Men dette vil kun gjelde dersom det ikke var påregnelig at instruksjonen ville brytes. Kvaliteten på instruksjonen av ansatte må altså tolkes i lys av plikten til å føre et tilsyn og en kontroll som sikrer instruksjonens etterlevelse.

Verdt å merke seg er også rettens uttalelser om verdiene som skal vernes av forurensningsloven. Aktsomhetsnormene i § 48 b bokstav c må altså tolkes i lys av miljøets verdi, som lovovertrедelser kan skade, noe som tilsier et skjerpet krav til aktsomhet i tråd med hvor store de potensielle skadene er. Eller som Matningsdal & Schneider skriver: "Ansvaret vil derfor framstå som en naturlig konsekvens av at virksomheten selv er nærmest å bære ansvaret for sine farlige egenskaper".¹²⁶

Rt. 2004 s. 698¹²⁷ er et eksempel på frifinnende dom med grunnlag i at foretaket ikke med rimelighet kunne forventes å handle på en annen måte, og dermed at straffansvar ikke kunne ilegges. I en lengre vurdering av inspeksjonsintervall, tilgjengelig teknologi og de internasjonale standarder som legges til grunn som tilstrekkelige, synes retten mellom linjene å antyde at raffineriet har gjort alt som med rimelighet kan forventes for å forhindre en lekkasje. Dommen illustrerer både de vanskeligheter en kan komme oppi rent bevismessig, da det er meget detaljerte faktum som må gjennomgås for å kunne konkludere med om foretaket kunne forebygget hendelsen på en eller annen måte, og på et eller annet tidspunkt. Videre synes det nokså klart at det ikke foreligger noen ulykke eller omstendigheter som gjør at utslippet kan karakteriseres som force majeure eller et hendelig uhell. Til grunn for frifinnelsen ligger altså konklusjonen om at

---

¹²⁴ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 37).

¹²⁵ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 41).

¹²⁶ Matningsdal & Schneider, s. 58.

¹²⁷ Fra et raffineri var det først sluppet ut 300 kubikkmeter råolje fra en oljetank og deretter var det konstatert oljelekkasje fra en rørledning. Høyesterett kom til at selv om det store skadepotensialet gjorde at det måtte stilles strenge krav til aktsomheten, hadde skadevolder handlet i tråd med krav i den internasjonalt anerkjente standarden API 653. Denne ble ansett for å gi uttrykk for en norm for aktsom opptreden.

foretaket hadde gode nok rutiner til å unngå straff, selv om de ikke var gode nok til å unngå situasjonen som endte i den objektive lovovertrædelsen.

Forebyggingskravet strekker seg langt, og særlig i de tilfeller der risikoen for skade, som i mange miljøkriminalitetssaker, er stor. Rt. 2008 s. 996 viser også at den siste utviklingen er at retten ikke må påvise konkrete handlingsalternativ for foretaket. Det blir spennende å se om prinsippene som trekkes opp der blir videreført i rettspraksis fremover.

I ny straffelov er § 48 b bokstav c videreført i samme form, men det presiseres i forarbeidene at instruksbrudd ikke utelukker foretaksstraff.¹²⁸ Det er sammenfallende med gjeldende rett, men presiseringen er likevel en nyttig oppklaring da teorien rundt instruksbrudd som argument mot at en handling er foretatt "på vegne av" foretaket har vært preget av uenighet.

2.7.4 § 48 b, bokstav d - fremming av foretakets interesser som motivasjon

Om foretaket har hatt fordel av overtrædelsen, som en virkning eller motivasjon, har betydning for straffutmålingen. Dette var tidligere vilkår for straff,¹²⁹ men fremstår nå først og fremst som et moment for straffutmåling, selv om det også kan utgjøre en del av en hensiktmessighetsspørsmålet i skyldvurdering. Dette gjelder ikke kun uberettiget vinning. Det er altså handlingen som må være egnet til å fremme foretakets interesser, selv om foretaket trodde handlingen var lovlig, ergo er det ikke tilstrekkelig å bevise en rettsvillfarelse.

Ettersom bestemmelsen retter seg mot foretakets motivasjon, ikke resultat, trenger ikke retten å demonstrere at handlingens resultat utløste en faktisk fremming av interessene til foretaket. Dette illustreres i Rt. 2008 s. 996, der det legges til grunn at overtrædelsen i revisjonsfirmaet ledet til at foretaket selv måtte utbetale en erstatning på 347 millioner kroner, samt at det påløp store kostnader til advokater, rådgivere og at et betydelig antall arbeidstimer har gått med til å rydde opp i forholdene, istedenfor å bruke dem på betalende kunder. Dette ble ikke vurdert som et moment for ikke å straffe, og

---

¹²⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431.

¹²⁹ Se Matningsdal & Schneider s. 70-71.

retten "... kan heller ikke se at andre negative virkninger for foretaket som en overtredelse av revisorloven kan føre med seg, gjør en straffereaksjon mindre påkrevd. Foretaksstraff vil sikre en generell preventiv virkning uten hensyn til hvilke øvrige virkninger en overtredelse vil kunne ha i det enkelte tilfellet."¹³⁰ De negative virkningene for foretaket ble derimot vektlagt ved straffeutmålingen. Med andre ord er det ikke diskulperende for et foretak at en handling ikke tjente foretakets interesser i form av det faktiske utfallet, og heller ikke at det motsatte resultat inntreffer ved at handlingen har skadet foretakets interesser. Bestemmelsen er sentral i mange saker vedrørende foretaksstraff for miljøkriminalitet, da slike overtredelser gjerne skjer i næringsforhold, og der det kan være fristende å droppe fordyrende miljøtiltak som renseanlegg, kursing av ansatte etc.

2.7.5 §48 b, bokstav e - foretakets faktiske eller mulige fordel som følge av overtredelse

Bokstav e er nært beslektet med bokstav d, men lest i sammenheng fremgår det at det skal vurderes om foretaket har oppnådd noen fordel ved overtredelsen. Bokstav e utdyper bokstav d i det at foretakets mulige fordeler ved gjerningen skal vektlegges, og at fordelene ikke trenger å være av økonomisk art. Det er kun et krav om at foretaket "kunne" ha oppnådd en fordel, noe som innebærer at det ikke trenger å ha realisert seg en faktisk fordel.¹³¹ Dette utdypes i Rt. 2002 s. 1312, der det uttales at det avgjørende må være om "overtredelsen *etter sin art er egnet til* å påvirke kursen (som her utgjør en fordel for foretaket, min anm.). En konkret etterprøving fra domstolens side av om dette rent faktisk har skjedd, vil vanskelig være gjennomførbar."¹³² Med andre ord er det en nokså lav terskel for å etablere om det kunne oppnås vinning, og domstolen trenger ikke etablere dette konkret.

2.7.6 § 48 b, bokstav f - foretakets økonomiske evne

Bokstav f sier at det skal legges vekt på foretakets økonomiske evne. Momentet er

---

¹³⁰ Rt. 2008 s. 996 (avsnitt 39).

¹³¹ Ot.prp. nr 27 (1990-91) s. 20.

relevant både for illeggelse av ansvar og for straffeutmålingen, men det er tydelig at det i normalt er et straffutmålingsmoment.¹³³ Den økonomiske evnen skal ikke kun vurdere foretaket, men også eventuelle morselskap, eiere eller liknende.¹³⁴ Hensynet bak bestemmelsen, slik det fremgår av forarbeidene, er å utmåle høye bøter til foretak med solid økonomi. Med andre ord fremstår det som om bestemmelsen søker å ramme bemidlede foretak når straffen utmåles, heller enn å verne økonomisk vanskeligstilte foretak fra straff. Uansvarlig og potensielt skadelig drift kan altså ikke forsvares ved at tryggere drift ville gi et for dårlig økonomisk resultat til å drive videre.

2.7.7 § 48 b, bokstav g - andre reaksjoner ilagt foretaket, eller andre relevante personer

Videre skal det legges vekt på om noen enkeltperson blir straffet eller ilagt annen reaksjon. Momentet har størst vekt i mindre foretak der det er større risiko for å ilegge dobbeltstraff,¹³⁵ og at den samlede reaksjonen mot foretak og enkeltpersonen skal sees i sammenheng.¹³⁶ Mindre vekt har bestemmelsen i større selskap, der det vil virke urimelig om foretaket skulle gå fri på grunn av en ansatts gjerninger dersom også selskapet er å bebreide. At det er anledning til å straffe både foretak og gjerningsperson er sikker rett, og har forekommet en rekke ganger.¹³⁷ Bakgrunnen for bestemmelsen tilsier at den skal tillegges størst vekt ved avgjørelsen av skyld, heller enn ved straffeutmålingen.

Bestemmelsen har ikke noen særlig interesse ved foretaksstraff for miljøkriminalitet sammenliknet med foretaksstraff for overtredelser innen andre rettsområder, men et lite moment som er verdt å nevne her er Riksadvokatens betraktninger rundt straff av både foretak og ansatte. I Riksadvokatens høring til NOU 1989: 11 står det blant annet at "Ved etterforskning av rutiner, opplæring og liknende vil de ansvarlige enkeltpersoner være sentrale vitner, og det kan være uklokt å sette dem i

---

¹³² Rt. 2002 s. 1312 (s. 1321).

¹³³ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 34-35.

¹³⁴ Se blant annet Rt. 1992 s. 19 (s. 22).

¹³⁵ For eksempel enkeltpersonsforetak eller foretak der eieren er en av få ansatte.

¹³⁶ Ot. prp. nr. 27 (1990-91) s. 35.

¹³⁷ For miljø saker der både fysisk og juridisk person ble ilagt straff, se blant annet Rt. 2000 s. 2023 og Rt. 2007 s. 1684.

en situasjon der de risikerer en personlig strafforfølgning ved å vitne mot foretaket på disse punktene."¹³⁸ Dette kan ha betydning for etterforskning og påtale, men er neppe noe sentralt poeng for å etablere om det bør ilegges kun foretaksstraff, eller foretaksstraff kombinert med individstraff.

2.7.8 Nærmere om vilkårene i ny § 28 kontra gjeldende § 48 b

I ny straffelov videreføres nåværende § 48 b i ny § 28. Etter forarbeidene er det kun bokstav h som innebærer en endring av mer enn språklig art,¹³⁹ og det understrekes at "Endringene har ikke betydning for realiteten."¹⁴⁰ En endring som fremstår mer enn kun språklig, er tilføyelsen om utvist skyld i bokstav b. Skyld har dog vært drøftet i rettspraksis også tidligere, så dette må anses som et eksisterende moment til drøfting, som nå har fått en mer formalisert plass. Videre trekkes det frem vurderinger av de subjektive straffbarhetsvilkårene og skyldkravet i det overtrådte straffebed som momenter for nærmere veiledning av om straff skal ilegges og straffutmålingen. Dette må anses betydningsløst for overtredelser av miljølovgivningen, der det sjelden er krav om forsett.

2.7.8.1 Ny bokstav h

Bokstav h i ny straffelov § 28, "om overenskomst med fremmed stat forutsetter bruk av foretaksstraff", endrer ikke gjeldende rett da det antas at Norges internasjonale forpliktelser på området etterlevs under nåværende straffelov.¹⁴¹ I forarbeidene vises det til de "vanligste formene for bestemmelser om ansvar for juridiske personer"¹⁴², som listes opp som de følgende: Europarådets strafferettslige konvensjon om korrupsjon 27. januar 1999, artikkel 18; Europarådets konvensjon 23. november 2001 om datakriminalitet; OECD's konvensjon 17. desember 1997 om bestikkelser av utenlandske offentlige tjenestemenn, artikkel 2; FN-konvensjonen 31. oktober 2003 mot

---

¹³⁸ Riksadvokatens høring til NOU 1989: 11 s. 22.

¹³⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 432.

¹⁴⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 433.

¹⁴¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 241.

korupsjon, artikkel 26. Ikke listet opp er Resolution (77) 28, som adresserer straff av juridiske personer innen miljøkriminaliteten, og som utgjør deler av bakgrunnen for Recommendation No. R (88) 18, som gjelder straff av juridiske personer mer generelt. Likevel kan disse komme i betraktning, jf. forarbeidene til bokstav h, der det heter "Også ikke-bindende bestemmelser om foretaksstraff i internasjonale instrumenter og bestemmelser som bare forplikter statene til å gi adgang til å straffe foretak, skal tas i betraktning."¹⁴³

2.8 Kritikk av gjeldende rett

2.8.1 Leder ansvarets valgfrie karakter til en uklar rettstilstand?

Som omtalt i delkapittel 2.2 eksisterer det en fakultativ adgang til å ilegge foretaksstraff selv om grunnvilkårene er oppfylt. Som sikkerhetsventil for å forhindre urimelig straff kan det sies at denne hensiktsmessighetsvurderingen har virket etter hensikten. Foretaksstraffinstituttet i dagens form har ikke ledet til en strøm av urimelige dommer mot foretak, og det foreligger da også flere dommer som har blitt kritisert for at straff ikke har blitt ilagt.¹⁴⁴

Spørsmålet er om domstolenes adgang til å vurdere straffens hensiktsmessighet leder til en mindre klar rettstilstand. Utover grunnvilkårene for straff er momentene som "særlig" skal vektlegges i § 48 b mange og mangfoldige, og listen er heller ikke uttømmende. En gjennomgang av høyesterettspraksis på området foretaksstraff for miljøkriminalitet viser også at det i liten grad eksisterer noen systematisk tilnærming til om foretaket bør straffes eller ikke, da momentene i § 48 b ofte drøftes i liten grad. Når domstolen skal gjøre en vurdering av om straff er hensiktsmessig eller ikke, stiller det store krav til å synliggjøre hva de bygger sine vurderinger på i beslutningen av om straff skal ilegges. Dagens rettstilstand synes å være preget av en viss usikkerhet, som i verste fall kan lede til at for mange saker ankes fordi utfallet er usikkert. Dersom dette er tilfellet er det i så fall meget uheldig, da både påtalemyndighet og tiltalte vil ha et

---

¹⁴² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 240.

¹⁴³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 433.

sterkere incentiv til å gå videre med saker helt til Høyesterett.

ØKOKRIM synliggjør slike frustrasjoner i en usignert artikkel i Miljøkrim nr. 3, 2009, s. 39. I en omtale av Rt. 2009 s. 1079 står det at den fakultative og skjønnsmessige foretaksstraffen er problematisk, da det er vanskelig å "treffe" Høyesteretts avveininger, slik at påtalemyndigheten får henlagt de riktige sakene. I artikkelen tas det til orde for enten å la mer målbare forhold bli retningsgivende, eller å endre reglene om foretaksstraff slik at usikkerheten forsvinner. At høyesterettsavgjørelser på dette området bør fattes ut fra mer målbare forhold enn det som er tilfellet i HR-2009-1767-A, er et poeng som er interessant utover denne ene dommen. Det kan argumenteres for at domstolens skjønnsmessige adgang til å ilegge straff kan virke som en sovepute ved at de utover grunnvilkårene for straff ikke *må* begrunne drøftelsene sine utfra momentene i § 48 b. I Rt. 2009 s. 1079 er dette tydelig i form av at drøftelsen under den skjønnsmessige vurderingen vektlegger formuleringer som at forholdet ikke var særlig graverende, og at det ikke forelå en tilstrekkelig grad av skyld.¹⁴⁵ Nettopp disse momentene kunne Høyesterett basert avgjørelsen på, men ved heller å vise til overtredelsens manglende grovhet, jf. bokstav b, og om foretaket kunne forebygget overtredelsen, jf. bokstav c. Når Høyesterett er lite grundig i drøftelsene av om straff bør ilegges, bidrar de ikke til å avklare rettstilstanden, noe som er svært uheldig.

2.8.2 Er foretaksstraffinstituttets generelle utforming til hinder for å synliggjøre miljøets egenart og spesielle hensyn?

For miljøområdet har systemet med den generelle utformingen av foretaksstraffinstituttet lang på vei vært en suksess, og særlig i form av at en rekke overtredelser av miljølovgivningen nå kan belegges med foretaksstraff der dette tidligere ikke var hjemlet (se oversikt i delkapittel 1.2.2.). Men systemet har også ulemper, og særlig én som ikke drøftes i nevneverdig grad i forarbeider eller høringer, og som dermed er interessant å nevne her: Den generelle utformingen tillater ikke konkrete angivelser for hvordan en

---

¹⁴⁴ Se for eksempel Jensen for kritikk av Rt. 1998 s. 652.

¹⁴⁵ HR-2009-1767-A (avsnitt 37).

skal håndtere forskjellene på rettsområdene som kan belegges med foretaksstraff. For eksempel kan en ikke angi forskjellige håndteringer ved foretaksstraff for miljøskade eller overfor mediebedrifter, for å ta to eksempler fra rettspraksis der vidt forskjellige samfunnshensyn trekkes frem.¹⁴⁶ Å organisere foretaksstraff i særlovgivningen har den fordel at en kan kategorisere straffereaksjoner og vilkår for det enkelte området, slik at en for eksempel kan nedfelle forskjellige straffutmålingsprinsipper eller justerte vilkår for overtredelser av de lover som tar sikte på å beskytte en bestemt type samfunnsgode. Når dette ikke er tilfelle i norsk lov, betyr det at domstolene må være ekstra årvåke med å få frem de spesielle sider ved visse typer lovbrudd med tanke på hva de beskytter, og hvordan de skal beskyttes.

Den nordiske strafferettskomiteen er også inne på dette når de skriver om å organisere foretaksstraffinstituttet i særlovgivningen: "Sanktionsformen blir også mera lätthanterlig för de rättsvårdande myndigheterna. En sådan ordning tillgodoser dessutom mycket högt ställda krav på förutsebarhet i rättstillämpningen."¹⁴⁷ Det andre poenget i NUs overnevnte sitat er forutsigbarhetskravet. Et argument mot den generelle modellen er at det er uheldig for forutberegnligheten og borgernes mulighet til å sette seg inn i hvilke straffereaksjoner som gjelder. Dette er utvilsomt argumenter med en viss vekt, selv om det virker noe overdrevent å skulle tro at dette vil by på mye større problemer enn i straffelovgivningen ellers. Selv om en innen for eksempel forurensningsretten må slå opp i både forurensningsloven og straffeloven for å etablere at foretaksstraff kan ilegges ved overtredelse av forurensningsloven, så er det en overkommelig øvelse for den enkelte aktør. Noe mer betenkelig er det at den samme personen, etter å ha slått opp begge steder, ikke får noen anvisning på om ulovlig forurensning utøvet av et foretak skiller seg nevneverdig fra liknende handlinger innen helt andre rettsområder. For skillene eksisterer, så vel i forarbeider som i rettspraksis og litteratur. Noen forsiktige skritt i retning av å ta høyde for de forskjellige rettsområdenes egenart under foretaksstraffinstituttet finner vi i forarbeidene til nye straffelov, der det nevnes for medieforetak at straff av ansvarlig redaktør kan virke straffriende for foretaket.¹⁴⁸ Det

---

¹⁴⁶ Se for eksempel Rt. 1998 s. 652, Rt. 2001 s. 1379 og HR-2009-1767-A, samt Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 241-242 og 243, som alle berører medias særlige stilling ved anvendelse av foretaksstraff.

¹⁴⁷ NU 1986:2, s. 48.

¹⁴⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 433.

ville vært heldig for forutsigbarheten og utviklingen av rettspraksis om lovgiver i mye større grad, og med større presisjon, fremhevet de viktigste egenartene til rettsområder som ofte behandles i forbindelse med foretaksstraff. Særlig for rettsområdene som er av særlig betydning for samfunnet, slik som miljøet, er det rimelig å forvente et klarere standpunkt fra lovgiver hva angår det vern miljøet skal ha i foretaksstrafferetten.

2.8.3 Er det forskjellige vilkår for foretaksstraff for de forskjellige områdene av miljøkriminalitet?

Ut fra rettspraksis er det tydelig at miljøkriminalitet generelt er et rettsområde der foretaksstraff er særlig egnet, og straffene særlig strenge. Ved vurderingen av om foretaksstraff skal ilegges, har forurensningskriminalitet en særlig stilling sammenholdt med andre typer miljøkriminalitet, eller annen type kriminalitet, nemlig en hovedregel om at straff skal ilegges når øvrige vilkår er oppfylt. Hjemmelen for dette utgangspunktet finnes i forarbeidene til forurensningsloven.¹⁴⁹

Det påfallende er at denne hjemmelen er fra 1977 og dermed svarer til foretaksstraffen slik den var utformet i straffebestemmelsen i forurensningsloven, 13 år før foretaksstraffen ble utformet gjennom Ot. prp. nr. 27 (1990-91). I 1977 var natur-faunakriminalitet og kulturminnekriminalitet områder der foretaksstraff ikke var hjemlet, noe Miljøverndepartementet omtale som tilfeldig.¹⁵⁰ Mye av begrunnelsen for opprydningen en felles hjemmel for foretaksstraff ville utgjøre, var nettopp den lite systematiske tilnærmingen til foretaksstraff som lå i særlovgivningen. At presumpsjonen for foretaksstraff av retten strengt avgrenses til å gjelde forurensningskriminalitet, synes dermed merkelig all den tid natur-faunakriminalitet og kulturminnekriminalitet er nært beslektet forurensningskriminaliteten når det gjelder risiko for uopprettelige skader og konsekvenser, og beskyttelse av viktige samfunnsverdier. Det eneste fornuftige argumentet for å sette forurensningskriminalitet høyere enn de to andre kategoriene miljøkriminalitet må være at det i forurensningssaker kan være en større risiko for skade på liv og helse. Men dette er ikke uttalt som noe kriterium for å anvende nevnte

---

¹⁴⁹ MDs utredning 1977, s. 99.

¹⁵⁰ Se delkapittel 1.2.7.

hovedregel. Slik gjeldende rett er i dag, har forurensningskriminaliteten en fremskutt rolle ved anvendelsen av den fakultative adgangen til å ilegge straff, uten at det på noen måter synes å være et bevisst valg fra lovgiver, eller lovgivers intensjon.

Indirekte synes forurensningskriminalitetens fremskutte stilling å bli videreført i ny straffelov, da det i forarbeidene fremgår at "arbeidsmiljøloven og forurensningsloven og bestemmelser som regulerer finansmarkedene og finansinstitusjoners virksomhet." er "særlig praktisk" hva angår straff av foretak.¹⁵¹

2.8.4 Bør foretaksstraff utgjøre en supplerende reaksjon også for miljøkriminalitet?

Det fremheves i forarbeidene at foretaksstraff skal være et supplerende straffansvar til straffansvaret for enkeltpersoner.¹⁵² Denne generelle regelen vil naturligvis ha mye for seg i mange saker, all den tid det er mer hensiktsmessig og presist å straffe en enkeltperson for noe vedkommende har gjort seg skyldig i, enn å ramme et foretak dersom foretaket ikke kan bebreides for enkeltpersonens handling. Det synes dog som om det har vært en viss bevegelse i rettspraksis i retning av å anse foretaket som det naturlige straffsubjekt i en rekke saker, enten alene eller sammen med enkeltpersoner, og da særlig innen området miljøkriminalitet. Naturligvis skal enkeltpersoner straffes også for miljøkriminalitet i saker der straffbarhetsvilkårene er oppfylt for denne, men i miljøkriminalitetssaker der gjerningspersonen er ansatt i et foretak synes det å foreligge en utvikling der foretaksstraffen ikke har karakter av kun å virke supplerende. Enten retter straffen seg mot så vel gjerningspersonen som foretaket, eller kun mot foretaket. Dette springer også ut av skyldvurderingen og foretakets stadig videre ansvar.

At foretaksstraffen som hovedregel ikke kun utgjør et supplerende straffansvar, er et syn som ikke er nytt innen deler av miljøkriminaliteten. Allerede i forarbeidene til forurensningsloven fra 1981 heter det at "Påtale i hovedsak må rettes mot juridiske personer og ikke enkeltindividene i en virksomhet".¹⁵³ I ØKOKRIMs høring til NOU 1989: 11 fremkommer det samme synspunktet. Der argumenteres det mot

---

¹⁵¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 430.

¹⁵² Blant annet NOU 1989: 11, s. 6.

¹⁵³ Innst. O. nr. 25 (1980-81) "Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven)", s. 18. (Heretter omtalt som "Innst. O. nr. 25 (1980-81)")

Straffelovkommisjonens oppfatning om foretaksstraff som et supplerende ansvarsforhold der det primære i en etterforskning er å finne frem til en personlig ansvarlig. ØKOKRIM fremholder derimot at det i forurensningssaker viser seg at etterforskningen i praksis har vært rettet mot foretaket. At ansvarssubjektet normalt vil være foretaket ved miljøkriminalitet, eller at dette er det mest hensiktsmessige utgangspunktet, finner vi også støtte for i Rt. 1998, s. 652. Saken endte med at personen ble straffet, mens foretaket gikk fri av straff. I drøftelsen av ansvaret sies det at: "Ved ulovlig besittelse av politiradio vil man omtrent alltid kunne straffe en enkeltperson. Denne overtredelsen atskiller seg dermed fra f. eks. miljøkriminalitet hvor det i mange tilfeller kan være vanskelig å finne fram til en ansvarlig enkeltperson slik at behovet for å kunne straffe foretaket øker."¹⁵⁴

Med andre ord er det grunnlag for et justert syn på om foretaksstraffen som utgangspunkt skal være supplerende, eller om foretaker bør være primærsubjektet, i hvert fall i forurensningssaker.

---

¹⁵⁴ Rt. 1998, s. 652 s. 654-655.

3. Straffereaksjoner mot foretak

Når domstolen finner at vilkårene for foretaksstraff er oppfylt, og at straff er hensiktsmessig, må valg av reaksjon gjøres. Straffereaksjonene som kan ilegges foretak er bøter og rettighetstap, jf. § 48 a, tredje ledd. I tillegg kan foretak ilegges andre reaksjoner, som inndragning, tilbakekalling av konsesjon/tillatelse, administrative avgifter og/eller pålegg, og liknende. Dette er riktignok ikke å anse som straff, men det skal likevel tas hensyn til jf. § 48 b, bokstav g. Reaksjonene er generelt utformet, slik at det ikke kreves at det enkelte straffebudet som er overtrådt hjemler disse reaksjonene. De mulige reaksjonene er de samme uansett hvilket rettsområde overtredelsen befinner seg innenfor, og det er dermed ikke stort å bemerke innen miljøkriminalitetens område. En kort oversikt bringes likevel, samt en gjennomgang av vedtatte forelegg utferdiget av ØKOKRIM til foretak for overtredelse av miljølovgivningen.

Det fremgår av forarbeidene at bøter skal være "den klart vanligste reaksjonen"¹⁵⁵ og at det "bare rent unntaksvis vil være tale om å idømme rettighetstap". Videre fremgår de at bøtestraff ikke kan være gjenstand for soning da det er foretaket som sådan som straffes, ikke en fysisk person.¹⁵⁶ Bot kan ilegges selv om straffebudet bare gir hjemmel for fengsel, men da foretaket ikke kan settes i fengsel, nyttes ikke subsidiær fengselsstraff jf. § 28 annet ledd. Andre reaksjoner er det ikke hjemmel for, selv om det er mulig å tenke seg andre reaksjoner som retter seg mot foretaket. For eksempel samfunnsstraff for foretak er ikke vurdert, men som Asbjørnsen påpeker er det ikke noe i veien for en slik løsning også for foretak, de lege ferenda. Han viser blant annet til tilfeller i USA, der dette har vært anvendt.¹⁵⁷

I prinsippet er det ingen begrensninger hva angår hvilke overtredelser av straffelovgivningen som omfattes. Det legges til grunn at foretaksstraffinstituttet først og fremst kommer til sin rett i forbrytelser mot samfunnet, med miljøkriminalitet som et av eksemplene. I motsatt ende vises det til drap og voldtekt som eksempler på forbrytelser

---

¹⁵⁵ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 34.

¹⁵⁶ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 32.

der foretaksstraff vil være irrelevant.¹⁵⁸ Dog er det ingenting i veien for å anvende foretaksstraff ved denne typen overtredelser, så sant vilkårene forøvrig er oppfylt. Riksadvokatens høring trekker frem eksempler på overtredelser av straffeloven der en kan se for seg foretaksstraff som en mulig reaksjon, blant annet ved uaktsom legemsbeskadigelse.

Reaksjonene behandles hver for seg i det videre.

3.1 Videre om bøter

Som det fremgår av forarbeidene ansees bøtestraff som den mest praktiske, og viktigste, straffereaksjonen, eventuelt sammen med inndragning. Dette fordi det retter seg direkte mot foretaket som sådan ved at bøter berører foretakets økonomi. Enten bøtestrafen er stor eller liten, er det viktig å kunne ilegge en straffereaksjon der det etableres at foretaket har opptrådt klanderverdig, om ikke annet enn for å etablere klanderverdigheten. De minste bøtene vil da også gjerne rettes mot mindre foretak som ut i fra sin økonomi kan oppfatte boten som betydelig.

Bøter kan enten ilegges av domstolen, eller utferdiges som forelegg som foretaket så kan vurdere om de ønsker å vedta eller ikke. Det er også sikker rett at bøter kan ilegges sammen med andre reaksjoner, som for eksempel inndragning, og ut fra lovens ordlyd ser det også ut til at bøter kan ilegges sammen med rettighetstap, jf. § 48 a, tredje ledd, ordet "også". Dog kan det tolkes som at bøter er en straffereaksjon, men at rettighetstap "også" er et mulig alternativ. Dette er ikke avklart da forarbeidene ikke drøfter muligheten for å ilegge begge typer reaksjoner samtidig, og heller ikke rettspraksis oppklarer saken da foretak aldri har blitt idømt rettighetstap. En tolkning der det åpnes for at både bøter og rettighetstap ilegges i samme sak synes likevel å være den mest naturlige, både ut fra lovens ordlyd, og fordi bøter og rettighetstap virker noe forskjellig. Begge er straff og skal virke preventivt, men rettighetstap har et sterkere preg av også å ha en renovasjonseffekt, mens bøtestraff griper mer umiddelbart inn i

---

¹⁵⁷ Asbjørnsen s. 110.

¹⁵⁸ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 10.

økonomien. En kan for eksempel se for seg at et foretak driver en rekke forskjellige typer virksomheter, der en del av denne leder til et grovt tilfelle av forurensning, uten at det ender med generert profitt som kan inndras. I et slikt tilfelle vil det kunne ha noe for seg både å ilegge rettighetstap for denne bestemte delen av foretakets virksomhet, og å ilegge foretaket en bot for at straffen skal gripe inn på en følbare måte hva angår foretakets økonomi.¹⁵⁹

3.1.1 Særlig om forelegg, og gjennomgåelse av foreleggspraksis for miljøkriminalitet

Dersom bot eller inndragning er påtalemyndighetens ønskede reaksjon, kan det utferdiges forelegg istedenfor å reise tiltale, jfr. strpl. § 255. Ordningen er en prosessøkonomisk måte å avgjøre saker på, og brukes hyppig av påtalemyndigheten. Da bøter og inndragning er de vanligste formene for reaksjon mot foretak, er det naturlig nok mange saker som avgjøres ved forelegg. I påtaleinstruksen ligger det også en oppfordring til dette, da det heter i § 20-1, første ledd at "Finner påtalemyndigheten at en sak bør avgjøres med bot eller inndragning, eller begge deler, bør den utferdige forelegg i stedet for å reise tiltale."¹⁶⁰ Dette kan være en nyttig form for "tilståelsesak" som kan medføre at et større antall saker blir behandlet enn dersom alle skulle vært gjenstand for domstolsbehandling. Det er også prosessøkonomisk, og det kan også være en fordel for foretaket at avgjørelsen i en sak kommer hurtig.

Av kapasitetshensyn og av hensyn til en viss presisjon, er det ikke gjennomført en total gjennomgang av foreleggspraksis for miljøkriminalitet. Av førstnevnte årsak er forelegg utferdiget av de forskjellige politidistriktene ikke gjennomgått, kun vedtatte forelegg utferdiget av ØKOKRIM, og kun for overtredelser av miljølovgivningen. Dette gir presumptivt en oversikt over foreleggene ilagt i de større og mer prinsipielle saker, men ikke mindre saker eller saker som kunne hatt en komparativ interesse. Av sistnevnte årsak er kun forelegg ilagt med hjemmel i straffelovens kapittel 3a gjennomgått, det vil si under 20 års foreleggspraksis. Med andre ord vil ikke forskjeller i foreleggspraksis før og etter foretaksstraffens generelle utforming, gjennom straffeloven § 48 a og b,

---

¹⁵⁹ Merk dog § 48 b, litera g.

¹⁶⁰ Likelydende som straffeprosessloven § 255, første ledd.

sammenliknes.

Foreleggspraksis er interessant å se nærmere på da statsadvokatene gjennom sin ekspertise og stilling har en rettsanvendelsesposisjon som gjør at deres utferdigelse av forelegg bør tillegges betydelig vekt. Særlig når man sammenholder antallet forelegg kontra rettssaker, er det grunn til å se nærmere på straffenivået i foreleggssaker. Selv om foreleggspraksis som rettskilde vil ha begrensninger, hører de til den typen praksis som oftest er gjenstand for kontroll av domstolen, noe som begrenser eventuelle frykter om en foreleggspraksis som ikke har rot i gjeldende rett forøvrig.

Etter påtaleinstruksen § 35-4 fremgår det hvilke saker ØKOKRIM skal behandle, og etter § 35-5 fremgår det at politidistriktene kan anmode ØKOKRIM om å overta slike saker. ØKOKRIM har altså ikke behandlet alle miljøkriminalitetssaker, men i stor grad vil de alvorlige og prinsipielle saker ha vært behandlet av ØKOKRIM.¹⁶¹

Det som gir gjennomgangen av foreleggspraksis en begrenset betydning her, er de sparsomme begrunnelser som oppgis i foreleggene, der det i stor grad kun fremkommer lovhjemmel og kort om ØKOKRIMs oppfatning av faktum.¹⁶² Ifølge Myhrer må påtalemyndighetens bøtenivå antas å ha liten autoritetsvekt, altså vekt i avveiningen mot andre kilder, men derimot betydelig argumentasjonsverdi, altså innsikten som presenteres gjennom begrunnelsen for boten.¹⁶³ Da foreleggene det her er tale om gir sparsomt med begrunnelser, blir innsikten den gir oss liten. En kort oppsummering kan likevel gi et lite innblikk i omfanget, om ikke annet, selv om det tallmessig ikke er snakk om på langt nær mange nok forelegg til å anvende noe som likner kvantitativ metode. At foreleggspraksis har beskjeden autoritetsvekt i saker som omhandler foretaksstraff kan forøvrig muligens utledes fra Rt. 2002 s. 1312, der Høyesterett i drøftelse av straffeutmålingen uttaler at de ikke finner veiledning i rettspraksis, og uttaler at foreleggspraksis ikke kan tillegges nevneverdig vekt.¹⁶⁴

38 forelegg er gjennomgått, og utgjør samtlige forelegg utferdiget av ØKOKRIM

---

¹⁶¹ Merk dog at saker som gjelder på kontinentalsokkelen hører under statsadvokaten i Rogaland, jf påtaleinstruksen § 33-1. Ved overtredelser innenfor oljevirkksomheten har flere høye bøter blitt ilagt.

¹⁶² Innholdet i et utferdiget forelegg må følge kravene satt i straffeprosessloven § 256 nr 3, og den likelydende påtaleinstruksen § 20-2, der det i første ledd nr 3 heter at forelegget må inneholde "en kort, men så vidt mulig nøyaktig beskrivelse av det forhold forelegget gjelder, med opplysning om tid og sted."

¹⁶³ Myhrer, Tor-Geir. "Påtalemyndighetens praksis som rettskilde", Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2003 nr. 2, s. 219 – 245 (s. 243). (Heretter omtalt som "Myhrer")

¹⁶⁴ Rt. 2002 s. 1312 (s. 1322).

for overtredelse av miljølovgivningen, der forelegget retter seg mot og er vedtatt av foretak, siden ikrafttredelsen av straffelovens kapittel 3a. Omfangsmessig er forurensningskriminalitet klart mest representert, med 31 forelegg, dernest kulturminnekriminalitet med 7 forelegg. Ingen forelegg er her utferdiget for naturfaunakriminalitet.

Foreleggene er utferdiget for overtredelser av svært forskjellig alvorlighetsgrad, fra de mindre alvorlige til det som gjelder store skader på forninner og utslipp av en slik art at befolkningen i et område av helsemyndighetene ble frarådet å spise fisken fra fjorden der utlippene fant sted. Det varierer også veldig om det er tilsynelatende små foretak eller store statseide selskaper som ilegges straffen, og bøtene varierer fra 20 000 kroner til 4 millioner kroner. Totalt er det utferdiget forelegg i forurensningssaker for 24 815 000 kroner, noe som gir et snitt på ganske nøyaktig 800 000 kroner pr sak. Tilsvarende tall for kulturminnekriminalitetssakene er 695 000 kroner totalt, og 99 000 kroner i snitt. Årsakene til dette kan være at kulturminnekriminalitet ansees som mindre straffverdig, men det kan også hende det henger sammen med foretakenes størrelse, noe som kan illustreres av at ett av de syv foreleggene utgjør 300 000 kroner av totalen på 695 000 kroner, med et stort oljeselskap som adressat.

Det er en klar tendens til at foreleggenes størrelse har steget i perioden. Dog er utvalget såpass lite, og uten informasjon om foretakenes økonomiske situasjon, at det er umulig å konkludere med om stadig høyere forelegg er resultat av en fast utvikling, eller om det skyldes tilfeldigheter.

3.2 Rettighetstap

§ 48 a, tredje ledd, gir hjemmel for rettighetstap, det vil si at foretaket kan fradømmes retten til å drive næringsvirksomheten. Den alminnelige regelen for rettighetstap, straffeloven § 29, gjelder ikke for juridiske personer. Rettighetstap kan også idømmes delvis, jf. formuleringen "å utøve den i visse former" i § 48 a, tredje ledd, noe som innebærer at et foretaks virksomhet kan innskrenkes til ikke lenger å gjelde visse virksomheter og/eller handlinger.

Rettskildene gir svært liten anvisning om når, og på hvilke vilkår, rettighetstap

skal anvendes mot foretak. Drøftelsene i forarbeidene er sparsomme, i litteraturen er denne reaksjonen omtalt meget kort, og i rettspraksis forekommer ikke rettighetstap for foretak overhode.¹⁶⁵ Ikke bare har domstolene ikke ilagt noe foretak rettighetstap, men det har heller aldri blitt påstått fra påtalemyndighetens side. Mangelen på rettskildemateriale rundt rettighetstap for foretak, og at en slik reaksjon synes særlig relevant som straff for miljøkriminalitet pga miljøets særlige stilling og karakter, gjør det interessant å se nærmere på denne reaksjonsformen.

3.2.1 Gjelder det særlige vilkår for rettighetstap for foretak?

Ut fra lovteksten fremstår det som om vilkårene for straff av foretak er de samme, uansett om reaksjonen er bot eller rettighetstap. Vilrårene, slik de stilles opp i § 48 b, er naturligvis utgangspunktet også ved vurderingen av rettighetstap, men ettersom rettighetstap for foretak er en straff som ikke er anvendt, må man spørre om det eksisterer noen ytterligere vilkår for å bruke denne reaksjonsformen.

Det understrekes i forarbeidene at rettighetstap for foretak er en inngripende reaksjon som man skal være forsiktig med å anvende, og at reaksjonen kun bør ilegges når særlige samfunnsmessige hensyn tilsier det.¹⁶⁶ Ettersom miljøkriminalitet i praksis omtales som forbrytelser mot samfunnsverdier, er det nærliggende å tro at dette er et område der rettighetstap er en aktuell reaksjon. Forurensning er da også et av forarbeidenes eksempler på når rettighetstap kan komme på tale, når de skriver at nevnte "samfunnsmessige hensyn" for eksempel kan være "når en bedrift gjentatte ganger forsettlig eller grovt uaktsomt slipper ut større mengder med giftig avfall fordi bedriften ønsker å spare utgiftene til renseanlegg."¹⁶⁷ Grovhet, gjentak og skadeomfang vil altså være naturlige momenter å vurdere, samt graden av utvist skyld. Det synes å eksistere en oppfatning om at rettighetstap er en reaksjon som skal forbeholdes de mest klanderverdige forhold, men ettersom ingen forhold enda har foranlediget hverken påstand eller dom om rettighetstap, er det svært vanskelig å etablere hva som er

---

¹⁶⁵ Basert på søk i Lovdata. Et slikt søk gir ikke tilgang på all rettspraksis, men det er grunn til å tro at en sak fra tingrettene der rettighetstap mot foretak ble behandlet ville blitt inkludert i databasen da prinsipielle avgjørelser gjerne inkluderes, også i lavere rettsinstanser.

¹⁶⁶ Se for eksempel Ot.prp. nr 27 (1990-91) s. 33, og NOU 1989: 11 s. 28.

vilkårene de lege lata.

Rettighetstap for foretak er hjemlet i straffeloven § 48 a, mens rettighetstap for fysiske personer er hjemlet i § 29 i samme lov. Forskjellene i utforming og hensyn er dels betydelige, men noen analogiske slutninger kan trekkes. Ut fra lovtekst og rettspraksis fremgår det at rettighetstap for fysiske personer kan ilegges når en har begått en straffbar handling som viser at vedkommende er uskikket til, eller kan misbruke, en stilling. Dette er presumptivt rimelig nært den vurderingen som skal gjøres for foretak, ved å legge vekt på grovhet, skadeomfang og gjentak. En juridisk person kan ikke være uskikket i kraft av sine egenskaper, men heller i kraft av sine handlinger og faren for fremtidige handlinger. I en vurdering av skikketheten vil momentene i § 48 b være naturlige å ha som utgangspunkt, og da særlig om rutiner og opplæring er gode nok, som oppstilt i § 48 b bokstav c. "Allmenne hensyn" nevnt i § 29 første ledd bærer forøvrig likhetstrekk med "samfunnsmessige hensyn", slik nevnt i forarbeidene til § 48 a.

I særlovgivningen før § 48 a og b var rettighetstap hjemlet i kun noen av særlovene, og det uttales i forarbeidene at "Det er vanskelig å finne klare holdepunkter for hva som har vært avgjørende for å gi hjemmelen."¹⁶⁸ Det finnes altså ingen tydelige holdepunkter fra tidligere rettstilstand for når rettighetstap bør ilegges. Næss skriver at "Den nye straffebestemmelsen for foretak innfører en generell adgang til å idømme selskaper rettighetstap. Men bestemmelsens motiver forutsetter imidlertid ikke rettighetstap mer brukt av den grunn."¹⁶⁹ Det er nok en riktig konklusjon, for så vidt, men når hjemmelen er gitt, er det likevel nærliggende å tro at den forutsettes brukt i visse situasjoner. Spørsmålet er om mangelen på påstand og dom om rettighetstap er et resultat av en for tilbakeholden holdning fra påtalemyndighet og domstol, eller om man ved innføring og videreføring av hjemmelen har sett for seg en bruk kun ved overtredelser av en slik grovhet og karakter at de rett og slett ikke har inntruffet enda.

3.2.2 Kritikk av rettighetstap som reaksjon

I teori og forarbeider fremstår rettighetstap som en kontroversiell reaksjon, noe som

---

¹⁶⁷ NOU 1989: 11, s. 28.

¹⁶⁸ NOU 1989: 11, side 25.

muligens er medvirkende til at den aldri har blitt påstått eller idømt overfor foretak. I forarbeidene frem mot innføringen av § 48 a og b understrekes det som nevnt at reaksjonen skal idømmes kun unntaksvis, og at en skal være varsom med bruken. Høringene er dog ikke så negative. I høringsbehandlingen av straffelovkommisjonens delutredning I, er det kun politimesteren i Sogn som mener at rettighetstap ikke bør være en mulig reaksjon.¹⁷⁰ I høringsbehandlingen av NOU 1989: 11 er det kun to høringsinstanser, Miljøverndepartementet og Advokatforeningen, som nevner straffreaksjoner overhode, og de sier seg begge enige i at rettighetstap bør være en sådan, uten å kommentere noe videre.

I de danske forarbeidene drøftes straff mot juridiske personer, der det danske Straffelovrådet i 1995 konstaterte at rettighetstap ikke er praktisk for andre enn fysiske personer.¹⁷¹ Behandlingen av denne reaksjonen har likhetstrekk med hva vi har sett i Norge: Drøftelsen er meget kort, under én side, og påpeker at en tidligere betenkning om økonomisk kriminalitet ikke har tatt opp muligheten for rettighetstap mot juridiske personer overhode. Det uttales at bakgrunnen for den eksisterende rettstilstanden, som ikke åpner for rettighetstap for juridiske personer, er at det ikke vil være effektivt, og begrunner det med at selskapet etter ilagt rettighetstap vil kunne videreføre aktiviteten i nytt selskap, noe som gjør reaksjonen upraktisk og dermed uønsket.

Straffelovrådets argumentasjon synes noe enkel, da reaksjonen avfeies med bakgrunn i tynt eksempel, og uten en ordentlig gjennomgang av styrker og svakheter ved reaksjonsformen. Straffens preventive virkning vil, utover symbolverdien ved å idømme rettighetstap, naturligvis være avhengig av en effektiv gjennomføring. Men der et foretak er skyldig i en så grov eller stadige overtredelser at vilkårene for rettighetstap er oppfylt, vil det neppe være så enkelt å videreføre aktiviteten foretaket har mistet retten til å bedrive i en ny virksomhet. Det vil være rimelig gjennomsiktig om foretaket opprettet et nytt foretak under det opprinnelige, og det er ikke problemfritt å legge ned et foretak for så å opprette et nytt som skal videreføre den samme aktiviteten. Dertil melder det seg også spørsmål om identifikasjon. Et foretak med eiere, ledelse, ansatte, og

---

¹⁶⁹ Næss s. 19, jf. også Ot. prp. nr. 20 (1990-1991) s. 81.

¹⁷⁰ Gjengitt også i NOU 1989: 11, s. 25.

¹⁷¹ Straffelovrådets betenkning, "om juridiske personers bødeansvar", Statens Information, Betenkning nr 1289, København, 1995. s. 165.

kanskje nødvendig eiendom/byggmasse og/eller plikt til konsesjon/tillatelse kan ikke uten videre legge ned for så å gjenoppstå i en håndvending. De hypotetiske eksemplene rundt dette vil være for mange og lange til å gå grundig inn i, men det kan med en rimelig grad av sikkerhet sies at Straffelovrådets praktiske innvendinger synes noe lettvinte, og uten nevneverdig vekt for om rettighetstap er praktisk å idømme foretak. Som Rieber-Mohn skriver: "Selv om straffbare forhold kan lede til at virksomheter får omgjort offentlige konsesjoner og andre tillatelser, kan det være behov for en adgang til også å fradømme for eksempel et foretak - for en viss tid eller inntil videre - retten til å utøve næringsvirksomhet, generelt eller begrenset til deler av virksomheten. Man bør i den forbindelse sikre seg regler som hindrer omgåelse av et rettighetstap ved nye selskapsdannelser og lignende."¹⁷²

Næss viser til at rettighetstap vil kunne vanskeliggjøre domfeltes rehabilitering.¹⁷³ Dette er for så vidt en innvending mot rettighetstap i vid forstand, og har nok mer vekt ved straff mot person enn foretaksstraff, da foretak i seg selv naturlig nok ikke kan rehabiliteres som sådan. Men der et rettighetstap vil oppleves som dramatisk for et individ, som kan miste retten til å utøve sitt arbeid, kan et rettighetstap oppleves dramatisk for mange ansatte som risikerer å miste sitt arbeid uten å kunne bebreides for overtredelsen foretaket blir ilagt ansvaret for. Dette er et viktig argument mot rettighetstap for foretak som straffreaksjon, da det kan innvendes at straffen ikke rammer så presist som man ønsker. Dette kan likevel ikke være et avgjørende moment. Lovgiver har gitt hjemmelen for å ilegge foretak rettighetstap uten å fremheve at mulig tap av arbeidsplasser skal være til hinder for anvendelse av denne reaksjonen. Prevensjonen vil også være sterkere, og en skal ikke undervurdere den allmennpreventive effekten muligheten for rettighetstap vil ha blant ansatte i et foretak med farlige egenskaper.

Matningsdal & Schneider uttaler om rettighetstap for foretak at "Dette kan være så konsekvensfullt at spørsmålet bør vurderes i en større sammenheng enn det en straffesak gir adgang til."¹⁷⁴ Virkningene av et rettighetstap kan være så store at dette

---

¹⁷² Rieber-Mohn, Georg Fr., "Miljøkriminalitet - med vekt på krenkelser av det ytre miljø.", Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab 1989 nr 1 s 5 - 16. (Heretter omtalt som Rieber-Mohn 1989") s. 14.

¹⁷³ Næss s. 15, med grunnlag i Ot. prp. 39 (1959) s. 19.

¹⁷⁴ Matningsdal & Schneider s. 86.

standpunktet vil ha noe for seg, og et rettighetstap ved en bedrift kan i ytterste konsekvens ha ringvirkninger som nedleggelsen av et helt lokalsamfunn eller produksjonsstans hos bedrifter der den rettighetstapte er underleverandør. Dette er store spørsmål som domstolen muligens vil være varsomme med å ta stilling til. Innvendingen mot dette er at en bot strengt tatt kan ha samme virkning. Visst kan en argumentere for at dette er et straffutmålingsspørsmål, der en kan tilpasse boten til foretakets situasjon, men i et presset foretak kan selv inndragning av mindre beløp være nok til å utgjøre forskjellen på nedleggelse eller videre drift. Og prevensjonshensynet og vernehensyn taler for at det kun er straffehensyn, ikke vidtrekkende og lite målbare samfunnshensyn, som bør styre straffereaksjonen og straffutmålingen.

Konklusjonen blir uansett at det etter gjeldende rett er anledning til å idømme foretak rettighetstap, og etter ny straffelov videreføres denne hjemmelen, dog uten noen nye drøftelser eller tilføyelser hva angår vilkår eller bruken av rettighetstap forøvrig. Det må antas at reaksjonen først vil bli brukt i en sak der sterke samfunnsinteresser taler for det i større grad enn hva som har vært tilfelle i samtlige saker som har vært til rettsbehandling så langt i foretaksstraffinstituttets historie.

3.3 Andre reaksjoner

I tillegg til inndragning og tilbakekalling av konsesjoner/tillatelser, som begge behandles under, nevner Matningsdal&Schneider en rekke andre reaksjoner som kan anvendes overfor foretak, for eksempel tilleggsskatt, tilleggsavgift, rivningspålegg, stansing av byggevirksomhet og endring av vilkår for en bevilling, etc.¹⁷⁵ Dette kan være nyttige verktøy for å styre konsekvenser og begrense skade i den enkelte sak, men denne typen reaksjoner er ikke å anse som straff, og er mindre egnet for å påkalle en allmennpreventiv effekt. Slike virkemidler må, som inndragning, være et supplement til selve straffen; bot og/eller rettighetstap.

---

¹⁷⁵ Matningsdal & Schneider s. 81.

3.3.1 Inndragning av vinning

Inndragning er også en aktuell reaksjon ved foretaksstraff generelt, selv om det ikke eksplisitt er nevnt i straffebudet.¹⁷⁶ Inndragning er ikke straff jf. straffeloven § 15, og hjemles i straffeloven § 34, ikke straffeloven § 48 a. Ved avgjørelsen av om bot skal ilegges skal det imidlertid tas hensyn til om foretaket får inndratt vinning. Inndragning er hjemlet i straffeloven § 34 (vinning) og 36 (gjenstander). Inndragning kan skje uavhengig av foretaksstraff, men det er et vilkår at det må foreligge en straffbar handling. Fellesvilkåret for inndragning jf. straffeloven § 34 til 36 er at det har skjedd en straffbar handling. Det er naturlig med en enhetlig tilnærming til foretaksstraffen også for inndragning, noe som innebærer at inndragning kan gjennomføres også ved anonyme og kumulative feil.¹⁷⁷

Inndragning kan gjøres, helt eller delvis, som gjenstandsinnndragning og/eller verdiinnndragning. En gjenstand bør bare inndras når den har en direkte tilknytning til lovbruddet, som for eksempel en tankbil som ikke tilfredsstillere sikkerhetskrav. Verdiinnndragning bør skje når foretaket har oppnådd en vinning som følge av gjerningen den straffes for. Dette vil også omfatte eventuelle besparelser. I det videre er det verdiinnndragning som vil bli ytterligere behandlet.

Forøvrig går inndragningsansvaret lenger enn straffansvaret da det ikke er vilkår om at den vinning som har oppstått er en følge av handling utført "på vegne av" foretaket. Årsaken til dette er synspunktet at ingen bør tjene på et lovbrudd, selv når lovbruddet er utført av en annen.¹⁷⁸ At inndragning og bøter kan ilegges samtidig er etablert i flere rettsavgjørelser, blant annet i Rt. 1996 s. 624, Rt. 1996 s. 1065, og i Rt. 2008 s. 598 der det uttales at "Det er nå fast praksis for at begge deler kan ilegges."¹⁷⁹

I ny straffelov, ny § 27 tredje ledd, er inndragning tilføyet, noe som utgjør en rent kosmetisk endring jf. begrunnelsen "Videre er inndragning tilføyd i tredje ledd annet punktum for oversiktens skyld."¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ NOU 1989: 11 s. 26-28.

¹⁷⁷ NOU 1989: 11 s. 27. Se også Asbjørnsen s. 114.

¹⁷⁸ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 32-33.

¹⁷⁹ Rt. 2008 s. 598 (avsnitt 15).

3.3.1.1 Hensynene bak inndragning av vinning

Inndragning er som nevnt ikke en straffereaksjon i seg selv, og vil da heller ikke være en tilstrekkelig reaksjon alene når straff skal utmåles. Hensynene bak straff og inndragning er forskjellige, da inndragning søker å gjenopprette tilstanden før lovbruddet, mens straff skal være en reaksjon på det klanderverdige forhold. Dette er en helt nødvendig tilnærming for at den samlede reaksjonen skal ha en preventiv effekt. Dersom et foretak etter en overtredelse av miljølovgivningen sitter igjen med en vinning som er høyere enn straffereaksjonen og/eller inndragningen, vil det virke som et økonomisk incentiv for fortsatt overtredelse. En slik rettstilstand ville vært totalt i strid med prevensjonshensynet. Som det står i forarbeidene: "For et foretak kan det være mye å tjene på å overtre loven. En effektiv inndragningspraksis kan derfor støtte den preventive virkningen av andre reaksjoner."¹⁸¹

Domstolene har dog ikke alltid vært tro mot standpunktet om den effektive inndragningspraksis. I Rt. 2000 s. 2023 la Høyesterett til grunn at riving av vernet bygg ga organisasjonen (foretaket) en vinning på rundt to millioner kroner, og det uttales at "for at kulturminnelovgivningen skal være effektiv, må etter min oppfatning en betydelig del av denne vinningen inndras."¹⁸² Det er vanskelig å forstå hvorfor kun en "betydelig del av denne vinningen" burde inndras, heller enn hele vinningen. I denne saken sto foretaket igjen med en stor gevinst ettersom overtredelsen ga en verdiøkning på 2 millioner, mens inndragning ble satt til 1 million, og bot på 20 000 kroner. Det kan dog virke som om retten ønsker å fastsette beløpet høyere når de begrunner inndragningsbeløpet dels med at organisasjonen er ideell, og dels at gjeldende rett på dette tidspunktet.¹⁸³

---

¹⁸⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431.

¹⁸¹ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 33.

¹⁸² I Rt. 2000 s. 2023 (s. 2029).

¹⁸³ Straffeprosessloven § 38 annet ledd tredje punktum, slik bestemmelsen lød før endringen av inndragningsreglene i 1999, ga ikke domstolene anledning til å gå ut over den påstand påtalemyndigheten nedla, jf. Rt. 2000 s. 2023 (s. 2029).

3.3.1.2 Utmåling av inndragningen av vinning

Utgangspunktet for utmålingen av en inndragning av vinning er i og for seg enkel: Den fortjeneste eller besparelse som kan knyttes til overtredelsen, skal inndras. Dette kalles også "brutto prinsippet". Noen modifikasjoner må likevel gjøres gjeldende, for eksempel bør det vurderes om § 48 b bokstav g taler for en samlet sett lavere reaksjon. I Rt. 2000 s. 2023 sier Høyesterett at det ved fastsettelsen av foretaksstraffens størrelse må tas hensyn til om det blir foretatt inndragning av vinning, og størrelsen på denne, jf. NOU 1989:11 side 27.¹⁸⁴ Utgangspunktet er altså at boten kan nedsettes på grunn av inndragningen, men ikke motsatt. De lege ferenda kan det dog innvendes at dette kan motvirke den preventive effekten all den tid inndragningen skal nulle ut fortjenesten ved overtredelsen, mens straffen skal komme som en reaksjon på overtredelsen som sådan.

I nevnte dom, Rt. 2000 s. 2023, blir foretaket ilagt en bot på 20 000 kroner, som er en følbart reaksjon gitt foretakets økonomi, mens inndragningen kun utgjør halvparten av den beregnede vinningen. Eksempler på at inndragningen har virket formildende ved bøteutmålingen finnes det dog flere av, blant annet Rt. 2004 s. 1449, om foretaksstraff for fiskerikriminalitet, der boten nedsettes med henvisning til at den samlede reaksjonen er for høy i lys av inndragningen. Likevel er det også anledning til å fastsette en inndragning høyere enn den vinning som er oppnådd med bakgrunn i overtredelsen. Dette var tilfelle i en annen sak om foretaksstraff for fiskerikriminalitet, Rt. 2008 s. 598, der inndragningen ble satt høyere enn vinningen av overtredelsen, med henvisning til dennes grovhet. Inndragningen får da et preg av straff, selv om foretaksstraff også er idømt.

En annen sentral vurdering som må gjøres når bøter og inndragning ilegges, er beregningen av vinningens størrelse. I saker der overtredelsen gir en direkte og umiddelbar inntekt, vil dette spørsmålet ha et presist og enkelt svar. Men der hvor et foretak for eksempel har en generell besparelse ved å ha for dårlig utstyr og/eller bemanning, kursing, opplæring og liknende, kan det være vanskeligere å angi en presis sum for hvilken vinning som er oppnådd. I slike tilfeller må retten utøve et skjønn for å fastsette inndragningssummen. Alternativt kan retten fastsette et beløp til inndragning

---

¹⁸⁴ Rt. 2000 s. 2023 (s. 2028).

for den vinningen som er bevist, og i tillegg utmåle en høy bøtestraff som straffreaksjon og for å ramme oppnådde fordeler som er umulige å beregne, for eksempel styrket markedsposisjon og liknende.

En slik tilnærming blir anvendt blant annet i Rt. 2000 s. 1451, om foretaksstraff for overtredelse av veitrafikkreglene om kjøre- og hviletid, der retten uttaler at boten må være så stor at den overstiger det foretaket har tjent på lovbruddet, med henvisning til straffeloven § 48 b. Da retten ikke hadde tall på oppnådd gevinst ved overtredelsen, ble denne fastsatt ved skjønn.¹⁸⁵ Ulempen med å anvende skjønn på denne måten er naturligvis risikoen for en urimelig dom, enten ved at foretaket slipper med en for lav straff, eller ved at reaksjonen rammer hardere enn det som er rimelig ved at retten skjønnsmessig anslår vinningen til å være høyere enn det som er tilfelle. At retten har anledning til å anvende et slikt skjønn, er det dog ikke tvil om, og adgangen til dette vil være særlig nyttig der vinning og/eller besparelser er vanskelig beregnbare.

3.3.1.3 Kan vinning både inndras og utgjøre et straffutmålingsmoment?

Der et foretak har oppnådd en vinning som følge av en overtredelse av loven, vil også § 48 b bokstav e være oppfylt, noe som utgjør et straffeskjerpene moment. Asbjørnsen mener at straffeloven § 34 og § 48 b ikke kan kombineres slik at en eventuell vinning både blir et straffutmålingsmoment og gjenstand for inndragning.¹⁸⁶ Forarbeidene gir ingen anvisninger i dette spørsmålet.

Man skal vokte seg for å kombinere de to på en måte som leder til urimelig dobbeltstraff, og § 48 b bokstav g sier at det skal legges vekt på om foretaket blir ilagt andre reaksjoner. Likevel kan man se for seg situasjoner der kombinasjonen av inndragning og vinning som et straffeskjerpene moment vil være både riktig og nødvendig. Inndragningen leder kun til et utfall der foretaket stilles tilbake til den økonomiske situasjonen det var i før den straffbare handlingen fant sted. For at det skal føles som en reell straff, og virke preventivt, må bøtestrafen naturlig nok komme i tillegg. Når da boten skal utmåles på toppen av inndragning, er altså utgangspunktet at

---

¹⁸⁵ Rt. 2000 s. 1451 (s. 1454).

¹⁸⁶ Asbjørnsen s.117.

inndragningen tilbakestiller foretaket til en økonomisk evne den hadde før den straffbare handlingen, og boten må dermed utmåles etter gjeldende prinsipper, inkludert § 48 b bokstav d og e. Om foretaket har oppnådd en eller annen form for gevinst ved overtredelsen, kanskje til og med at det var motivet for handlingen, kan ikke betydningen av bokstav d og/eller e vektes ned med begrunnelsen av at inndragning har funnet sted.

3.3.2 Tilbakekallelse av konsesjon eller tillatelse

For en rekke handlinger og virksomheter trengs det konsesjon, tillatelse eller liknende. Dette er særlig viktig innen miljøområdet, da en rekke typer forurensning eller inngrep i kulturminner eller naturen er regulert av myndighetene. Konsesjoner og tillatelser kan for eksempel gis av Statens forurensningstilsyn, Riksantikvaren, Fylkesmann, Direktoratet for naturforvaltning, etc. Forvaltningen av slike tillatelser og konsesjoner er administrative vedtak, og unnlattelse av å gi slike, eller tilbakekalle dem, regnes ikke som straff.

Å tilbakekalle eller unnlate å fornye en konsesjon, eller liknende, er altså ikke straffereaksjoner i seg selv, men det kan være et virkemiddel for å hindre fortsettelsen av uønsket adferd, som for eksempel utslipp eller annen konsesjonsregulert virksomhet under miljøområdet. Vurderinger av om konsesjoner og tillatelser skal gis eller ikke er dog ikke en strafferettslig vurdering, da det er fullt mulig å bryte vilkårene for konsesjon/tillatelse uten å bryte noen lov, likesom det er mulig å bryte en lov uten at det dermed er gitt at det vil være umulig å gi videre konsesjon/tillatelse, eller at eksisterende konsesjon/tillatelse trekkes tilbake.

Likevel har det vært argumentert for at en reaksjon som berører konsesjon/tillatelse kan være et mindre dramatisk, og mer passende, substitutt for straffereaksjonen rettighetstap. Strafferettskommisjonen mener at det i mange tilfeller vil være tilstrekkelig for eksempel å ilegge enkeltpersonen rettighetstap, eller inndra konsesjoner (for de virksomheter som er underlagt slikt), heller enn å ilegge foretaket rettighetstap.¹⁸⁷ Videre har det vært anført i forarbeidene til forurensningsloven at den administrative reaksjonen om tilbakekalling av utslippstillatelser etter

---

¹⁸⁷ NOU 1989: 11, s. 26.

forurensningslovens § 18 anses som mer hensiktsmessig i forurensnings saker enn rettighetstap.¹⁸⁸ Det anføres at det kan være grunn til å anta at forurensningsmyndighetene som fagmyndighet kan ha bedre forutsetninger enn domstolene til å vurdere om tap av retten til å utøve virksomhet bør skje.¹⁸⁹

Nå kan en stille spørsmål ved om en slik rolleblending mellom forvaltning og domstol er en god idé. I en mer generell betraktning om rollene til forvaltningen kontra domstolene skriver Backer at domstolene risikerer å bli oversett i miljøsaker, ved at forvaltningen styrer gjennom økonomiske og administrative virkemidler, som for eksempel konsesjonsordninger og forskriftsreguleringer, der administrative virkemidler og kostnadseffektiviteten stiller miljøeffektiviteten i skyggen.¹⁹⁰

I tilfellet grensedragningen mellom konsesjonsforvaltning og straff kan det på overflaten synes som to sider av samme sak, hva angår foretakets mulighet til å utøve en bestemt virksomhet. Men det kan være uheldig å blande administrative reaksjoner og straff på denne måten, selv der virkningene synes beslektede. Å tilbakekalle tillatelser signaliserer ikke det samme som en dom om rettighetstap, og har et materielt annet innhold da en tilbakekalling ikke står i veien for at tillatelsen kan gis raskt igjen, eller gis på beslektede områder. Den kraften som ligger bak en dom om rettighetstap, både faktisk gjennom tidshorisont og virksomhetsområde, og som en stigmatiserende og avskrekkende reaksjon, gjør at en ikke bør anerkjenne at dette er like eller likeverdige reaksjoner. Og når man ser hen til den allmennpreventive effekten foretaksstraffen søker å oppnå, kan det være liten tvil om at rettighetstap, nettopp gjennom sitt vesen som inngripende straff, vil kunne virke mer preventivt enn inndragning av tillatelse.

At straffen i seg selv har en verdi utover andre reaksjoner, eller for foretaket uheldige konsekvenser, er utvilsomt også støttet av Høyesterett i blant annet i Rt. 2008 s. 996, der straffens preventive virkning uten hensyn til andre negative ikke-strafferettslige virkninger fremheves.¹⁹¹ Nødvendigheten av å se forskjellig på tillatelser og straffereaksjoner målbæres også av Rieber-Mohn når han skriver "Selv om straffbare forhold kan lede til at virksomheter får omgjort offentlige konsesjoner og andre tillatelser,

---

¹⁸⁸ MDs utredning 1977, s. 107.

¹⁸⁹ MDs utredning 1977, s. 15.

¹⁹⁰ Backer 1993, s. 454.

¹⁹¹ Rt. 2008 s. 996 (avsnitt 39).

kan det være behov for en adgang til også å fradømme for eksempel et foretak - for en viss tid eller inntil videre - retten til å utøve næringsvirksomhet, generelt eller begrenset til deler av virksomheten.¹⁹² Å blande straff og administrative reaksjoner er altså noe en bør være varsomme med, men like fullt er tilbakekalling av tillatelse/konsesjon eller liknende, en reaksjon å være oppmerksom på innen foretaksstraffens anvendelse på miljøkriminaliteten.¹⁹³

3.4 Kritikk av gjeldende rett

3.4.1 Er gjeldende foreleggspraksis uheldig?

Illeggelse av straff gjennom forelegg er utvilsomt prosessøkonomisk, men det kan stilles spørsmål ved hvor formålstjenelig det er med henblikk til preventive hensyn. Omfattende bruk av forelegg står i veien for utvikling av rettspraksis, og en dom vil skape presedens på en helt annen måte enn forelegg. Hansen skriver at "Påtalemyndigheten har stadig skjerpet straffen for forurensning fra foretak, men det er dessverre svært sjelden slike saker kommer for domstolene. Det synes som om foretakene foretrekker å vedta bøter av betydelig størrelse fremfor å risikere full offentlighet om den forurensende virksomheten i media i forbindelse med en rettssak."¹⁹⁴

Dette synet har noe for seg på den måten at den preventive effekten blir mindre når det ikke på samme måte gjøres kjent hvilke overtredelser som har skjedd, og hvilken straff de har blitt belagt med. Prevensjonshensynets avhengighet av at avgjørelsene blir kjent bør ikke undervurderes, og dertil hører også verdien av at en sak blir grundig belyst og gjennomgått, slik tilfellet er i rettssaker, langt mer enn gjennom utferdigelsen av forelegg. Innen miljøområdet er det grunnlag for å tro at motivasjonen om å unngå belastende oppmerksomhet i forbindelse med en rettssak er særlig stor. I offentlighetens øyne vil det nok se verre ut å bli dømt for miljøkriminalitet enn for eksempel

---

¹⁹² Rieber-Mohn 1989 s. 14.

¹⁹³ Om generelt ved tilbakekalling/omgjøring av konsesjon/tillatelse innen miljøretten, se for eksempel Backer, Inge Lorange. "Innføring i naturressurs- og miljørett", 4. utgave, Gyldendal 2002, s. 86-90 og 230-237, (Heretter omtalt som "Backer 2002"), eller Bugge, Hans Chr. "Lærebok i miljøforvaltningsrett", 2. utgave, Universitetsforlaget 2009, s. 199-200. (Heretter omtalt som Bugge 2009)

¹⁹⁴ Hansen 2006, s. 80.

overtredelser av revisjonslovgivningen.

En annen risiko ved bruken av forelegg er muligheten for feil straff. Hvis påtalemyndigheten utmåler et lavere forelegg enn rimelig, blir det ingen domstolskontroll ved denne. Settes straffen for høyt, risikerer man at foretaket vedtar boten likevel rett og slett for å få saken ut av verden, av frykt for høye saksomkostninger, eller for å slippe ubehagelig publisitet. Det er også en fare for "avkriminalisering" ved at straffen avgjøres i enighet mellom foretak og påtalemyndighet. Straffen er mindre tydelig når foretaket betaler seg ut av saken gjennom en saksgang som ikke svir på samme måte som en straffedom. Det kan også være motiverende å få saken ut av verden for å hindre å bli gjenstand for søkelys og ytterligere etterforskning. Forøvrig kan det her bemerkes at de aller fleste foretak vil benytte seg av advokatbistand før et forelegg vedtas, noe som presumptivt innebærer en lavere risiko for feilaktige straffer.

En ser også at foretak som vedtar forelegg ikke nødvendigvis aksepterer det som en innrømmelse av skyld. I et av foreleggene gjennomgått i delkapittel 3.1.1 har til alt overmål foretakets styreleder tatt pennen fatt, og påført vedtakelsesskjemaet en liten tekst som forklarer at de ikke er enige i ØKOKRIMs beskrivelse av faktum, noe de hadde fattet styrevedtak om. Boten på 200 000 kroner ble likevel vedtatt. Å bortforklare en dom overfor omgivelsene vil presumptivt være vanskeligere enn å bortforklare et forelegg.

Det er uvisst hvor mange av foretaksstraffesakene for overtredelse av miljølovgivningen som går til rettsbehandling, og hvor mange som vedtas som forelegg. Men for sakene håndtert av ØKOKRIM er det et klart flertall som blir avgjort ved at forelegg ilegges og vedtas, heller enn avgjort i domstolen. Kan det hende at det skjer en forskyvning av foretaksstraffesaker fra rettsvesenet til påtalemyndigheten, slik at effektivitetshensynet presser rettssikkerheten? Bør det i så fall avgrenses klarere mellom små og kurante saker på den ene siden, og tyngre saker på den andre? Med tyngre saker menes da prinsipielle saker der det er nyttig å etablere rettspraksis, men også grove saker der skyldspørsmålet er rimelig opplagt, men hvor det av hensyn til allmennprevensjon, saksbelysning og utvikling av straffutmålingspraksis bør avholdes rettsforhandlinger heller enn utferdigelse av forelegg.

En måte å løse nevnte problemer på, er å etablere grenser for foreleggene, slik at

de store sakene må gjennom rettsbehandling. Det er ingen øvre eller nedre grense for foreleggenes størrelse i dag, så i prinsippet kan forelegg i milliardklassen ilegges og vedtas. Asbjørnsen tar til orde for å la botens størrelse avgjøre om forelegg kan brukes eller ikke, og viser til at slike regler eksisterer i andre land.¹⁹⁵ Ideen ble forkastet i forarbeidene til straffesaksloven¹⁹⁶ med bakgrunn i at det ville være vanskelig å gjennomføre i praksis, at det er unødvendig å gå til rettssak når skyld kan etableres gjennom vedtakelse av forelegg, og at det ville være lite prosessøkonomisk. Et viktigere argument er kanskje at påtalemyndigheten i en presset situasjon vil kunne føle seg fristet til å sette boten rett under grensen for å slippe mange arbeidskrevende rettssaker. Asbjørnsen konkluderer med at grenser for foreleggenes størrelser kan ha noe for seg, og mener blant annet at dagens ordning kan lede til feil eller for strengt straff i det et foretak aksepterer et forelegg der de er uenige i skyldspørsmålet og/eller utmålingen, kun for å få saken ut av verden. En slik ordning vil som nevnt ha både positive og negative utslag, men det kunne vært interessant om den ble vurdert igjen, da foreleggspraksis har økt svært mye i omfang siden ideen ble forkastet i 1978/1979.

En annen mulig løsning kunne være kun å tillate ileggelse av forelegg i mindre grove saker, mens grove saker kunne utløst en plikt til domstolsbehandling. Dette vil være mulig når hjemmelen for overtredelsen skiller mellom grove og mindre grove lovbrudd, eller handlinger under skjerpene omstendigheter.¹⁹⁷ Et slikt forslag har aldri vært diskutert.

3.4.2 Tjener rettighetstap som reaksjon andre hensyn enn bøter?

Ettersom bøter skal være den vanlige reaksjonen, mens rettighetstap kun skal brukes unntaksvis, kan det se ut som om en sondring mellom de to reaksjonene skal gjøres i et utmålingsperspektiv på den måten at de mest straffverdige overtredelsene får rettighetstap istedenfor bot. En slik tilnærming synes riktig ut i fra det knappe kildematerialets oppstilling av rettighetstap som en uvanlig reaksjon som skal

---

¹⁹⁵ Asbjørnsen s. 113.

¹⁹⁶ Ot.prp. nr. 35 (1978-1979), "Om lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffesaksloven)", s. 200. (Heretter omtalt som "Ot.prp. nr. 35 (1978-1979)")

forbeholdes de groveste tilfeller, men rettighetstap har i seg en egenskap som går utover det som kan oppnås med kun bøter, nemlig renovasjonsaspektet.

Et stykke på vei er reaksjonene bøter og rettighetstap egnet for å fremme de samme hensynene, og i de alvorligste sakene vil ileggelse av rettighetstap kunne virke mer preventivt enn bøter ettersom det er umulig å "kjøpe" seg ut av situasjonen gjennom forelegg eller idømte bøter. I tillegg til fremmingen av de hensyn som ligger bak foretaksstraffinstituttet generelt, har rettighetstap som reaksjon den fordel at den sikrer et vern av de verdier straffen skal beskytte på en mer effektiv måte enn bøter. Når det settes en stopper for en virksomhet, helt eller delvis, permanent eller tidsbestemt, så har man helt andre garantier for at de uønskede handlinger opphører, enn når kun bøter ilegges. Dette er særlig interessant innen foretaksstraffen for miljøkriminalitet, der det i alvorlige saker kan foreligge en kombinasjon av uopprettelige skader og en skadelider uten mulighet til å utøve sine interesser. Innen økonomisk kriminalitet kan en se for seg alvorlige overtredelser som kan skade tillitt til marked, revisjon, konkurranse, etc., men skadene vil neppe være like uopprettelige som ved alvorlig forurensning, utrydding av dyrearter eller rasing av et viktig kulturminne. På den annen side kan vi regne arbeidsmiljøkriminalitet som et felt der personskader kan være grove og uopprettelige, men der skadelidende er personlige rettssubjekter som kan påberope seg sine rettigheter, la seg representere av fagforening, nekte å jobbe ved en farlig arbeidsplass, etc.¹⁹⁸ Miljøets kombinasjon av å være et samfunnsgode som også er svært sårbart, tilsier at reparasjonshensynet har en særlig vekt, som igjen tilsier at rettighetstap kan fungere både som straff og som reaksjon for å hindre ytterligere skade. Der bøter gjerne fungerer både allmenn- og individpreventivt gjennom hvordan straffen oppfattes, innehar rettighetstap disse egenskaper, men har samtidig en absolutt individuell preventiv effekt.

Det er umulig å si noe sikkert om årsakene til at rettighetstap for foretak aldri har blitt påstått eller idømt, men vi kan ikke se bort ifra at det fra påtalemyndighetens side eksisterer reservasjoner nettopp fordi reaksjonen oppleves å kunne gi for store konsekvenser. Likevel er det et tankekors at miljøkriminalitet som rettsområde, inkludert for foretak, har hatt en rivende utvikling, der ansvar og straffeutmåling har blitt skjerpet

---

¹⁹⁷ For eksempel forurensningsloven § 78 andre ledd, kulturminneloven § 27, andre punktum, naturmangfoldloven § 75 andre ledd, straffeloven § 152 b, etc.

betydelig. Men i takt med dette har det ikke kommet opp en eneste sak der rettighetstap for foretak har blitt drøftet, ikke engang for en kortere tidsperiode og/eller for en del av virksomheten. Rettighetstap har derimot en rekke ganger blitt idømt fysiske personer for overtredelse av miljølovgivningen.

Det vil bli for omfattende og spekulativt å komme med eksempler på saker der rettighetstap *burde* vært idømt, men at det har blitt behandlet saker i domstolene, og ved forelegg, som har vært grove og gjentatte er det ingen tvil om.¹⁹⁹ En for stor varsomhet hos påtalemyndigheten ved rettighetstap hevdes forøvrig av Hansen, dog ved rettighetstap rettet mot individer, men dette er såpass beslektet at det er verdt å nevne. Hansen hevder at underrettene gjennomgående fastsetter rettighetstap for kort, og at påtalemyndigheten gjennomgående har vært for tilbakeholdne med å påstå langvarig rettighetstap.²⁰⁰ Dog hevder Hansen dette på området individstraff, som nevnt, men om påstandene om underrettene og påtalemyndigheten stemmer for individstraff, er det grunn til å tro at samme tilbakeholdenhet gjelder også på foretaksstraffens område, særlig jf. det at rettighetstap ilagt foretak aldri har vært gjenstand for rettsbehandling.

---

¹⁹⁸ For mer om naturens manglende evne til å opptre rettslig, se for eksempel Bugge 2009 s. 31-33.

¹⁹⁹ Et konkret eksempel kunne vært LA-2005-92191, dersom foretaket også hadde blitt satt under tiltale. Saken gjaldt en rekke grove miljøforbrytelser, og personen som var hovedaksjonær, styreleder og daglig leder i selskap ble dømt til fengsel i 3 år, inndragning av 4 millioner kroner og rettighetstap.

²⁰⁰ Hansen 2006 s. 75.

4. Straffutmåling

I det videre er det bøtestraffens utmåling som vil bli behandlet. Rettighetstap, som er den alternative reaksjonen, er en straffreaksjon som vil kunne bli ilagt etter drøftelse av utmålingsprinsippene, men denne er behandlet over. For utmåling av forelegg og inndragning, se over.

Ved utmålingen av straffen skal det særlig tas hensyn til § 48 b, jf. dennes første ledd. Momentene i paragrafen er behandlet over, under vurderingen av deres virkning som straffbarhetsvilkår, men vil bli behandlet igjen under i lys av deres betydning som straffeutmålingsmomenter. Dette vil gi et visst preg av dobbeltbehandling, hvilket er nødvendig ettersom det fremgår av bestemmelsen at momentene skal vurderes både ved etablering og utmåling av straff, jf. § 48 b, første ledd. I tillegg vil visse øvrige momenter behandles, herunder de særegenheter som gjør seg gjeldende for miljøkriminalitet utøvet av foretak.

4.1 Utviklingen av straffenivået innen foretaksstraff for miljøkriminalitet

Miljøkriminalitet generelt har vært gjenstand for betydelige straffeskjerpelser de siste tjue år, og dette gjenspeiles også når straffen rettes mot foretak. Allerede da Ot. prp. nr. 27 (1990-91) kom, ga den uttrykk for at straffenivået hadde økt kraftig i blant annet forurensningssaker,²⁰¹ en utvikling som må sies å ha fortsatt i tiden etterpå. Hansen fremhever miljøet som et samfunnsområde der det strafferettslige vernet er blitt styrket i sjelden stor grad.²⁰² Høyesterett har også en rekke ganger fastslått at straffene for miljøkriminalitet har blitt betydelig skjerpet. Blant annet uttalte Høyesterett i Rt. 2004, s. 1645 at "lovgivning og rettsavgjørelser fra de senere år viser en skjerpet holdning til miljøkriminalitet".²⁰³

Denne utviklingen kan ha flere årsaker, men blant de viktigste er utvilsomt den generelle oppfatningen av miljøets viktighet og verneverdighet. I saker som omhandler

---

²⁰¹ Ot.prp. nr. 27 (1990-91), s. 31-32.

²⁰² Hansen 2006, s. 72.

foretaksstraff for miljøkriminalitet vil gjerne næringsinteresser stå i motstrid til miljøinteresser ettersom de fleste overtredelser blir utført av foretak som i utgangspunktet driver en samfunnsønskelig virksomhet. På den ene siden står altså arbeidsplasser og produksjon på spill, mens på den annen side krever hensynet til miljøet at det reageres mot miljøkriminelle handlinger. Det viktige hensynet om prevensjon tilsier også at straffen settes høyt nok til at den griper inn i foretakets virksomhet på en følbart måte, noe som nødvendigvis må få følger for foretaket. Når straffenivået de siste årtier har steget kraftig innen dette området, er det rimelig å anta at det er uttrykk for en generell styrking av miljøet, på næringsområdets bekostning. Gjeldende rett for øyeblikket er i alle tilfeller at høye bøter blir idømt i de alvorlige sakene.

4.2 Straffeutmålingsmomentene i § 48 b

Straffeutmålingsmomentene er primært de som fremgår av § 48 b, jf. "særlig", første ledd, men også andre supplerende momenter er det anledning til å ta hensyn til. Som nevnt over er illeggelsen av foretaksstraff avhengig av skjønn hos påtalemyndigheten, og bør anvendes der det ansees hensiktsmessig. Denne hensiktsmessighetsvurderingen ønskes av Stortingets justiskomiteé også utøvet på området straffeutmåling, slik de skriver: "Slike vurderinger bør, etter komiteens mening, også ha betydning ved straffeutmålingen."²⁰⁴ Påtalemyndighet og domstol har altså en vid adgang til å vurdere hva som skal vektlegges i straffeutmålingen, men vil naturligvis konsentrere seg om momentene i loven, forarbeidene, rettspraksis og øvrige relevante rettskilder. Forøvrig kan det bemerkes at det ikke eksisterer noen øvre eller nedre grense for hvor høye bøter som kan utmåles, noe som i prinsippet tilsier at domstolene har full skjønnsmyndighet hva angår det konkrete beløpet som idømmes.

I ny straffelov kan det se ut som om vektingen av momentene i ny § 28 kontra gjeldende § 48 b er noe annerledes. I forarbeidene til ny straffelov legges det til grunn at "Bestemmelsen viderefører gjeldende rett med unntak av enkelte språklige endringer og

---

²⁰³ For mer om relevante straffeskjerpelser i særlovgivningen, se Hansen 2006 side 56-73.

²⁰⁴ Innst. O. nr. 55 (1990-91), s. 3.

en ny bokstav h.²⁰⁵ At paragrafens bokstaver nå skal legges "særlig" vekt på, mens ny straffelov sier at de "blant annet" skal legges vekt på, synes å innebære en realitetsendring i retning av at de oppsummerte momentene i bestemmelsen vil ha en mindre grad av forrang, selv om både gjeldende rett og forarbeidene viser at listen ikke er uttømmende. Men når forarbeidene hevder at endringen kun er språklig, må dette legges til grunn også ved ikrafttredelsen av ny straffelov.

I det videre vil straffeutmålingsmomentene vurderes, hovedsaklig de som er oppstilt i § 48 b, men også noen øvrige påberopte momenter enten fra teori eller rettspraksis.

4.2.1 Bokstav a, allmennpreventive hensyn

Prevensjonen er det viktigste hensyn bak foretaksstraffinstituttet, og går som en rød tråd også gjennom de øvrige vilkårene for straff og straffutmåling. Fra et rent allmennpreventivt perspektiv kan man argumentere for de strengest tenkelige straffer, men det vil være urimelig, da det kan virke avskrekkende å drive lovlig og samfunnsønskelig virksomhet så sant det eksisterer en minimal risiko for overtredelse av miljølovgivningen. Om enhver miljøkriminell handling gir en bøtestraff som sender foretaket inn i en dundrende konkurs, vil det også bryte med det ulovfestede prinsippet om forholdsmessighet i straffeutmålingen. Hvor grensen mellom forholdsmessig og uforholdsmessig straff går, er dog et vanskelig tema, særlig innen miljøkriminaliteten der konsekvensene kan bli svært alvorlige og straffen meget høy.

Asbjørnsen skriver følgende om prevensjon: "Dersom straffen ikke har noen preventiv effekt, er straffen unyttig. Og omvendt; dersom straffen har mer eller mindre preventiv effekt, er den mer eller mindre nyttig. Ut fra en ren nyttebetraktning burde derfor straffen ideelt sett utformes på en slik måte at den får total, eller i alle fall stor, preventiv effekt."²⁰⁶ Dette er et presist uttrykk for det utgangspunkt § 48 b litera a søker å etablere. Etter Asbjørnsens beskrivelse må momenter som skyld, tilknytningen mellom handlingen og foretaket, og tilstedeværelsen av handlingsalternativer vurderes under

---

²⁰⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 433.

²⁰⁶ Asbjørnsen s. 9.

prevensjonsvurderingene, noe som også følger av de øvrige momentene i § 48 b.

At prevensjonshensynet tilsier høye bøter fremgår av forarbeidene, der det heter at hensynet til den preventive effekten av bøtenivået tilsier at straffen settes høyt, slik at den griper merkbart inn i foretakets økonomi.²⁰⁷ Dette synes også å ha fått støtte hos høringspartene, blant annet i Miljøverndepartementet høring.²⁰⁸ Hva som er "høyt" er ikke uten videre enkelt å si, men det må antas at straffen for det enkelte foretak oppleves høyt ut i fra egen økonomi, jf. formuleringen om at straffen "må gripe merkbart inn i foretakets økonomi."²⁰⁹

4.2.2 Bokstav b, overtredelsens grovhet

I den generelle vurderingen av hva som regnes som grovt hva straffutmåling angår, finner vi de samme momentene som ved vurdering om straff skal ilegges med overtredelsens grovhet som moment: Skadens størrelse eller skademulighet,²¹⁰ utvist skyld, om gjerningen truer liv og helse.²¹¹

Det er etablert fra lovgivers side at forurensning kan gi alvorlige samfunnsproblemer.²¹² 30 år senere er det rimelig å anta at dette er tilfellet i minst like stor grad som da disse ord ble skrevet. Hvis en legger til grunn at miljøkriminalitet som strafferettslig kategori i seg selv kan gi alvorlige samfunnsproblemer, trekker det i retning av at overtredelser av miljølovgivningen oftere vil kunne regnes som grovt enn overtredelser av mange andre typer kriminelle handlinger.²¹³ Støtte for et slikt syn finnes i Rt. 1988 s. 1356, der det legges til grunn at hendelsesforløpet var preget av "et ekstraordinært sammentreff av uheldige omstendigheter",²¹⁴ men da Høyesterett likevel velger å ilegge en bot på 250 000 kroner, synes det som om det ikke er handlingen som regnes som grov, men at miljøets verdi tilsier en streng bøtestraff. Høyesterett uttaler at "Bøtenivået ved overtredelser av forurensningsloven må avspeile samfunnets syn på de

---

²⁰⁷ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 31-32.

²⁰⁸ Miljøverndepartementets høring til NOU 1989: 11, s. 3.

²⁰⁹ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 31-32.

²¹⁰ NOU 1989: 11 s. 19.

²¹¹ Se blant annet Rt. 1982 s. 1022 (s. 1025) og Rieber-Mohn 1988, s. 352.

²¹² Ot. prp. nr. 11 (1979-80), s. 70-72.

²¹³ Jf. "skade" og/eller "skademulighet" i NOU 1989: 11 s. 19.

²¹⁴ Rt. 1988 s. 1356 (s. 1361).

verdier loven skal verne."²¹⁵ At det ikke er formildende at skade har skjedd på verdier der det ikke er personlige interessenter, og at naturen har et eget vern, fremgår blant annet av Rt. 2007 s. 1684, der det heter at botens størrelse bør avspeile at samfunnet har lidt et tap ved naturskader, selv om det innen naturskader ofte vil være få personer som er berettiget til erstatning, da det i liten grad kan påvises økonomisk tap. Høyesterett trekker her frem "de spesielle forhold som gjør seg gjeldende ved naturskader"²¹⁶, som fremstår som et skjerpende moment.

4.2.3 Bokstav c, forebyggingskravet

Om foretaket kunne forebygget overtredelsen, er et sentralt moment ved vurderingen av om foretaksstraff skal ilegges, men det er også sentralt ved straffutmålingen da bestemmelsen gjerne rommer vurderinger av hvor klanderverdig overtredelsen fremstår som. Dersom foretaket har gjort nær sagt alt som er mulig for å forebygge overtredelsen, men likevel blir ilagt straff, taler det for en mildere straffereaksjon. Dette var for eksempel tilfellet i Rt. 2008 s. 996, der retten kom frem til at vilkårene for å ilegge straff var oppfylt til tross for at det ikke var mulig å peke på hva foretaket konkret kunne ha gjort annerledes for å forebygge overtredelsen. Nettopp dette fraværet av konkrete handlingsalternativ virket formildende på straffen. Høyesterett uttaler "Selv om skadepotensialet og den forvoldte skade er betydelig, finner jeg beløpet vesentlig for høyt, hensyn tatt til at det ikke er påvist noe som selskapet konkret kan bebreides."²¹⁷ Høyesterett fastsatte boten til 5 millioner kroner, halvparten av aktors påstand, også med henvisning til at øvrige negative konsekvenser for foretaket talte for en nedsettelse av straffen, selv om det ikke ble tillagt vekt ved vurderingen av om straff skulle ilegges som sådan.

På den annen side må det være klart at tilstedeværelsen av andre handlingsalternativer vil virke straffeskjerpende, og at et høyt straffenivå vil bidra til en økt allmennpreventiv effekt. Asbjørnsen påpeker at straffen kan få økt preventiv effekt dersom straffenivået økes, og særlig hvis overtredelsen er et resultat av en rasjonell

---

²¹⁵ Rt. 1988 s. 1356 (s. 1360).

²¹⁶ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 49).

overveielse. Han illustrerer det med følgende eksempel: Det er belagt med bøter å unnlate å installere renseanlegg. For de personer i foretaket som avgjør om renseanlegg skal installeres vil det nok stille seg forskjellig om boten antas å bli kr. 10 000 eller kr. 1 million.²¹⁸ I slike tilfeller, der foretaket bevisst unnlater å forebygge mulige brudd på lovgivningen, vil bøkene måtte være meget høye nettopp for å skjerpe aktsomheten slik at foretaket ser seg tjent med å drive med den beste teknologien, kontrollsystemer, opplæring, rutiner etc.

Hvordan aktsomhetsnormen skal forstås i den konkrete sak beror også på hva som er risikoen ved virksomheten. Foretak som driver farlig virksomhet, for eksempel der feil vil kunne skade naturmiljøet eller kulturminner, må underkastes en særlig streng aktsomhetsnorm også når det gjelder kravene til kontroll, instruks og opplæring av ansatte. Denne tilnærmingen ble blant annet anvendt i Rt. 1989 s. 843, om foretaksstraff for forurensningskriminalitet. Høyesterett uttaler der at "Jo mer alvorlige følger en feil kan få, jo mer skjerpes kravet til aktsomhet, herunder også når det gjelder krav til instruksfesting."²¹⁹ Dommen falt to år før foretaksstraffen ble gjort generell, men dette prinsippet om at foretak må bære ansvaret for sine farlige egenskaper synes å ha slått rot i rettspraksis, noe som har stor betydning innen miljøkriminaliteten.

4.2.4 Bokstav d & e, foretakets interesser og eventuelle fordeler

Hensynene bak bokstav d og e er på mange måter to sider av samme sak, og begge er sentrale momenter ved straffeutmålingen. I bokstav d ligger det en vurdering av skyld, jf. "om overtredelsen er begått for å fremme foretakets interesser", en vurdering av motivasjonen for overtredelsen. Et bekreftende svar vil naturlig nok virke straffeskjerpene, og momentene omtalt under bokstav a og c vil også være naturlige å se hen til da en interessefremmende overtredelse må slås ned på av preventive hensyn, og også i mange tilfeller vil gjelde overtredelser som kunne vært forebygget av foretaket. Forøvrig er det verdt å merke seg at det står "interesser" ikke "økonomiske interesser". Altså bør det gjøres en bred vurdering av om overtredelsen var motivert av noe som

---

²¹⁷ Rt. 2008 s. 996 (avsnitt 46).

²¹⁸ Asbjørnsen s. 29-30.

tjener foretaket i vid forstand, være det seg bekvemmelighetshensyn, tidsbesparelser, konkurransehensyn eller liknende.

Ordlyden i bokstav e tilsier at det er skjerpene også "om foretaket har hatt eller kunne ha oppnådd noen fordel ved overtredelsen", altså om det ligger en realisert eller urealisert fordel som følge av overtredelsen, uansett om den oppstår uaktsomt eller ikke. Bestemmelsen er noe annerledes enn bokstav d da den ikke retter seg mot motivasjonen for handlingen som ledet til overtredelsen, men til resultatet av den, uavhengig av motivasjon. Hensynet bak bestemmelsen er at ingen bør tjene på at loven brytes, uansett om dette var motivet eller ikke.

4.2.5 Bokstav f, økonomisk evne

Bestemmelsen om at det skal tas hensyn til foretakets økonomiske evne, er først og fremst et moment til vurdering av straffeutmålingen. Hensynet bak bestemmelsen, slik det fremgår av forarbeidene, er å utmåle høye bøter til foretak med solid økonomi, jf. uttalelser som "Det vil være spesielt aktuelt med meget høye bøter når større foretak med relativt god økonomisk bæreevne overtrer bestemmelser som beskytter viktige samfunnsinteresser,"²²⁰ "Boten må settes høyt da den preventive effekten kun inntreffer dersom den griper inn i foretakets økonomi,"²²¹ og "Det må ikke fremstå som lønnsomt å overtre loven."²²² Foretakets økonomiske evne må også kartlegges og vurderes for at den utmålte straffen skal ramme "følbart" i den konkrete sak. Som Næss påpeker vil dette i straffutmålingen innebærer at det må ilegges bøter som er høy nok til at de ikke på forhånd kan innkalkuleres som en del av bedriftens samlede produksjonskostnader, da den preventive effekten i så fall svekkes kraftig.²²³

Ut i fra forarbeidene og hensynene bak bestemmelsen synes det altså som om bokstav f trekker i retning av at dess sterkere foretakets økonomi er, jo høyere bør bøtestrafen være, ettersom bestemmelsen søker å ramme bemidlede foretak når straffen utmåles. Dette må i hvert fall være utgangspunktet når bestemmelser som

---

²¹⁹ Rt. 1989 s. 843 (s. 845).

²²⁰ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 32.

²²¹ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 26.

²²² Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 32.

verner "viktige samfunnsinteresser"²²⁴ overtres, noe som må antas å inkludere miljøkriminalitet. Et spørsmål blir da om den motsatte tolkningen kan gjøres: At økonomisk vanskeligstilte foretak kan påberope seg svært lav straff med bakgrunn i svak økonomi?

Et slikt syn virker rimelig inntil et visst punkt da en gitt bøtestraff kan oppleves som svært inngripende for ett foretak, mens det vil fremstå bagatellmessig for foretak med vesentlig bedre økonomi. Men på den annen side er det avgjørende at en slik tilnærming ikke går så langt i å utmåle lave straffer at uansvarlig og potensielt skadelig drift forsvares ved at tryggere drift ville gi et for dårlig økonomisk resultat til å drive videre. I forurensningssaker finner vi en viss veiledning i forarbeidene til forurensningsloven,²²⁵ der det står at det ved straffutmålingene må legges vekt på selskapets alminnelige økonomiske stilling, og da "særlig i den forstand at det taler for høyere bot om økonomien er solid. På den annen side kan det ikke fritas for bøtestraff at selskapet går med underskudd." Om denne tilnærmingen kan anvendes analogisk på andre typer miljøkriminalitet, eller innen foretaksstraffinstituttet generelt, er uklart.

I rettspraksis er foretakets svake økonomi påberopt en rekke ganger, dels som moment ved påstand om at straff ikke skal anvendes, og ofte som moment for nedsettelse av bøter. Det er vanskelig å trekke noen entydige konklusjoner ut av rettspraksis, annet enn at foretakets økonomi synes å bli tillagt en viss vekt, dog moderert av andre momenter. I Rt. 1989 s. 733²²⁶ la Høyesterett ikke vekt på kommunens påstand om svak økonomi som årsak til brudd på forurensningsloven, men det er uklart om det ble tillagt vekt i straffutmålingen. Boten ble satt til 150 000 kroner.²²⁷ I Rt. 1992 s. 19²²⁸ vurderes spørsmålet om man i forurensningssaker skal legge noen særlig vekt på at domfelte har en svak økonomi ved utmåling av bøter. Retten valgte ikke å nedsette boten, slik domfelte anførte, men begrunnet det utfra en totalvurdering der også morselskapets økonomi ble vurdert. I Rt. 2000 s. 2023, om

---

²²³ Næss s. 18.

²²⁴ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 32.

²²⁵ Ot.prp.nr.11 (1979-1980) s. 176.

²²⁶ En kommune ble idømt kr. 150 000,- i bot for langvarige overtredelser av forurensningsloven.

²²⁷ Rt. 1989 s. 733 (s. 735).

²²⁸ En støperibedrift ble idømt en bot på 250 000 kroner for overtredelse av forurensningsloven, da det forelå brudd på bedriftens utslippstillatelse.

kulturminnekriminalitet, gjør retten en grundig vurdering av foretakets likviditet, virksomhetsregnskap og liknende, og kommer frem til en bot på 20 000 kroner, som etter foretakets økonomiske situasjon fremstår som rimelig inngripende da det dreide seg om en ideell forening med liten formue og omsetning. I motsatt ende sies det i Rt. 2008 s. 598,²²⁹ om foretaksstraff etter ulovlig fiske, at rederiets økonomi måtte tillegges forholdsvis beskjeden vekt, blant annet fordi det dreide seg om graverende forhold. Det at foretaket her har alminnelig bra økonomi, gjør dog at spørsmålet om svak økonomi som formildende omstendighet ikke kommer på spissen.

At foretakets økonomi skal vurderes utover om de går med overskudd, fremgår blant annet i Rt. 1995 s. 278,²³⁰ om foretaksstraff for arbeidsmiljøkriminalitet, der det uttales at typen overtredelse tilsa en så høy bot at den "merkes av bedriftene.",²³¹ og ved den konkrete drøftingen av utmålingen sier Høyesterett at boten må dobbles tross foretakets underskudd, da det har en høy omsetning og "går godt". Boten ble likevel ikke høyere enn 50 000 kroner, mens omsetningen var på 20 millioner kroner, men sentralt er det at det i vurderingen av utmålingen går inn på foretakets omsetning og bunnlinje, og det vurderes hva som *for dem* oppleves som en streng straff. Dette er en viktig tilnærming ved bøteutmålingen, at foretakets økonomiske evne vurderes, jf. bokstav f, slik at straffen rammer foretaket med bakgrunn i foretakets egne økonomiske forutsetninger.

Det er dog svært varierende om foretakets økonomi trekkes frem som moment i drøftelsen av straffutmålingen. I saker der straffutmåling drøftes skulle man dermed tro at bokstav f var tilstede som en nærmest obligatorisk komponent. Etter en samlet drøftelse av skjerpene og formildende omstendigheter som presumptivt ender i en konklusjon om hvilket nivå straffen burde være på, vil det være naturlig også å drøfte hvilket kronebeløp som for det aktuelle foretak representerer nettopp den straffen retten mener er riktig. En gjennomgang av rettspraksis rundt foretaksstraff etter § 48 a og b,

---

²²⁹ Saken gjaldt spørsmål om inndragning av deler av verdien på fartøy og redskap i tillegg til verdien av fangsten. Det dreide seg om et usedvanlig graverende tilfelle av ulovlig fiske, og inndragningen ble satt til 10,5 millioner kroner, selv om foretaksstraff også var ilagt.

²³⁰ Et byggefirma ble idømt en bot på 50 000 kroner for å ha forsømt å gi arbeidstakere den opplæring, øvelse og instruksjon som var nødvendig. Firmaet hadde også forsømt å ha sørget for internkontrollsystemer for å fremme arbeidsmiljø og sikkerhet for vern mot helseskade.

²³¹ Rt. 1995 s. 278 (s. 279).

der straffeutmåling behandles, viser at en slik tilnærming tidvis anvendes, men langt fra alltid.

Domsgrunnlaget innen foretaksstraff for miljøkriminalitet er såpass begrenset at det er vanskelig å trekke klare konklusjoner ut av praksisen rundt vurderingen av foretakets økonomi i straffeutmålingen. Et mer generelt søk i Lovdata og gjennomgang av straffeutmålingsbehandlinger innen foretaksstraff²³² viser 10 saker i Høyesterett og 32 i lagmannsrettene. Av disse er det kun tre saker i Høyesterett og 14 i lagmannsrettene hvor det i dommen tallfestes økonomiske momenter som bakgrunn for utmålingen av bøtene, og ofte bare delvis. Flere steder konstateres kun en eller noen av momentene resultat, omsetning, egenkapital og produksjonsomfang, og tidvis konstateres den økonomiske situasjonen uten at det trekkes linjer til dennes betydning for den konkrete utmålingen. I de resterende dommer, syv i Høyesterett og 18 i lagmannsrettene er det ingen konkret vurdering av foretakets økonomi. Dette er altså tilfellet i et flertall av avgjørelsene. Flere dommer inneholder ikke engang informasjon om foretaket har "god" eller "svak" økonomi, og formuleringer som "totalvurdering" og "kan passende settes til" er gjengangere.

Manglende vurdering av foretakets økonomi betyr ikke nødvendigvis at retten ikke har vurdert det overhode, eller at det har vært uten betydning. Men når det ikke er mulig å få øye på foretakets økonomi som utmålingsmoment, svekkes inntrykket av hensynene som ligger bak bokstav f, nemlig at reaksjonen skal være følbare for foretaket av preventive hensyn. Om boten som utmåles i en rettssak ikke belyses gjennom så mye som en konstatering av foretakets omsetning, resultat og egenkapital, er det umulig å si om boten for det aktuelle foretak oppleves som høy eller lav, selv om botens konkrete størrelse i kroner og øre fremgår. Om foretakets økonomi gjennomgås eller ikke, synes også svært vilkårlig da det ikke er noen tegn til at retten er nøyere med å få frem denne informasjonen ved overtredelse av bestemmelser som "beskytter viktige samfunnsinteresser."²³³ Det synes heller ikke som om noen typer overtredelser, som for eksempel miljøkriminalitet, utløser en mer eller mindre utfyllende vurdering av foretakets økonomi ved utmålingen av bøter.

---

²³² Gjennomgått er kun saker behandlet etter straffeloven § 48 a og b, og kun der foretaket ble dømt og retten tok stilling til utmålingen av bøter. For oversikt over avgjørelsene, og kort omtale av disse, se vedlegg.

4.2.6 Bokstav g, andre reaksjoner

Dersom andre reaksjoner er ilagt foretaket, kan dette også ha betydning for straffutmålingen. Dette kan være straffreaksjoner mot enkeltpersoner i foretaket, inndragning eller andre administrative reaksjoner.²³⁴ Ved utmålingen av straffen må det sees hen til den samlede reaksjonen foretaket må bære. Dette kan illustreres blant annet med Rt. 2004 s. 1449,²³⁵ der retten legger til grunn at både personstraffen og inndragningen i saken virker formildende ved utmålingen av boten, selv om det ikke var nok til å frita foretaket fra straff.

At det kan virke straffenedsettende at overtredelsen har ledet til andre negative reaksjoner for foretaket, også de som ikke er ilagt av domstol eller annen myndighet, fremgår av Rt. 2008 s. 996, der retten utmåler boten til fem millioner kroner, mot påståtte ti millioner kroner, med henvisning til blant annet "et visst hensyn til de øvrige negative konsekvenser som saken har fått for selskapet"²³⁶ De nevnte negative konsekvenser er i dette tilfellet utbetalt erstatning og store kostnader til intern opprydning.

4.3 Andre momenter for straffutmåling

Etter § 48 b, som lister opp bokstav a til g som momenter det "særlig" skal tas hensyn til, åpnes det som nevnt for at retten kan ta hensyn også til andre momenter enn de som fremgår av denne bestemmelsen. Visse momenter av betydning for foretaksstraff for miljøkriminalitet er interessant å kort se nærmere på.

4.3.1 Oppdagelsesrisiko

Om det i straffutmålingen skal tillegges vekt at en overtredelse har stor eller liten risiko

---

²³³ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 32.

²³⁴ Om forholdet mellom inndragning og bøtestraff, se delkapittel 3.3.1.

²³⁵ På bakgrunn av en rekke lovovertridelser av betydelig omfang, begått over lang tid, ved næringsvirksomhet i fiskeindustrien, idømte Høyesteretts flertall en daglig leder rettighetstap og fengsel i seks måneder. Tre ansatte ble idømt bøter, og bedriften måtte tåle inndragning og ble også ble idømt foretaksstraff.

²³⁶ Rt. 2008 s. 996 (avsnitt 46).

for oppdagelse, har til en viss grad blitt drøftet i teori og praksis innen foretaksstraffen for miljøkriminalitet. I mange saker vil det være uproblematisk å oppdage så vel overtredelsen som det ansvarlige foretak, men langt fra alltid. For eksempel kan foretak som driver etter utslippstillatelse redusere produksjonen, og dermed utslippet, ved varslede inspeksjoner, noe som gir redusert risiko for oppdagelse. Lavere risiko for oppdagelse kan også planlegges gjennom tekniske innretninger²³⁷ eller ved å dumpe avfall på steder der det er vanskelig å spore gjerningspersonen.²³⁸

Forskjellige typer overtredelse vil være gjenstand for forskjellige grader av vansker rundt avdekking av forholdet, men der oppklaringsprosenten er lav kan det tale for en skjerpet straff. Argumentet mot dette er at det kan virke vilkårlig og urimelig for tiltalte. Dersom et foretak ulovlig dumper miljøskadelig avfall, vil det kunne oppfattes som en urett at foretaket skal straffes særlig hardt fordi den typen lovbrudd ofte ikke oppklares. Straffeskjerpelsen foretaket blir subjekt for vil da i stor grad være resultatet av andres handlinger ved at summen av lovovertredselsene kombinert med lav oppklaring vil skjerpe straffen for den enkelte handling, som isolert sett ikke er mer eller mindre straffverdig enn de konkrete omstendighetene skulle tilsi.

Likevel er det sterke allmennpreventive hensyn som tilsier en straffeskjerpelse for de overtredelser som sjeldnere oppdages og oppklares. Støtte for et slikt syn finnes blant annet i forarbeidene til straffeloven kapittel 3a, der det står at det ikke må fremstå som lønnsomt å overtre loven, risikoen for å bli oppdaget tatt i betraktning.²³⁹ Liknende uttalelser finnes også i rettspraksis, blant annet i Rt. 2004 s. 1645²⁴⁰ om forurensning, som riktignok gjaldt straff av fysisk person, men der liten oppdagelsesrisiko trekkes frem som skjerpene av allmennpreventive hensyn,²⁴¹ en uttalelse som også får støtte i Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 47). Høyesterett har også i flere dommer om faunakriminalitet, som Rt. 1996 s. 353 og Rt. 1990 s. 156, fremhevet at det kan virke straffeskjerpene om de kriminelle handlinger generelt er vanskelig å avdekke.

Konklusjonen må bli at lav oppdagelsesrisiko tilsier en skjerpet straff, som et

---

²³⁷ For eksempel utslipp gjennom et skjult nødrør, som i Rt. 2004 s. 1645.

²³⁸ For eksempel dumping av spesialavfall i kloakken, som i LA-2005-92191.

²³⁹ Ot.prp. nr. 27 (1990-91) s. 32.

²⁴⁰ Saken gjaldt utmåling av straff for brudd på forurensningsloven i forbindelse med håndtering av saltslagg med påfølgende forurensning på land og i sjøen.

²⁴¹ 2004 s. 1645 (avsnitt 39).

supplerende straffutmålingsmoment, alternativt innfortolket i § 48 b bokstav a. Bøtene må være så høye at den klart overstige den potensielle vinningen, og samtidig tar høyde for uopklarte tilfeller der foretak unnslipper straff fordi tilfellet går upåaktet hen. De tilfeller som oppklares må dermed belegges med høy straff slik at straffen rammer hardt de ganger overtredelser avdekkes.

4.3.2 Hensyn til foretaket og berørte tredjeparter

At foretaksstraff kan sette arbeidsplasser i fare er et moment som hevdes å tale mot et høyt bøtenivå. Slettan fremhever dette,²⁴² og Asbjørnsen fremmer også standpunktet,²⁴³ og mener et slikt moment kan innfortolkes i § 48 b bokstav f. Argumentet er prinsipielt interessant, men de lege lata finnes det ingen støtte for et slikt syn i gjeldende lovtekst, forarbeider eller rettspraksis. I teorien finnes det motsatte syn, representert blant annet av Rieber-Mohn, som skriver at bøtenivået i forurensningssaker må ligge høyt, og at hensyn til bedriften og lokalsamfunnet ikke må virke diskulperende.²⁴⁴ I rettspraksis uttrykkes det motsatte av Slettans og Asbjørnsens syn de få ganger argumentet har blitt drøftet. I Rt. 2004 s. 1645 heter det "Et ønske om å tjene mest mulig og om å bevare arbeidsplasser kan friste mindre ansvarlige aktører til å nedprioritere miljøtiltak (...) Allmennpreventive hensyn tilsier derfor etter mitt syn at det i vår sak idømmes en følbare reaksjon."²⁴⁵ Denne uttalelse støttes også i Rt. 2007 s. 1684.²⁴⁶

De lege lata må det være klart at mulig tap av arbeidsplasser ikke kan lede til nedsettelse av straffen, og dette må særlig gjelde i tilfeller der skadevirkningene er store. Selv om synet til Slettan og Asbjørnsen ikke har fått gjennomslag i rettspraksis, har det fått gjennomslag i forslaget til ny straffelov, der det i forarbeidene heter at risiko for tap av arbeidsplasser kan være et relevant moment ved fastsettelsen av botens størrelse.²⁴⁷ Dette må presumptivt være en formildende omstendighet ved mindre grove overtredelser, sett i lys av at det i samme forarbeider fremgår at det skal legges vekt på

---

²⁴² Slettan s. 540.

²⁴³ Asbjørnsen s. 105.

²⁴⁴ Rieber-Mohn 1988, s. 353.

²⁴⁵ Rt. 2004 s. 1645 (avsnitt 39).

²⁴⁶ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 47).

²⁴⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 433.

foretakets økonomi, men at dette vil ha begrenset vekt ved grove overtredelser. De lege ferenda kan det anføres at det vil være uheldig om konsekvenser for tredjepart (ansatte og eventuelt lokalsamfunn) skal virke diskulperende, ettersom dette kan hemme den preventive effekten av straffen. Når justeringer er gjort for at dette momentet skal sees vekk fra ved grove overtredelser, er det dog mindre risiko for at for milde dommer vil bli avsagt. Avgjørende vil da være hva retten anser for "grovt". I miljøsammenheng vil det være svært uheldig om domstolene for eksempel legger til grunn at det må foreligge skade på liv og helse for at overtredelsen skal være grov nok til å utmåle en høy straff tross fare for tapte arbeidsplasser. De lege lata kan en stille spørsmål ved om overnevnte formuleringer i forarbeidene ikke endrer gjeldende rett, ettersom ny utforming av paragrafen presenteres som språklige endringer, og bokstav f i tillegg har samme ordlyd.

4.3.3 Gjentakelse

Gjentakelse kan være et moment til vurdering av straffutmålingen, selv om det ikke fremgår av momentene i § 48 b. Det kan innfortolkes både i bokstav a, på den måten at en straffeskjerpelse ved gjentakelse vil virke individpreventivt, og bokstav b, ved at gjentatte overtredelser vil fremstå som grovere enn en enkeltstående overtredelse.

Individpreventive hensyn kommer ikke så ofte frem i rettspraksis når prevensjon drøftes, men ved gjentatte overtredelser kan det være påkrevet å ilegge en streng reaksjon for å motvirke nye overtredelser. Gjentakelse som straffeskjerpene moment ved illeggelse av foretaksstraff for miljøkriminalitet ble blant annet trukket frem i Rt. 1989 s. 733, om foretaksstraff for en kommune som overtrådte forurensningsloven. Kommunen var ikke tidligere dømt for liknende forhold, men det legges til grunn at de satte seg ut over regelverket, til tross for klager og pågang fra Statens forurensningstilsyn, at mangler påvist av forurensningstilsynet i 1980 ikke ble rettet, og at en nabo som til slutt klaget til forurensningstilsynet først flere ganger forgjeves hadde klaget til kommunen. Høyesterett legger også til grunn at bruddene på regelverket førte til utslipp som ikke bare var sjenerende for naboene, men også representerte en helserisiko. Det er med andre ord snakk om en alvorlig sak, og ved utmåling av boten

sier Høyesterett at den finner det nødvendig at boten i slike tilfeller settes så høyt at forurensere ikke av økonomiske eller andre grunner velger å sette seg ut over regelverket. Det iherdige forsettet og det stadige og gjentakende ved overtredelsen taler altså for en høyere utmåling av bøtestraffen.

Rieber-Mohn, med støtte fra Matningsdal & Schneider, hevder at gjentakelse som moment ved foretaksstraff ikke bør tolkes i snever forstand, og tar til orde for at man må se om foretaket har begått andre overtredelser som kan danne et mønster, selv i sporadisk forstand. Rieber-Mohn skriver at det "Ved overtredelse av forurensningsloven kan det således være grunn til å legge vekt på om bedriften tidligere er straffet for overtredelse av arbeidsmiljøloven."²⁴⁸ Et slikt syn er interessant da det går til kjernen av om foretaket har kontroll, og driver innenfor samtlige lover og regler virksomheten er bundet av. En tilfeldig og lemfeldig omgang med regler taler for at risikoen for overtredelser er større også i fremtiden. Særlig kan et utvidet allmennpreventivt hensyn tale for en hard reaksjon i slike tilfeller, selv om det kan fremstå som urettferdig for det rammede foretak å trekke vide linjer mellom forskjellige typer overtredelser.

En så vid forståelse av gjentakelse som moment for straffutmålingen som Rieber-Mohn legger til grunn er dog ikke drøftet i forarbeider eller rettspraksis rundt foretaksstraff. I alle tilfeller bør et slikt syn justeres i takt med foretakets størrelse og dens virksomhets omfang, da dette vil ha betydning for antallet overtredelser totalt, selv om et slikt tall kan være lavt sammenliknet med den totale aktiviteten.

4.3.4 Konkurransperspektivet

At det burde rettes et henblikk på konkurranseforhold og markedsrett som momenter ved vurderingen av straffens størrelse, har til en viss grad vært fremme i teori og rettspraksis. Som moment kan det muligens utledes fra § 48 b bokstav d eller e, og kan også få betydning ved utmåling av den totale reaksjonen, herunder inndragning. Ettersom miljøkriminalitet utøvet av foretak gjerne skjer i næringsforhold, er det nyttig kort å behandle dette spørsmålet.

Slettan argumenterer for at overtredelser som berører, eller er motivert av,

---

²⁴⁸ Rieber-Mohn 1988 s. 352.

konkurransen i et marked bør få betydning for foretaksstraffen.²⁴⁹ Foretaksstraff skal gripe inn i foretakets økonomi, og både straffe overtredelsen og nullstille vinning. Men i tillegg til den direkte vinningen kan også overtredelser over tid gi en styrket markedsstilling, som igjen kan gi indirekte vinning ved at foretaket utkonkurrerer andre aktører med kostnader påført av at de opptrer lovlig. I miljøkriminalitetssaker kan en da se for seg at det skjer skade både på miljøet, hvis et foretak for eksempel for spare penger unnlater å installere renseanlegg, men også at de skader aktørene i bransjen ved at deres konkurrenter enten må drive lovlig med høyere kostnader, eller følger det dårlige eksempel ved å kutte i miljøtiltak for å drive konkurransedyktig.

At slike hensyn kan få betydning for straffen fremgår i Rt. 2007 s. 1684, der det uttales at det i bransjer som håndterer miljøfarlige stoffer vil kunne leveres lavere anbud og generere større fortjeneste dersom miljøtiltak nedprioriteres, og at dette har betydning for straffen selv om det ikke kan påvises oppnådd vinning som følge av et konkret utslipp.²⁵⁰

Med andre ord er det ikke nødvendig å påvise enkelttilfeller av realisert profitt knyttet til selve den kriminelle handlingen. Det er tilstrekkelig å vise at det ved en overtredelse kan ligge en gevinst for foretaket i form av bedre konkurranseevne. At dette etableres som et straffeskjerpene moment i forurensningssaker er presumptivt viktig for allmennprevensjonen.

4.4 Nærmere om straffutmålingsmomentene i ny § 28 kontra gjeldende § 48 b

Ny straffelov innebærer noen endringer av betydning innen straffutmålingen ved foretaksstraff for miljøkriminalitet. Om skyldvurderingen og ny bokstav h, se delkapittel 2.4.3 og 2.7.8.1.

Merknadene til bokstav f, som har uendret språklig innhold, synliggjør to nye momenter som er naturlige å behandle i denne oppgaven. Det heter i forarbeidene at "Foretakets økonomi vil normalt ha større betydning for utmålingen av bøter enn for vurderingen av om foretaksstraff overhodet skal ilegges, men vil likevel ha begrenset

---

²⁴⁹ Slettan s. 539.

²⁵⁰ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 48).

betydning dersom det først er en grov forbrytelse."²⁵¹ Det går altså en grense for hvor langt foretakets økonomi er et viktig moment, og ved grove overtredelser skal betydningen være liten. En naturlig tolkning er at mindre grove overtredelser skal resultere i en straff som "passer" foretakets økonomi, enten det da gjelder en liten bot for små og økonomisk skjøre foretak, eller en stor bot for økonomisk robuste foretak. Ved grove forbrytelser bør altså retten legge mindre vekt på foretakets økonomi slik at straffen utmåles høyt også for foretak med svak økonomi. Dog introduseres to nye momenter som ikke eksisterer i tidligere forarbeider, nemlig at overtredelsens grovhet kan tilside sette betydningen av foretakets økonomi, og at tap av arbeidsplasser er et relevant vurderingsmoment. Det første momentet synes å være en gjengivelse av eksisterende rettspraksis, mens det andre momentet er en gjengivelse av momenter som har vært fremmet i teorien, men ikke i rettspraksis.

Av betydning for straffutmåling kan det ellers nevnes at forarbeidene påpeker at momentene i § 28 supplerer alminnelige prinsipper for straffutmåling, og at reglene om tilståelsesrabatt²⁵² også gjelder ved foretaksstraff.²⁵³ En tilståelse må fremføres fra foretakets ledelse, og må innholde en erkjennelse om at det foreligger et lovbrudd fra noen som har handlet på vegne av foretaket, og at dette kunne ha blitt forebygget ved tiltak nevnt i § 28 bokstav c.

4.5 Kritikk av gjeldende rett

4.5.1 I hvor stor grad skal straffens indirekte virkning tillegges vekt? Særlig om tap av arbeidsplasser som følge av bøter eller rettighetstap for miljøkriminalitet.

Det er på det rene at foretaksstraff kan ha store virkninger for foretaket, og dermed indirekte for samfunnet rundt, kunder, ansatte og liknende. Dette er en konsekvens en ikke kan komme utenom i de tilfeller der retten finner det nødvendig å ilegge en følbare reaksjon, være det seg inngripende bøter eller rettighetstap. Men skal retten ta dette i betraktning ved vurderingen av om straff skal ilegges og/eller ved utmålingen av

---

²⁵¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 433.

²⁵² I utkastets § 77.

straffen? Synspunktet er særlig interessant å drøfte i denne avhandlingen ettersom foretaksstraff for miljøkriminalitet ofte handler om motstriden mellom næringsinteresser og miljøinteresser. Videre er momentet trukket frem som hensyn i ny straffelov, som omtalt i delkapittel 4.3.2.

Slettan mener at det at bøteansvar for selskapet vil kunne sette arbeidsplasser i fare, er et argument mot selve foretaksstraffinstituttet, uten at det klart fremkommer om han mener dette bør tillegges vekt eller ikke.²⁵⁴ Matningsdal & Schneider uttaler seg mot reaksjonen rettighetstap ved å hevde at bruken i seg selv "kan være så konsekvensfullt at spørsmålet bør vurderes i en større sammenheng enn det en straffesak gir adgang til."²⁵⁵ Asbjørnsen stiller spørsmålet om det i § 48 b, bokstav f kan innfortolkes et vilkår om å vurdere konsekvensene av straff for foretakets markedsandeler, tapte arbeidsplasser og ringvirkninger for lokalsamfunnet.²⁵⁶ Asbjørnsen hevder å utlede av § 48 b litera f at momentet tilsier at straffen må vurderes konkret, og at det ikke skal innebære for store konsekvenser, og begrunner dette med at det ikke er lovgivers intensjon å "bidra til å rasere viktige og samfunnsnyttige arbeidsplasser" på grunn av straffen.

Asbjørnsen sier riktignok at dette må vektes mot den preventive effekten. Likevel synes argumentene å ha meget svak hjemmel, også der det spekuleres i hva som måtte være lovgivers intensjon på området. Det må være på det rene at lovgivers intensjon er å beskytte samfunnet fra uønskede handlinger som foretaket er ansvarlig for, og da er det ikke vanskelig å se for seg at det kan ligge godt skjønn i å sette visse interesser over en kortsiktig vurdering av arbeidsplasser, eller liknende.

Argumentasjonen til Asbjørnsen er skummelt å forfølge, på mange måter. For eksempel kan skadefølgen av en straffbar handling et foretak er ansvarlig for strekke seg lenger i tid enn selve foretaket, og lenger i distanse slik at det berører langt flere enn dem som direkte eller indirekte er avhengige av foretakets virksomhet der det er plassert i tid og rom. Forøvrig kan en tilpassing til foretakets konsekvenser av boten gjøre at det eksisterer forskjellig behandling av foretak som i større eller mindre grad er utsatt for

---

²⁵³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 434.

²⁵⁴ Slettan s. 540.

²⁵⁵ Matningsdal & Schneider s. 86.

²⁵⁶ Asbjørnsen s. 105.

konkurransen. Et foretak som driver konkurranseutsatt virksomhet bør ikke på grunn av små profittmarginer kunne slippe med lavere straff med argumenter om at foretakets produksjon og/eller eksistens vil avhenge av at retten går varsomt frem ved straffutmålingen. Dette kan bidra til nettopp det en vil unngå: at straffen pensles inn i budsjettet for løpende driftskostnader.

Det finnes intet rettslig grunnlag for konklusjonen om at det påhviler retten et ansvar for å vurdere konsekvensene av straffen for foretaket, utover det som vil være tilfelle i en hvilken som helst annen sak, straffe- eller sivilrettslig, der det vil være naturlig å skjule til en parts konsekvens av sakens utfall. Da er det nærliggende å gripe fatt i hovedmomentene, nemlig de som ramses opp i § 48 b litera a til g, og således sette prevensjonen høyere enn andre forhold en måtte komme på. Det motsatte kan i verste fall lede til regnestykker der retten må måle "samfunnsinteressen" som ligger i et foretaks produkt og virksomhet opp mot de samfunnsverdier loven mer eksplisitt beskytter. Skal man måle for eksempel hvor viktig samfunnets tilgang på produktet som fremstilles er, eller om de ansatte i foretaket vil ha lett eller vanskelig for å finne nytt arbeid? Det er ikke sikkert hverken de negativt berørte eller retten selv vil sette pris på det.

Asbjørnsens konklusjon, om den skulle bli gjeldende rett, kan også svekke den preventive effekten foretaksstraffinstituttet søker å oppnå. Tapte arbeidsplasser er et tap sett med samfunnets øyne (det er jo ikke en individuell rettighet), men det er òg en rettstilstand der miljøskadelig virksomhet blir møtt med milde reaksjoner. Gjentakelsesfaren er den konkrete risiko i en enkeltsak der reaksjonen er mild, men et slikt "samfunnsargument" for milde straffer og/eller manglende idømmelse av rettighetstap vil kunne svekke den preventive effekten av straffen, og således utløse flere lovbrudd enn en ellers kan se for seg. Særlig i miljøkriminalitetssaker kan en spørre seg om tap av arbeidsplasser, nær sagt uansett omfang, er mer skadelig og uopprettelig enn alvorlig forurensning, utrydding av dyrearter eller rasering av uvurderlige kulturminner.

4.5.2 Er straffutmåling innen foretaksstraff for miljøkriminalitet for mild?

Som omtalt i delkapittel 4.1 har straffene for både miljøkriminalitet og foretaksstraff økt betraktelig de siste 20 årene. Dette tok blant annet Rieber-Mohn til orde for da han i 1989 skrev at man lett kan tenke seg bøtestraff i mange-millioners-klassen i foretaksstraff for miljøkriminalitet, og at allmennpreventive hensyn tilsier at så store, eller større, bøter er det eneste riktige. Videre mener han at "Virksomhetens økonomiske situasjon, derunder hensynet til de arbeidsplasser som er knyttet til denne, bør - i de alvorligste sakene - bare i mindre grad virke begrensende.", og hevder at rettsapparatet har visse tradisjonsbestemte «psykologiske sperrer» mot bøtestraff i størrelsesorden antydnet.²⁵⁷

Nå har straffenivået innen miljøkriminaliteten blitt skjerpet betydelig siden denne artikkelen ble forfattet, men likevel er det interessant å stille spørsmålet ved om de omtalte "psykologiske sperrer" eksisterer fremdeles? Utviklingen i straffutmålingen de siste tiår taler for at nevnte sperrer kanskje er i ferd med å forsvinne, eller i det minste har blitt minsket. Om vi i dag er ved enden av den betydelige straffeskjerpelsen, eller om straffenivået vil fortsette å øke, er vanskelig å si. Men miljøkriminalitet som strafferettslig område synes i alle tilfelle som et felt der en bør utvise en viss fleksibilitet hva angår utviklingen av straffen. Til dette spørsmålet hører to underspørsmål til, nemlig om ny viten om miljøskader driver straffene opp, og/eller om samfunnet og påtalemyndighet/domstol setter en høyere verdi på samfunnsgodet miljøet utgjør.

Om den førstnevnte problematikken omtaler Næss forurensningsproblemer som situasjonsbestemte som kan forandre seg over tid, noe som tilsier at en må ta hensyn til rettsområdets dynamiske karakter ved fortolkning og praktisering av forurensningslovens bestemmelser.²⁵⁸ Når det kommer ny kunnskap om skadevirkninger og miljøbelastninger, må dette gi raske omstillinger og straffeskjerpelser, noe som vanskeliggjør bestemmelsen av nivåer for straffutmålingen, og kan gi prejudikater og presedenser mindre vekt. For miljøkriminaliteten vil nok dette være mest aktuelt for forurensningskriminalitet og faunakriminalitet, da ny kunnskap om skadevirkninger vil

---

²⁵⁷ Rieber-Mohn 1989, s. 16.

²⁵⁸ Næss s. 18.

kunne påvirke straffenivået. For kulturminnekriminalitet er skade lettere å påvise presist, da rasing av et kulturminne gjerne vil skje brått heller enn over flere år eller tiår.

Forøvrig kan det bemerkes at alle rettsområder for så vidt er dynamiske i den forstand at samfunnet over tid kan sette forskjellig verdi på godene en straffetrussel skal beskytte. Men i tillegg til at miljøet på subjektivt grunnlag synes å ha blitt opprioritert i så måte, er det viktig at ny og objektiv kunnskap om skade og konsekvens reflekteres også i straffeutmålingens utvikling. En annen side ved saken er om det kommer til ny kunnskap om omfanget av miljøkriminaliteten, noe som også kan bidra til å påvirke samfunnets verdisetting av miljøet og strengheten av vernet det bør nyte. Hvis det for eksempel rases langt flere kulturminner i dag enn for 20 år siden, vil det av preventive årsaker være nødvendig å reagere hardere enn dersom antallet saker er synkende. Likeledes vil kunnskaper som for eksempel påviser at skader som for 20 år siden virket ufarlige nå viser seg meget alvorlige tale, for at en må slike skader til livs ved hjelp av hardere reaksjoner enn det som tidligere ble funnet passende.²⁵⁹

Fremtiden er uviss, men i den nære fremtiden som skisseres opp i ny straffelov, er det ikke tatt til orde for noen straffeskjerpelser innen miljøkriminaliteten, hverken for foretak eller individer. Generalklausulen for miljøkriminalitet, i ny straffelov plassert som § 240, får riktignok en høyere strafferamme, men i forarbeidene heter det likevel at "Hevingen av strafferammen er ikke ment å endre straffenivået".²⁶⁰ Nå er det naturligvis ikke noe mål i seg selv å heve straffen generelt for alle overtredelser av miljølovgivningen, og for alle foretak som overtrer denne. Rent praktisk bør den "totale preventive effekt" etableres i en balansegang der straffen er stor nok til at det vil være svært ulønnsomt å drive på en måte som skader, eller truer med å skade, miljøet, og at dette reflekteres i et straffenivå som etablerer en norm for hvor streng aktsomhet som kan forventes hos foretaket. Denne aktsomhetsnormen må igjen reflektere samfunnets verdi på godene som straffetrusselen beskytter, slik at foretaket selv bærer ansvaret for sine farlige egenskaper. Det krever da at bestemmelsene og rettspraksis tydelig synliggjør hvor grensene går mellom akseptabel og uakseptabel risiko, enten det gjelder

---

²⁵⁹ Om usynlige og langsiktige miljøskader, se for eksempel Bugge henholdsvis s. 30-31 og 43-44.

²⁶⁰ Ot. prp. nr. 22 (2008-2009) "Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)", s. 218. (Heretter omtalt som " Ot. prp. nr. 22 (2008-2009)")

tekniske utbedringer, opplæring av personalet, eller liknende. På den andre siden må ikke straffens styrke være så stor at lovlig og ønsket atferd ikke blir utøvet fordi straffetrusselen sammenholdt med risikoen for lovovertrødelse kan gi uakseptable forhold. Dette er dog en vanskelig vurdering å gjøre generelt fra lovgivers hold, og straffen bør ligge på et nivå som gjør at den potensielle overtredere av loven må gjøre grundig arbeid for å forsikre seg om at virksomheten som planlegges holder seg innenfor et forsvarlig risikonivå. Men det er naturligvis ikke noe poeng å straffe alle miljøkriminelle handlinger så hardt at ethvert foretak går under det øyeblikket de mottar bøtestraffen for enhver straffbar handling.

Spørsmålet blir da hvordan dagens straffenivå harmoniserer med prinsippene nevnt over. Som vist i delkapittel 4.2.5 er spørsmålet nærmest umulig å besvare, rett og slett fordi foretaks økonomi drøftes i så liten grad i rettspraksis rundt straffeutmålingen. Ikke rent sjelden nevnes ikke foretakets økonomiske situasjon, eller det vises til at foretaket har generelt god eller dårlig økonomi. Dette gir et dårlig innblikk i om rettspraksis har gitt foretak inngripende og følbare reaksjoner ved miljøovertrødelse²⁶¹ ettersom det er umulig å si om straffen for foretaket selv fremstår som følbart og inngripende. Det vil naturligvis være ressurskrevende for domstolene å måtte gå dypt inni et foretaks økonomiske situasjon ved straffeutmålingen, men dersom vi ønsker en forutsigbar og presis straffeutmålingspraksis i tråd med foretaksstraffinstituttets prinsipper, slik nedfelt i § 48 b bokstav f, må dette ansees som en nødvendighet. Et regnestykke der retten tar utgangspunkt i foretakets omsetning, overskudd og egenkapital, for så å ilegge en bot som utgjør en eller annen andel som speiler overtrødelsens straffverdighet er således ønskelig, og en mye mer gjennomsløkt praksis en dagens vage formuleringer om at boten "passende kan settes til" et beløp "etter en helhetsvurdering".

Straffen for miljøkriminalitet også bør inneholde et prinsipp om renovasjon, og innen området foretaksstraff vil renovasjonen naturlig nok ikke være fengsel, men å på annen måte fjerne lovbrøteren fra fremtidige lovbrudd. Det er her en kan se for seg rettighetstap som løsning, tross straffens inngripende natur.

---

²⁶¹ Dette gjelder riktignok for foretaksstraffen generelt.

5 Særlig om grunnlovens § 110 b som tolkningsmoment

Blant særegenhetene ved miljøkriminalitet tilhører miljøets grunnlovsværn. Grunnloven § 110 b har i så liten grad blitt drøftet hva angår betydningen for foretaksstraffinstituttet at det er umulig å si noe om gjeldende rett på dette området. Bestemmelsen *burde* derimot ha stor betydning, noe som er grunnlaget for drøftelsene i dette kapittelet.²⁶²

5.1 § 110 - Bakgrunn og anvendelse

Grunnloven § 110 b ble vedtatt omtrent ett år etter vedtakelsen av foretaksstraffbestemmelsene i straffeloven § 48 a b. Følgelig sier forarbeidene til sistnevnte ingenting om forholdet til § 110 b. Grunnlovsbestemmelsen er heller ikke drøftet i særlig grad i teori og praksis, og minimalt hva angår dens betydning i strafferetten overhode. Bestemmelsen er heller ikke henviset til i forarbeidene til generalklausulen om miljøkriminalitet²⁶³ eller i forarbeidene til ny straffelov. Dette trenger dog ikke å være et uttrykk for at § 110 b ikke har betydning, da det kan være snakk om rene overseelser. Som Fauchald skriver i sin grundige artikkel om § 110 b, så virker det tilfeldig om § 110 b er trukket inn ved utforming av nye lover.²⁶⁴ Sparsomlig kildemateriale til tross: En kortfattet behandling av hvilke betydning grunnlovsbestemmelsen kan ha for foretaksstraff for miljøkriminalitet er likevel interessant, da miljøets grunnlovsværn er et av momentene som tilsier at miljøet står i en særlig stilling hva foretaksstraff angår.

§ 110 b er ikke en rettighetsbestemmelse, slik som grunnloven §§ 96, 97, 100 og 105. Den er forutsatt å ha begrenset virkning som selvstendig rettsgrunnlag, selv om den ikke har en utforming som likner rene politiske erklæringer, slik §§ 110, 110 a og 110 c gjør, ved at den er gitt en annen ordlyd: "Enhver har rett" i motsetning til "Det paaligger Statens Myndigheder".²⁶⁵ Det at flere tidligere forslag til en grunnlovsbestemmelse til vern av miljøet ble forkastet av Stortinget, enten fordi forslag

---

²⁶²For mer generelt om grunnloven § 110 b, se for eksempel Fauchald, Backer 2002 s. 53-57, og Bugge 2009 s. 79-84.

²⁶³Ot.prp. nr. 22 (2008-2009).

²⁶⁴Fauchald s. 16.

var for vage og kun fremsto som politiske erklæringer eller fordi forslag gikk for langt i å gi konkrete rettigheter, støtter også synet om at den vedtatte bestemmelsen ligger et sted midt i mellom de virkningsløse og de direkte rettighetsgivende grunnlovsbestemmelser.

Den rettslige betydningen av bestemmelsen oppsummeres i fire hovedpunkter, deriblant at paragrafen skal være "et viktig moment ved tolkning av det regelverk som Stortinget selv har vedtatt eller gitt hjemmel for."²⁶⁶ Videre verner den tre interesser²⁶⁷:

- Enkeltindivider eller grupper av individer skal vernes mot en sterkt forringet miljøtilstand, enten ved helseskadelige forhold, eller i form av forringelse av naturressursene slik at livsgrunnlag ødelegges eller svekkes i betydelig grad.
- Fremtidige generasjoner skal sikres opprettholdelsen av en tilfredsstillende miljøkvalitet.
- Den skal verne elementer i miljøet som har eller vil ha liten eller ingen betydning for interessene til enkeltindivider eller grupper i samfunnet, jf. referansen til "Naturens mangfold".

I tillegg til at enkeltindivider, både nålevende og fremtidige, skal vernes mot en sterkt forringet miljøtilstand, fastslår bestemmelsen altså at miljøet har et selvstendig vern. Dette taler altså for at "skade" som moment i en straffesak sees i et videre perspektiv enn kun det som berører menneskene som sådan, og at et forhold kan regnes som grovt også om det ikke truer liv og helse.

Om de konkrete virkningene konkluderer Fauchald med at § 110 b vil være et relevant og tungtveiende argument ved tolkningen av lovgrunnlag for faktiske handlinger som kan ha betydelige konsekvenser for miljøkvaliteten.²⁶⁸ Han mener også at bestemmelsen kan være grunnlag for snever eller innskrenkende tolkning av lovgrunnlaget der det gir hjemmel for handlinger som har negative miljøkonsekvenser. Motsatt anfører Fauchald at bestemmelsen er et argument i favør av en vid og i noen tilfeller utvidende og analogisk tolkning av rettsgrunnlag som gir hjemmel for handlinger

---

²⁶⁵ Fauchald s. 4.

²⁶⁶ Innst. S. nr. 163 (1991-92) "Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen angående forslag fra Einar Førde og Liv Aasen til ny § 110 b, § 103, § 94 eller § 112 i Grunnloven. (Vern av miljøet.)", s. 6. (Heretter omtalt som "Innst. S. nr. 163 (1991-92)")

²⁶⁷ Slik skissert i Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 6.

²⁶⁸ Fauchald s. 63.

til vern av miljøet.

Selv om Fauchald her skriver om forvaltningstiltak, er tilnærmingen interessant også i et strafferettslig perspektiv. Backer skriver at grunnlovsvernet for miljøet også vil få betydning for anvendelsen av legalitetsprinsippet, på den måten at det ikke kan oppstilles noe strengt hjemmelskrav for tiltak som skal ivareta miljøverdier, da en formålsoverordnet rettsanvendelse er nødvendig i miljøretten.²⁶⁹ Legalitetsprinsippet tilsier likevel at grunnlovsbestemmelsen neppe kan få noen avgjørende vekt ved vurderingen av om foretaksstraffinstituttets grunnvilkår for ileggelse av straff er oppfylt.

Spørsmålet er om domstolen i de tilfeller da grunnvilkårene for straff i § 48 a er oppfylt, bør vektlegge § 110 b i vurderingen av om straff er hensiktsmessig, og ved utmålingen av straffen.

5.2 Rettspraksis rundt grunnloven § 110 b

Søk i Lovdata viser at grunnlovens § 110 b er nevnt i en håndfull dommer. I Høyesterett har det falt syv avgjørelser som nevner § 110 b, alle innen områdene forvaltning og/eller erstatning, men ingen innenfor straff. Likevel er det to av dommene som er verdt å nevne. I Rt. 1993 s. 321²⁷⁰ uttaler Høyesterett at § 110 b sitt uttrykk for betydningen av et godt natur- og livsmiljø "neppe er uten betydning" ved avgjørelsen av om det forelå erstatningsplikt etter en rådighetsinskrenkelse som følge av fredning av landskapsområde.²⁷¹ Den andre dommen av interesse er Rt. 1993 s. 528²⁷², om nektelsen av utslippstillatelse for et pukkverk, der Høyesterett finner at forurensningsloven kan tolkes utvidende i lys av § 110 b, noe som i praksis er et eksempel støttet av Stortingets innstilling.

I lagmannsrettene finner vi fire avgjørelser som nevner § 110 b, alle innenfor sivile saker. I tingrettene fremgår det tre avgjørelser der § 110 b nevnes, to sivile saker

---

²⁶⁹ Backer 1993 s. 460.

²⁷⁰ Saken gjald fredning av landskapsområde i Hemsedal, der det ikke ble tilkjent erstatning for rådighetsinnskrenkninger som følge av fredningen. Grunnloven § 110 b ble trukket inn som tolkningsmoment.

²⁷¹ Rt. 1993 s. 321 (s. 326).

²⁷² Et pukkverk ble nektet utslippstillatelse da virksomheten ville medføre trafikkstøy i boligområder i nærheten. Grunnloven § 110 b ble trukket inn som tolkningsmoment.

og én straffesak²⁷³ om ulovlig snauhogst av fredet skog med reduksjon av sårbare lavarter som resultat. Saken retter seg mot et enkeltindivid, ikke foretak, og det må med respekt å melde innrømmes at Namdal tingretts uttalelser ikke har stor betydning hva angår å fastsette gjeldende rett. Likevel kan en merke seg følgende uttalelse fra dommen: "Påtalemyndigheten har argumentert for at Grunnloven § 110 b er et moment som taler for utvidende tolking. Retten har vanskelig for å godta utvidende tolking av straffebed og holder fast på at straffebed skal tolkes presiserende og innskrenkende. Dette ut fra et prinsipp om legalitet slik det er kommet til uttrykk i Grunnloven § 96." I nevnte sak var det i alle tilfeller kun snakk om grunnloven § 110 b som moment for å tolke straffebedet utvidende, noe retten fant å være uten betydning i denne saken da hjemmelsgrunnlaget for domfellelse uansett var tilstede. § 110 b ble ikke drøftet som straffutmålingsmoment. Forøvrig kan det nevnes at saken ble anket helt til Høyesterett, uten at hverken de eller lagmannsretten behandlet spørsmålet om § 110 b sin betydning.²⁷⁴

5.3 Bør § 110 b ha betydning for hensiktsmessighetsvurderingen og straffutmåling?

Det mildt sagt sparsommelige utvalget av rettspraksis på området gjør det umulig å konkludere med hva § 110 b sin betydning for foretaksstraff for miljøkriminalitet ville vært ved en høyesterettsbehandling. I sivile saker synes det som om utviklingen der § 110 b har inntatt rollen som et støtteargument ved siden av andre argumenter²⁷⁵ burde kunne få innpass også på rettsområdet som her behandles. Bugge har også en vid forståelse av betydningen når han skriver at § 110 b vil kunne ha betydning for tolkningen av enhver lov som direkte eller indirekte har betydning for miljø og ressursforvaltningen, ikke bare miljølover i snevrere forstand.²⁷⁶

At det er hensikten at lovbestemmelser skal tolkes i lys av § 110 b, fremgår av forarbeidene, der forslagsstillerne skriver at lovforslaget "... også vil ha stor vekt ved

---

²⁷³ TNAMD-2003-211.

²⁷⁴ Avgjørelsene finnes i henholdsvis Rt. 2005 s. 568 og LF-2004-25618.

²⁷⁵ Fauchald, s. 55.

²⁷⁶ Bugge 2009, s. 82.

tolkning av ordinær lovgivning.",²⁷⁷ noe som støttes i komitéinnstillingen når de uttaler at paragrafen vil "... være et viktig moment ved tolkning av det regelverk som Stortinget selv har vedtatt eller gitt hjemmel for."²⁷⁸ Dette har som nevnt støtte i Rt. 1993 s. 321 og Rt. 1993 s. 528, og gir rimelig klare holdepunkter for at det vil være naturlig å tolke lover til vern mot miljøkriminell atferd i lys av § 110 b. Det fremgår videre av innstillingen at hensynene bak § 110 b til en viss grad er sammenfallende med momentene i § 48 b. Prevensjonshensynet, oppstilt i § 48 b litra a, finner vi igjen i innstillingens side 6, der "plikt til å unngå miljøforringelse og miljøskade" nevnes som et av prinsippene i paragrafen. Fauchald skriver også at bestemmelsen er basert på en tilnærming der miljøskade skal forebygges,²⁷⁹ noe som jo også har en strafferettslig side. Videre heter det i forslagsstillernes begrunnelse at "Ei grunnlovsfesting vil dessuten være ein klar budskap til den private sektoren",²⁸⁰ og vinner tilslutning i komiteen da det står "Grunnlovsfesting vil også være et budskap til privat sektor om den betydning lovgivende myndighet tillegger miljøvernet."²⁸¹ Betydningen av de verdier lovgivende myndighet tillegger miljøvernet har konsekvenser for så vel grovheten av hva en overtredelse går utover, slik oppstilt i § 48 b bokstav b, som hvilke aktsomhetskrav som bør stilles i vurderingen av litra c, der miljøet er offer for en overtredelse. Ut fra dette kan man utlede at de som driver i en bransje preget av risiko for miljøskade, driver med en virksomhet som særlig truer en verdi som nyter beskyttelse i grunnloven. Et krav om særlig aktsomhet i slike bransjer, er altså rimelig å forvente.

Hansen skriver på sin side at bestemmelsen i grunnlovens § 110 b første ledd ikke har noen direkte strafferettslig betydning, men at den likevel vil virke inn på domstolens syn på hvor alvorlig miljøkrenkelsen bør vurderes. Dette utdypes ved påstanden om at den miljøstandard som gis uttrykk for i bestemmelsen også må få betydning i straffesaker.²⁸²

Disse vurderingene synes ikke å ha fått gjennomslag i norsk rett, både ved at domstolene på eget initiativ i minimal grad viser til bestemmelsen som tolkningsmoment,

---

²⁷⁷ Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 2.

²⁷⁸ Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 6.

²⁷⁹ Fauchald s. 8.

²⁸⁰ Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 2.

²⁸¹ Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 5-6.

²⁸² Hansen 2006, s. 57.

og at den nesten ikke anføres av påtalemyndighetene heller.²⁸³ Dog kan det tenkes at saksfeltet som sådan prioriteres høyere av påtalemyndighetene på grunn av grunnlovsbestemmelsen, men det er nærliggende å tro at det heller er riksadvokatens rundskriv, der miljøkriminalitet de siste 20 år har blitt fremhevet som et prioritert område, som i så fall er grunnlaget for en opprioritering av etterforskningen rundt miljøkriminalitet.

Tross mangelen på eksempler der domstolene har tatt stilling til § 110 b sin betydning i foretaksstraffesaker for miljøkriminalitet, er det tydelige holdepunkter for at grunnlovsbestemmelsen *burde* ha betydning i slike saker. I tilfeller der grunnvilkårene for foretaksstraff er oppfylt, må det ved vurderingen av om straff er hensiktsmessig ha betydning om det er miljølovgivningen eller annen lovgivning som er overtrådt. Miljøet grunnlovsfestede vern tilsier altså at det bør ansees mer formålstjenlig å ilegge straff ved overtredelser av miljølovgivningen enn ved overtredelser av lovgivning som beskytter verdier som ikke nyter et grunnlovsvern. Dette kan for eksempel gi seg uttrykk i at foretak som driver potensielt miljøskadelig virksomhet opererer innen et rettsområde der allmennprevensjonen har en særlig gjennomslagskraft jf. også § 48 b bokstav a; at skade på miljøet oftere vil anses som grovt enn annen skade jf. også § 48 b bokstav b; at det eksisterer særlig strenge krav til forebygging, jf. også § 48 b bokstav c, etc.

Om man i foretaksstraffesaker for miljøkriminalitet tolker momentene i § 48 b i lys av grunnloven § 110 b, vil grunnlovsvernet også kunne tillegges vekt i straffutmålingen. Straffutmålingsmomentene kan i så måte tolkes i lys av § 110 b slik at overtredelser av miljølovgivningen gir en strengere straff enn overtredelser av lovgivning som er egnet til å beskytte andre goder.

---

²⁸³ Denne konklusjonen er basert på resultatet av søk i Lovdata.

6 Avslutning

Som nevnt er det vanskelig å si hvordan utviklingen av foretaksstraff for miljøkriminalitet vil arte seg, men det vil være overraskende om det ikke skjer en videre utvikling. Det som taler mot dette er premissene gitt i forarbeidene til ny straffelov, der lovgiver kun gjør svært små justeringer og forøvrig forutsetter at gjeldende rett videreføres. På den annen side har domstolene for miljøområdet generelt besørget en merkbar utvikling gjennom rettspraksis, der skjerpelse av aktsomhet og straffutmåling har stått sentralt.

6.1 Er foretaksstraff særlig egnet ved miljøkriminalitet?

Flere steder i litteraturen hevdes det at miljøkriminalitet generelt er en type kriminalitet som på grunn av sine potensielle skadevirkninger bør søkes unngått gjennom "føre var-prinsippet", ettersom de langsiktige konsekvenser av miljøinngrep ofte kan være uvisse. Hansen skriver blant annet at "Hensynet til det fremtidige miljø og våre etterkommere tilsier at tvil om skadevirkninger skal komme miljøet til gode, slik at den uheldige miljøpåvirkningen stanses."²⁸⁴ En utvidet tolkning av hvem som er skadelider, og hva som er skadevirkningene, trekkes frem også av blant annet Asbjørnsen. Han argumenterer for at foretaksstraff ofte vil være brudd på miljølovgivningen, for eksempel petroleumsloven og forurensningsloven, og at det sjelden vil være noen direkte fornærmet ved slike lovbrudd. Derfor, konkluderer Asbjørnsen, er det viktig at samfunnet signaliserer at forholdet ikke kan aksepteres til tross for at det ikke er noen som er direkte skadelidende.²⁸⁵

Denne tilnærmingen finner man støtte for i rettspraksis, blant annet i Rt. 1998 s. 2011, om foretaksstraff for ukontrollert utslipp av ca. 70 kubikkmeter fenolholdig lut på industriområde. I dommen fastslår retten at forurensningsloven verner det ytre miljø, herunder selve naturen med dyre- og plantelivet, og at det ikke er unnskyldelig at forurensningen bare rammer hans egen eiendom.²⁸⁶ Dette understreker klart at miljøet har et selvstendig krav på vern, og at skadevirkninger ikke kan tolkes innskrenkende

---

²⁸⁴ Hansen 2006, s. 54.

²⁸⁵ Asbjørnsen s. 13.

med begrunnelsen at det ikke eksisterer skadelidende når skade kun skjer på egne verdier.

At foretaksstraff har blant sine viktigste funksjoner brudd på miljølovgivningen, har etter hvert fått gjennomslag i rettspraksis. Likeledes at miljøet har et særskilt vern som andre rettsområder i sin alminnelighet ikke har. Uttalelser i disse retninger finner vi blant annet i Rt. 2004 s. 1457, om foretaksstraff for brudd på åndsverkloven, der det i dommen heter at "Det har fra forsvarerens side vært påpekt at foretaksstraff har sin viktigste funksjon ved brudd på lovgivning av økonomisk eller samfunnsregulerende karakter (herunder ressurs- og miljølovgivning). Dette er jeg enig i."²⁸⁷ Uttalelsen er en tydeliggjøring av det som generelt ligger mellom linjene i forarbeidene til straffeloven § 48 a og b, som trekker i retning av at miljølovgivningen var et rettsområde der foretaksstraff er et viktig verktøy. Ved forurensningskriminalitet eksisterer det som nevnt også en særlig presumpsjon for foretaksstraff,²⁸⁸ noe som blant annet er støttet i Rt. 2008 s. 996, om foretaksstraff for overtredelse av revisorloven og regnskapsloven, der retten sier at forurensningslovens hovedregel om at foretaksstraff skal ilegges ved brudd på nevnte lov ikke kan gis anvendelse utover denne.²⁸⁹ Her fremkommer det i klartekst både at det gjelder en hovedregel om illeggelse av foretaksstraff ved brudd på forurensningsloven, og at denne hovedregelen ikke gjelder mer generelt, heller ikke ved tilfeller av økonomisk kriminalitet som ellers gjerne nevnes som et område der foretaksstraffen har blant sine viktigste funksjoner.

Uttalelser til støtte for miljøets særskilte vern finner vi også i Rt. 2007 s. 1684, om foretaksstraff for forurensning. I dommen sies det blant annet at "Påtalemyndigheten har pekt på at allmennpreventive hensyn er viktige i forurensningssaker. Miljøet representerer et felles gode som har særskilt behov for vern mot inngrep. Jeg er enig i dette"²⁹⁰ Tilslutning til et slikt allment prinsipp om at miljøet som sådan har et særskilt behov for vern, trekker også i retning av at miljøet er et gode som prises høyere enn andre.

Retten viser også til uttalelsen i Rt. 2004 s. 1645 avsnitt 39, som gjaldt brudd på

---

²⁸⁶ Rt. 1998 s. 2011 (s. 2018).

²⁸⁷ Rt. 2004 s. 1457 (avsnitt 20).

²⁸⁸ MDs utredning 1977 s. 99.

²⁸⁹ Rt. 2008 s. 996 (avsnitt 25).

forurensningsloven § 78 første ledd: "For det første viser uttalelsen at denne typen forurensning, eller for så vidt all forurensing som er økonomisk motivert i vid forstand, krever en straff som virker allmennpreventivt. Fremhevelsen av forurensingskriminalitet som et område der allmennpreventive hensyn gjør seg gjeldende, til tross for at prevensjon er et viktig hensyn i alle saker som gjelder foretaksstraff, viser at prevensjonshensynet har en særskilt gjennomslagskraft innen forurensningskriminalitet."

At miljøkriminalitet også i fremtiden er en av hovedmotivasjonene for foretaksstraffinstituttet fremgår av forarbeidene til ny straffelov, som trekker ut "arbeidsmiljøloven og forurensningsloven og bestemmelser som regulerer finansmarkedene og finansinstitusjoners virksomhet." som "særlig praktisk" hva angår straff av foretak.²⁹¹

Det er utvilsomt av stor betydning at miljøkriminalitet, og da særlig den som utøves av foretak, forfølges strafferettslig, og at så vel rettsreglene som etterlevelsen av disse må være effektiv. Likevel er det slik at skade på miljøet i stor grad skjer uten at det dermed innebærer noen overtredelser av loven. Som Andenæs skriver: "Miljødeleggelse er, både nasjonalt og i global målestokk, et av tidens mest påtrengende problemer (...) Men det er bare en liten flik av problemet man kan gripe fatt i med straffelovens hjelp. Det er den *lovlige* miljødeleggelse som representerer den store trussel (...) Strafferetten kan bare spille en beskjeden støtterolle."²⁹²

---

²⁹⁰ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 47).

²⁹¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 430.

²⁹² Andenæs, Johs., "Utviklingslinjer i kriminalpolitikk og strafferett" Lov og Rett 1989 s 311-322, (s. 316).

7 Litteraturliste

Litteratur:

Andenæs, Johs., "Utviklingslinjer i kriminalpolitikk og strafferett" Lov og Rett 1989 s 311-322

Andenæs, Johs. "Alminnelig strafferett", 5. utgave ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, Universitetsforlaget 2004

Asbjørnsen, Rasmus. "Straffansvar for foretak - str. paragraf 48 a", Forskning om økonomisk kriminalitet, Research on Economic Crime, Rapport nr 21, Norges Forskningsråd, 1995

Axelsen, Nils Kristian. "Skyldkrav til ledelsen i foretak som vilkår for foretaksstraff", Lov og Rett 2009, s. 195-213

Backer, Inge Lorange. "Domstolene og miljøet", Lov og Rett 1993 s. 451-468

Backer, Inge Lorange. "Innføring i naturressurs- og miljørett", 4. utgave, Gyldendal 2002

Bugge, Hans Chr., "«Bærekraftig utvikling» og andre aktuelle perspektiver i miljøretten", Lov og Rett 1993, s 485-499

Bugge, Hans Chr. "Lærebok i miljøforvaltningsrett", 2. utgave, Universitetsforlaget 2009

Eskeland, Ståle. "Strafferett", 2. utgave, Cappelen Akademisk Forlag, 2006

Fauchald, Ole Kristian. "Forfatning og miljøvern – en analyse av Grunnloven § 110 B", Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2007, s. 1-84

Hansen, Rune B. "Straffutmåling for miljøkriminalitet", Tidsskrift for Strafferett nr. 3/2003 s. 337-361

Hansen, Rune B. "Miljøkriminalitet - utviklingen i lovgivning og rettspraksis 1990-2005", "Praktisk Miljørett", Fagbokforlaget, 2006

Hartmann, Carl Graff. "Foretaksstraff og selskapsendringer", Tidsskrift for Strafferett 03/2009, s. 331-353

Høviskeland, Hans Tore (Red.). Hansen, Rune B. Holme, Jørn "Hva er miljøkriminalitet? Håndbok i bekjempelse av miljøkriminalitet", ØKOKRIMs skriftserie nr 17, 2005

Jacobsen, Jørn R. T. "Fiksjon utan moral eller konstruksjon utan verdi? Om det ideologiske grunnlaget for straffansvar for juridiske personar", Tidsskrift for Strafferett, 2009 nr. 1, s. 44-75

Jensen, Pål. "Når er foretaksstraff hensiktsmessig? - Noen bemerkninger til Rt. 1998 s. 652", Lov og Rett 1999, s. 216-230

Matningsdal, Magnus, "Straffeansvar for foretak", Jussens Venner 1998, s. 98-116

Matningsdal, Magnus og Bratholm, Anders (Red.). "Straffeloven kommentarutgave, Første del. Almindelige Bestemmelser". 2. utgave, Universitetsforlaget, 2003

Matningsdal, Magnus og Schneider, Gudrun. "Juridiske personers straffansvar", Jussens Venner 1989, s. 49-104

Myhrer, Tor-Geir. "Påtalemyndighetens praksis som rettskilde", Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2003 nr. 2, s. 219 - 245

Næss, Stein. "Straff for industriforurensning. Om håndhevelse av den alminnelige straffebestemmelsen i forurensningsloven", Miljørettslige studier nr. 7, Institutt for offentlig retts skriftserie nr 7./1993

Rieber-Mohn, Georg Fr. "Miljøkriminalitet - med særlig vekt på straffbar forurensning", Lov og Rett 1988, s. 343-357

Rieber-Mohn, Georg Fr., "Miljøkriminalitet - med vekt på krenkelser av det ytre miljø.", Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap 1989 nr 1 s. 5 - 16

Slettan, Svein. "Straffansvaret for handlinger som blir begått på vegne av bedrifter som er organisert som juridiske personer - noen hovedtrekk", Lov og Rett 1980, s. 449

Forarbeider:

Nordisk utredningsserie (NU):

NU 1986:2, "Företagsböter", Den nordiske strafferettskomité.

Statens Information (Danmark):

Straffelovrådets betænkning, "om juridiske personers bødeansvar", Statens Information, Betænkning nr 1289, København, 1995

Statens offentliga utredningar (Sverige):

SOU 1997:127, "Straffansvar för juridiska personer", Del A

Norges offentlig utredninger:

NOU 1983: 57, "Straffelovgivningen under omforming. Straffelov-kommisjonens delutredning I"

NOU 1989: 11, "Straffansvar for foretak. Straffelovkommisjonens delutredning III"

Høringer:

Høringsuttalelser til NOU 1989: 11. "Straffansvar for foretak. Straffelov-kommisjonens delutredning III".

Odelstingsproposisjoner:

Ot.prp. nr. 35 (1978-1979), "Om lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffesakloven)"

Ot.prp nr 11 (1979-80), "Om lov om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven)."

Ot.prp. nr. 1 (1982-83), "Om lov om endringer i lov 13. mars 1981 nr. 6 om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven)"

Ot.prp. nr. 27 (1990-91), "Om lov om endringer i straffeloven m.m. (straffansvar for foretak)."

Ot.prp. nr. 92 (1992-1993), "Om lov om endringer i straffeloven (generalklausul om miljøkriminalitet)"

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) "Om lov om straff (straffeloven)"

Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) "Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)"

Stortingsmeldinger:

St.meld. nr. 104 (1977-78), "Kriminalmeldingen"

Innstillinger:

Innst. O. nr. 25 (1980-81) "Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven)"

Innst. O. nr. 55 (1990-91), "Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.m. (straffansvar for foretak)."

Innst. S. nr. 163 (1991-92) "Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen angående forslag fra Einar Førde og Liv Aasen til ny § 110 b, § 103, § 94 eller § 112 i Grunnloven. (Vern av miljøet.)"

Utredninger

"Utkast til lov om vern mot forurensning og forsøpling med motiver", utredning fra Miljøverndepartementet, mai 1977

Rundskriv:

Riksadvokatens rundskriv, RA-2009-1, "Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i politiet - 2009", og tidligere år tilbake til Riksadvokatens rundskriv nr. 4/1989

Internasjonale kilder:

Rekommandasjoner (Europarådets Ministerkomité):

Europarådets Ministerkomité, "On the contribution of criminal law to the protection of the environment, Resolution (77) 28", vedtatt av ministerkomiteen den 28. september 1977

Europarådets Ministerkomité, "Liability of Enterprises, Recommendation No. R (88) 18", vedtatt av ministerkomiteen den 20. oktober 1988. Publisert på engelsk og fransk i Strasbourg 1990

Rettspraksis:

Høyesterett:

Rt-1988-1356
Rt-1989-733
Rt-1989-843
Rt-1992-19
Rt-1993-17
Rt-1993-459
Rt-1995-278
Rt-1998-652
Rt-1998-2011
Rt-2000-234
Rt-2000-1451
Rt-2000-2023
Rt-2001-110
Rt-2001-837
Rt-2001-1379
Rt-2002-1312
Rt-2004-698
Rt-2004-1449
Rt-2004-1457
Rt-2004-1645
Rt-2007-785
Rt-2007-1183
Rt-2007-1684

Rt-2007-1841
Rt-2008-996
Rt-2009-1079

Lagmannsrettene:

RG. 1996 s. 1143
RG. 1999 s. 1132
RG. 2000 s. 1250
RG. 2001 s. 144
RG. 2002 s. 1351
RG. 2003 s. 1285
RG. 2003 s. 1495
RG. 2005 s. 614
RG. 2005 s. 1185
RG. 2005 s. 1555
RG. 2008 s. 1159
RG. 2008 s. 1465

Lagmannsrettene (upublisert):

LH-1996-139
LB-1996-2850
LB-1998-3384
LB-2000-3336
LH-2001-1012
LA-2001-1152
LH-2002-164
LH-2002-963
LG-2002-2512
LA-2003-195
LB-2003-19379
LE-2004-5411
LA-2006-91697
LH-2006-100963
LB-2006-137784
LB-2006-150210
LA-2006-178779
LF-2007-8566
LH-2008-109212
LG-2008-179468
LH-2009-98322

Tingrettene (upublisert):

TNAMD-2003-211

8 Vedlegg

Her følger en kort oversikt over dommene omtalt i delkapittel 4.2.5 (rettsområde i parentes), med korte kommentarer rundt rettens vurderinger av foretakenes økonomi:

Høyesterett:

Økonomisk situasjon ikke konkret vurdert (7 stk):

Rt-1992-19 (forurensning) Det stilles spørsmål ved om svak økonomi bør være et moment, men konklusjonen er kun at boten fastsettes etter en "totalvurdering".

Rt-2002-1312 (verdipapirloven) Det bemerkes at det ikke foreligger rettspraksis for denne typen saker, og boten fastsettes uten drøfting av foretakets økonomiske stilling, og boten ble "etter en samlet vurdering" ble det fastslått at boten "kan passende fastsettes [beløp]".

Rt-2004-1449 (fiskerikriminalitet) Bøteutmålingen drøftes i lys av inndragningsbeløpet, som det fastslåes at har rammet foretaket hardt. Men ingen drøftelse av foretakets økonomiske evner utover dette.

Rt-2004-1457 (åndsverk) Boten endres ikke, og forklares utfra idømt erstatning og at foretaket har "begrensede økonomiske midler" uten at dette utdypes ytterligere.

Rt-2007-1684 (forurensning) boten ansees "passende" uten noen drøfting av foretakets økonomiske evne.

Rt-2007-1841 (bedriftshemmelighet) Bot ikke endret, tiltaltes økonomi ikke vurdert.

Rt-2008-996 (regnskap og revisjon) Boten fastsatt til halvparten av aktors påstand, da denne ble vurdert som "vesentlig for høyt". Andre negative konsekvenser for foretaket trekkes frem, men foretakets økonomiske evne vurderes ikke.

Økonomisk situasjon konkret vurdert (3 stk):

Rt-1995-278 (arbeidsrett) Boten ble satt høyere, og omsetting og resultat nevnes i dommen, om ikke i utstrakt drøftelse.

Rt-2000-1451 (veitrafikkrett) Boten fastsatt etter drøftelse av foretakets omsetning og resultat.

Rt-2000-2023 (kulturminnerasering) Grundig gjennomgang av foretakets økonomi.

Lagmannsrettene:

Økonomisk situasjon ikke konkret vurdert (18 stk):

LH-2009-98322 (svalbardloven, ulovlig helikopterflygning) Retten utmåler boten uten hensyn til foretakets økonomi, da retten ikke hadde noen opplysninger om denne.

LG-2008-179468 (naturvernloven) Bot fastsatt uten drøftelse av foretakets økonomi.

LF-2007-8566 (arbeidsmiljøkriminalitet) Bot utmålt blant annet med henvisning til "foretakets økonomi" uten at det fremgår hva som ligger i dette.

LH-2006-100963 (arbeidsmiljøloven) bot utmålt "med hensyn til foretakets økonomi", uten at dette er nærmere konkretisert.

RG-2005-1185 (Norges fiskerigrense) Bot utmålt uten drøftelse av foretakets økonomi.

RG-2005-614 (miljøkriminalitet - forurensning) Ingen drøftelse av økonomisk evne, kun formuleringen "passende settes til".

LE-2004-5411 (kjøttproduksjonsloven) Retten delt i et flertall og mindretall rundt botens størrelse, men ingen peker på noen momenter rundt foretakets økonomi.

LB-2003-19379 (åndsverk) konstateres kun at foretaket har "spinkel økonomi".

RG-2003-1285 (forurensning) Bot fastsatt uten drøftelse av foretakets økonomi, utover at "Det kan heller ikke legges særlig vekt på at [foretaket] er et mindre firma med begrensede økonomiske ressurser."

RG-2003-1495 (210-2003) kun etablert at boten "passende kan settes til".

LG-2002-2512 (arbeidsmiljøkriminalitet) Bot stadfestet uten drøftelse av foretakets økonomi.

RG-2002-1351 (arbeidsmiljøkriminalitet) Retten økte boten blant annet med henvisning til at foretaket hadde "god økonomi", uten nærmere konkretisering.

LH-2002-963 (fiskeoppdrett) Boten fastsatt uten annen henvisning til foretakets økonomi enn at "Det legges en viss vekt på at selskapets økonomiske stilling er vanskelig."

LA-2001-1152 (lov om Norges økonomiske sone) Ingen drøftelse av utmålingen.

LH-2001-1012 (Norges økonomiske sone) Boten stadfestet uten vurdering av foretakets økonomi.

RG-1999-1132 (naturvernloven) Bot utmålt uten vurdering av foretakets økonomi.

LB-1998-3384 (rettergangsstraff) Bot utmålt uten drøftelse av foretakets økonomi.

LB-1996-2850 (telegrafloven) Bot utmålt uten drøftelse av foretakets økonomi (også behandlet i Rt-1998-652)

Økonomisk situasjon konkret vurdert (14 stk):

RG-2008-1159 (miljøkriminalitet - forurensning) Grundig drøftelse av omsetning, resultat og antall ansatte.

RG-2008-1465 (akvakulturelloven) Bot fastsatt også med bakgrunn i foretakets resultat, og "stor omsetning".

LH-2008-109212 (bedrageri) bot fastsatt etter konklusjon om at årsregnskapene viste at foretaket ville tåle den utmålte boten.

LB-2006-137784 (miljøkriminalitet - forurensning) Drøftelse av omsetning, egenkapital og morselskaps økonomi.

LB-2006-150210 (bedriftshemmelighet) Bot utmålet etter oppregning av omsetning og resultat. Uttalt av boten var "svært skjønnsmessig".

LA-2006-178779 (friluftsløven - plan og bygging) Hensyn tatt til egenkapital i bøteutmåling.

LA-2006-91697 (miljøkriminalitet - plan og bygning) Hensyn tatt til foretakets underskudd.

RG-2005-1555 (tolloven) Bot utmålt etter konstatering av foretakets egenkapital.

LA-2003-195 (arbeidsmiljøkriminalitet) Hensyn tatt til svak økonomi og underskudd.

LH-2002-164 (økonomisk utroskap) Produksjonsomfang og omsetning lagt til grunn i faktum. Boten nedsatt til en tiendel uten nærmere vurdering av foretakets økonomi.

LB-2000-3336 (verdipapirloven) Konstatert at foretaket har solid økonomi og stor aksjebeholdning.

RG-2000-1250 (174-2000) (Arbeidsmiljøkriminalitet) Drøftelse av foretakets omsetning og resultat. Uttalt at "[foretaket] hadde i 1997 netto salgsinntekter på mer enn 460 millioner kroner og et årsoverskudd på 5.685.000 kroner. For en bedrift med en så solid økonomi, vil en bot på 50 000 kroner ligge ned mot grensen for en rent symbolsk straff."

RG-1996-1143 (Arbeidsmiljøkriminalitet) Boten hevet med grunngivning i foretakets

økonomiske evne, drøftet spesifikt utfra omsetning, resultat og egenkapital.

LH-1996-139 (arbeidsmiljøkriminalitet) Foretakets omsetning og resultat fastslåes i faktum. I bøteutmålingen legges det til grunn at resultatet er noe svakere enn det som fremgår av siste gjeldende årsresultat, uten at betydningen av dette drøftes noe nærmere.